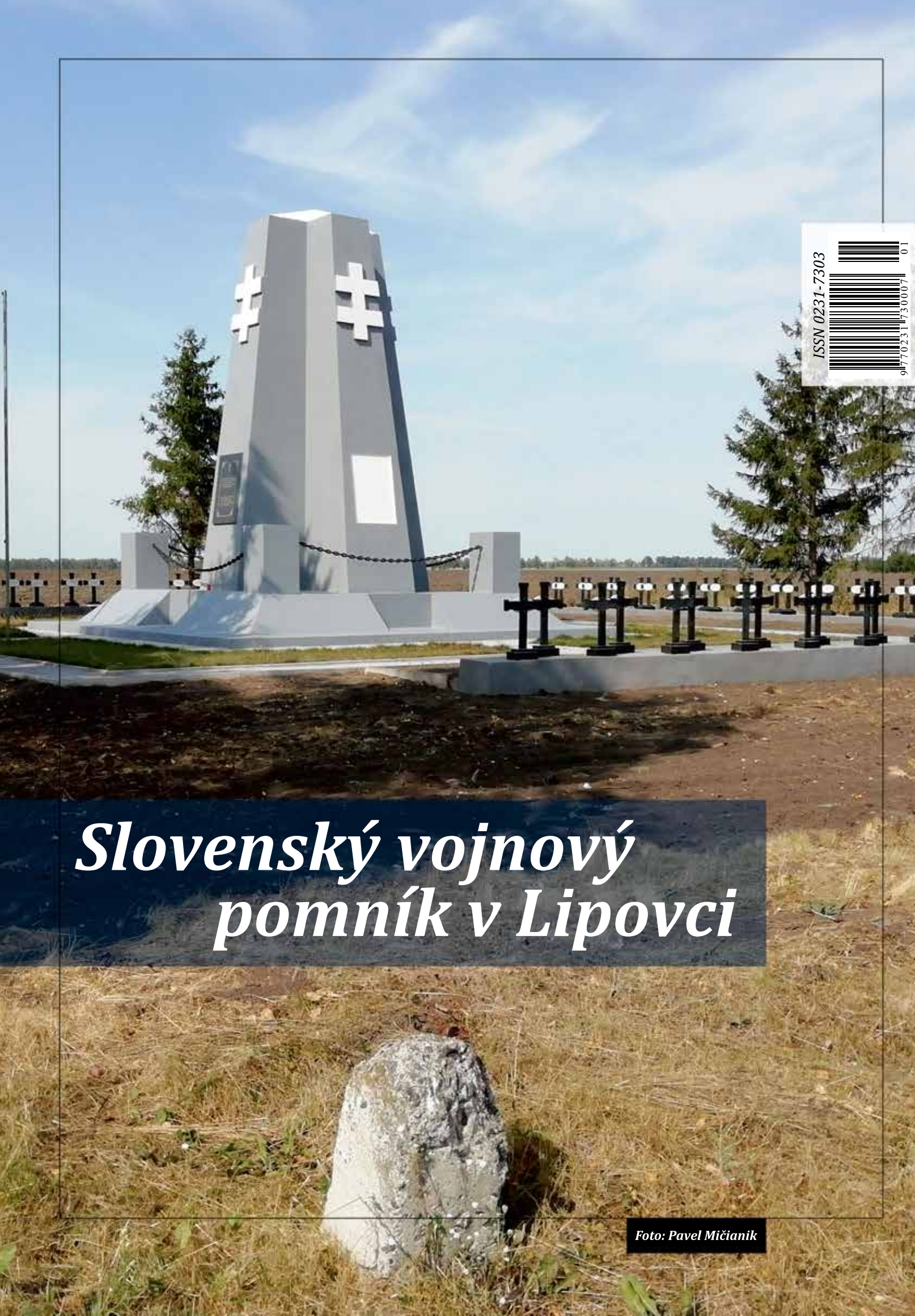
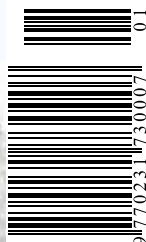

ISSN 0231-7303

Slovenský vojnový pomník v Lipovci

Foto: Pavel Mičianik

Slovensko

NÁRODNÉ SPEKTRUM

Odborný časopis Matice slovenskej

ročník 42 č. 1/2020

vychádza 2x ročne

cena: 3,5 eur

P.O. Hviezdoslav
Slovenský Prometej
– či možný je?

Odkaz
Ľudovíta Štúra

Návrat
do zlatého veku

Trianon
100 rokov

Slovo na úvod

Veda je tradične dôležitou a jednou z najvýznamnejších súčastí Matice slovenskej a rozhodujúcim činiteľom z hľadiska jej historického vývoja. Z tohto pohľadu je aj v súčasnosti vedecký pilier vo vzťahu k verejnosti jedným z najdôležitejších popri členskom pilieri, informačno-mediálnom a hospodárskom. Vedeckovýskumná a prezentačná činnosť zostáva dôležitou časťou nášho národného i širšieho občianskeho snaženia a nemožno ju v žiadnom prípade oddeliť od Matice. Ak nás niečo matičné dejiny naučili, tak to, že Matica slovenská bola najúspešnejšia práve v tých obdobiach, kedy všetky zmienené matičné zložky či matičné piliere pracovali vo vzájomnej synergii a boli v činnosti úzko prepojené. Matičná veda mala v týchto obdobiach zároveň v slovenskej spoločnosti nespochybniteľnú autoritu, bez kontroverzností, čo je v súčasnosti mimoriadne dôležité, a v tom chceme aj dôsledne pokračovať.

V tejto súvislosti už minimálne niekoľko posledných rokov zaznievajú hlasy práve z matičného hnutia a predovšetkým od miestnych odborov, ktoré požadujú oveľa väčšiu prepojenosť vedy a členskej základne s tým, že sa nemá zabudnúť aj na nevyhnutné výstupy k širšej slovenskej verejnosti. Ako je nezmyselné organizovať samoučelne kultúru pre kultúru, bolo by z dejinnej praxe zbytočne „robiť vedu iba pre vedu“. Matica si v tomto ohľade vždy všimала niečo viac a to práve špecifický národný prvok a národný pohľad. Práve osobitné, menej kabinetté nazeranie na vedu je potrebné uplatniť nielen v matičnej ustanovizni, čo je jednoznačná spoločenská objednávka doby. Jednotlivé vedecké výstupy musia byť bližšie k členskej základni a verejnosť ich musí jasne cítiť. Keďže v minulosti matičná veda formovala nielen matičnú, ale aj národnú či občiansku ideu, aj dnes je nevyhnutné nadviazať na úspešnú minulosť z hľadiska vývinu súčasnej slovenskej spoločnosti. Bohužiaľ, dnešná doba akoby zabúdala na významné slovenské osobnosti a národné udalosti, dôležité dejinné križovatky a celkové racionálne poučenie sa z dejinnej

praxe, tak pozitívnej, ako aj negatívnej. Mnohé významné dejinné činitele a pohyby akoby sa vytrácali z kolektívnej historickej pamäti Slovákov. Spojenie výskumnej a popularizačnej činnosti je preto veľmi dôležité a nový moderný odborný časopis k tomu chce aktívne prispieť.

Všetky uvedené požiadavky sa premietli aj do cieľov a zámerov, ktoré vyšli z Valného zhromaždenia MS v r. 2017 a práve vytvorením nového magazínu Slovensko – Národné spektrum vlastne jeden z týchto sľubov plníme. Keďže vedecká činnosť Matice slovenskej mala vždy okrem vedeckovýskumnej stránky i vedecko-popularizačný presah, tieto zmienené prvky sú aj teraz ideovým základom časopisu Slovensko – Národné spektrum, ktorého prvé číslo máte pred sebou.

Zároveň nový časopis Slovensko – Národné spektrum bude predovšetkým orientovaný na čitateľa, ktorý hľadá nové poznatky prevažne z oblasti dejín Slovenska, ale aj slovenskej literatúry, národopisu i ďalších spoločenských vied. Jeho súčasťou budú štúdie, aj zmienené popularizačné články a materiály s dôrazom na „matičné“ a národné témy. V dnešnej dobe, keď sú pojmy ako vlastenectvo a národná hrdosť v mnohých prípadoch relativizované a často spochybňované, je veľmi dôležité, aby aj Matica slovenská vedecko-popularizačnou formou dokázala ponúknuť alternatívu voči rôznym prúdom, ktoré zaznávajú prirodzený národný cit či národnú identitu Slovákov. Aj z tohto dôvodu dúfame, že náš nový časopis bude dostatočne atraktívny pre širší okruh čitateľov.

Stojí za zmienku, že aj keď je koncepcia časopisu nová, v skutočnosti nadväzuje na doterajší časopis Slovensko, ktorý sa vydával štvrťročne. Práve transformáciou a novým názvom Slovensko – Národné spektrum chceme vytvoriť moderný odborný časopis Matice slovenskej, s čím, samozrejme, súvisia viaceré zmeny nielen vizuálu, ale aj obsahu a periodicity. Dúfame, že naše snaženie dôjde k zdarnému cieľu, čitateľov časopis zaujme a budú mu verní.

Marián Gešper
predseda Matice slovenskej

Slovensko NÁRODNÉ SPEKTRUM

odborný časopis Matice slovenskej

ročník 42, č. 1/2020, vychádza 2x ročne,
ISSN 0231 – 7303, cena: 3,5 eur

Vydáva:

Matica slovenská

P. Mudroňa 1
036 01 Martin
IČO: 00179027
media@matica.sk
www.matica.sk

Redakcia:

Šéfredaktor:

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori:

Mgr. Lukáš Krajčír, PhD.

PhDr. Pavel Mičianik, M. A., PhD.

Redakčná rada:

JUDr. Marián Gešper (predseda)

Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc.

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD.

Doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.

ThLic. Mgr. Viliam Komora, PhD.

PhDr. Pavol Madura

PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.

Jazyková úprava:

Ing. Janka Farkašová

Grafický dizajn:

Ján Cimra - CYAN, s.r.o.

Fotografie: (ak nie je uvedené inak)

LA - Literárny archív - Slovenská národná knižnica; AA - archív autora; I - internet

Foto na obálke: Portrét Pavla Országha - Hviezdoslava z roku 1920 - LA SNK

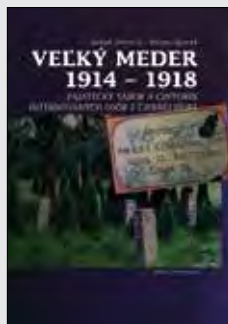
Z knižnej ponuky Vydavateľstva Matice slovenskej

Veľký Meder 1914 – 1918

Zajatecký tábor a cintorín
internovaných osôb z Čiernej Hory

Nenad Stevovič a Michal Spevak

Publikácia je venovaná zabudnutým nevinným čiernohorským obetiam v jednom z najväčších táborov pre ľudí z územia Čiernej Hory počas prvej svetovej vojny – v cisárskom a kráľovskom zajateckom tábore Nagymegyer, ktorý sa nachádzal na území vtedajšieho Uhorska, v dnešnom meste Veľký Meder na Slovensku. Kniha je výsledkom dlhoročnej komplexnej vedeckej práce vo Vojenskom historickom archíve (VHA) v Bratislave. Počas ktorého autori spracovali rozsiahle archívne materiály a zostavili zoznamy obetí s dátumami úmrtia a číslom hrobových miest, v ktorých sú navždy uložené. Výskum prispieva k doplneniu obrazu o turbulentných časoch, ktoré otriasli Európou pred vyše storočím.

Matica slovenská a národná otázka v prvej Česko-slovenskej republike

Natália Petranská Rolková

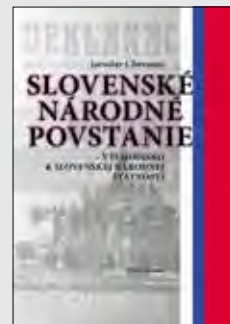
Monografia približuje na pozadí dejín Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1938 vývoj postavenia Slovákov v prvej Československej republike. Dokumentuje pozíciu a úlohu Matice v súdobom dianí a v zápase proti čechoslovakizmu, ako aj širší politický a spoločenský kontext, zrkadliaci sa na jej pôde i v počinoch vedúcich predstaviteľov. Približuje oživotvorenie inštitúcie v roku 1919, jej prvé kroky, analyzuje jej následné budovanie a pôsobenie, spoluprácu s inými organizáciami, konštituovanie nových štruktúr a prináša ich podrobné personálne prehľady. Obsiahlejšie sa venuje augustovým slávnostiam v roku 1926, sporu o Pravidlá slovenského pravo-
pisu a prelomovému Valnému zhromaždeniu MS v máji 1932 i ceste matičnej delegácie do USA v rokoch 1935 – 1936. Autorka nezabúda ani na osobnosti formujúce tvár Matice slovenskej, akými boli najmä Jozef Škultéty, Štefan Krčméry či Jozef Ciger Hronský. Monografia je venovaná 100. výročiu obnovenia Matice slovenskej.

Slovenské národné povstanie – východisko k slovenskej národnej štátnosti

Jaroslav Chovanec

Monografia uznávaného ústavného právnika, politológa a publicistu sleduje politické súvislosti postavenia Slovenska od vypuknutia SNP až po vznik samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993. Približuje, analyzuje a hodnotí dokumenty a udalosti, ktoré sa týkali prípravy, vzniku a priebehu SNP a tiež počas realizácie jeho mocensko-politického a najmä štátoprávného odkazu až do vzniku Slovenskej republiky. Obsahuje rozsiahly komentovaný súbor právnych dokumentov, ktoré objasňujú závery prezentované v diele.

Tieto a stovky ďalších hodnotných knižných titulov si môžete výhodne objednať
v internetovom kníhkupectve Vydavateľstva MS:

www.vydavatel.sk

730 MUŽSKÝCH
KROJOV

714 ŽENSKÝCH
KROJOV

900 DOBOVÝCH
KOSTÝMOV

110 CHLAPČENSKÝCH
KROJOV

104 DIEVČENSKÝCH
KROJOV

300 KARNEVALOVÝCH
KOSTÝMOV

**ŠATNICA
MATICE SLOVENSKEJ**

500 DETSKÝCH
KOSTÝMOV

350 REKVIZÍT A
PAROCHNÍ

Škultétyho 1, Martin, matica.sk, satnica@matica.sk, 043/3812 841

OBSAH

Štúdie:

Jaroslav CHOVANEC

Odkaz Ľudovíta Štúra a generácie štúrovcov dnešku 4

Róbert LETZ

Národné a kresťanské zbližovanie v 50. rokoch 19. storočia – východisko
k uskutočneniu matičnej myšlienky 15

Vladimíra VRAJOVÁ

Systém básnickej obraznosti v poetickom texte Pavla Országha-Hviezdoslava
Slovenský Prometheus – či možný je? 25

Materiály:

Miroslav PIUS

Návrat do zlatého veku (mytologické prvky v slovenských ľudových rozprávkach) 36

Pavel MIČIANIK

Obnova vojnového pamätníka a cintorína slovenskej armády v Lipovci 49

Články:

Ivan MRVA

Trianon – sto rokov od podpisu mierovej zmluvy 62

Osobnosti:

Lukáš KRAJČÍR

Občiansko-výchovné úvahy vo vydaných spisoch Jura Janošku 67

Zaujímavosti:

Ivan MRVA

Čriečky z uhorského snemu 73

Zaujímavosti z histórie fauny na Slovensku 75

Anotácie, recenzie

..... 76

Zbierkový predmet

Pavel MIČIANIK

Kríž na hrobe slovenského vojaka 79

Jestli jaké najdi na poľanské vytahe zbytky:

Chramy budujte nové, dobré vsade drzte porádek:

Vyčvičenú sádzajte na kňaské úrady mládež

Obzĺaši však vyučujte ľudí, vzbudzujte ku čnosti

A všeliký národ večná zaopatřile slávi!

Odkaz Ľudovíta Štúra a generácie štúrovcov dnešku

Národno-emancipačné snahy slovenského národa v habsburskej monarchii sa prejavili v rôznych podobách či formách a presadzovali ich predstavitelia slovenského národa patriaci najmä k inteligencii a v tomto úsilí ich podporoval slovenský ľud – obyčajní ľudia patriaci k slovenskému národu.

Pritom treba zdôrazniť, že proces maďarizácie slovenského národa v Uhorsku vyvolal obranu proti nej, najmä slovenskej inteligencii, ale aj katolíckych a evanjelických kňazov. V rámci obrany proti maďarizácii sa postavili, resp. uskutočnili národno-emancipačné snahy slovenského národa, ktoré reprezentovali predovšetkým národní buditeľia Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža. Do rozvoja národno-emancipačných snáh významným spôsobom zasiahla i kodifikácia spisovného slovenského jazyka, ktorú

Portrét Lajosa Kossutha z roku 1848 (LA)

bodov. Predmetné Žiadosti slovenského národa predstavovali prvý ucelený politický program, ktorý okrem iného obsahoval podľa komentára Antona Hrnka: „samobytnosť slovenského národa a deklaroval jeho zvrchovanosť v uhorskej krajine, ktorá bude reformovaná na princípe rovnoprávnosti a rovnosti všetkých národov žijúcich v Uhorsku, ďalej sa v nich vyslovila požiadavka vytvorenia osobitného územného celku pre Slovákov s vlastným snemom, súdnictvom, úradným slovenským jazykom, s vlastným národným školstvom, ako i symbolmi“. Tiež sa

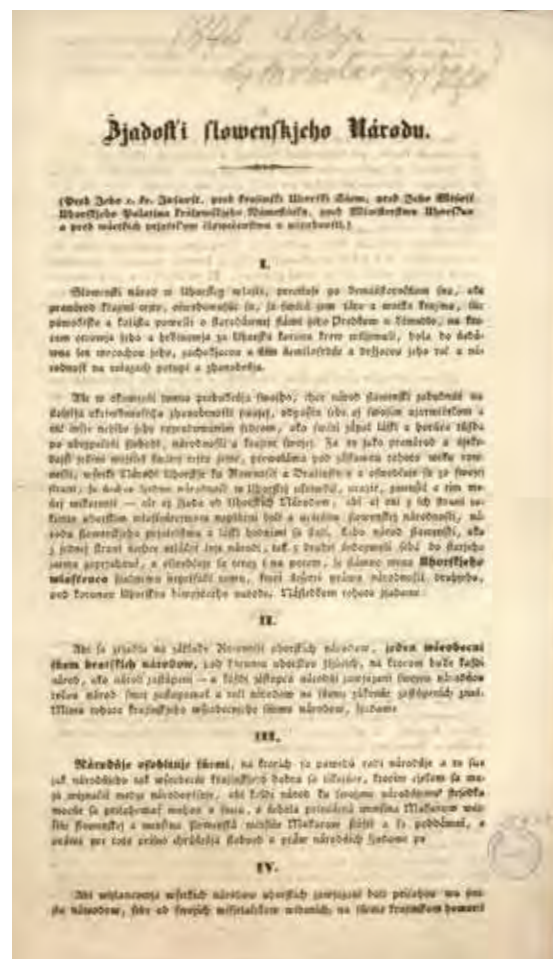
Košút: „Slovenský národ neexistuje.“

uskutočnil v roku 1843 Ľudovít Štúr v spolupráci s Jánom Hollým, ktorý bol (katolíckym) farárom na fare v obci Hlboké, s Jozefom Miloslavom Hurbanom a Michalom Miloslavom Hodžom. Za spisovný slovenský jazyk Ľudovít Štúr zbral stredoslovenské nárečie. Na národnú emancipáciu pozitívne vplývala i požiadavka rozširovania národného školstva s vyučovaním v slovenskom jazyku, teda získavanie vzdelania v materinskom jazyku. Národno-emancipačná činnosť sa prejavovala i v aktívnej mnohostrannej politickej a osvetovej činnosti Ľudovíta Štúra. Môžeme tiež poukázať na to, že boj za národnú emancipáciu slovenského národa viedli všetci štúrovci.

Ľudovít Štúr v rámci národno-emancipačných snáh slovenského národa v roku 1847 na zasadnutí uhorského snemu v Bratislave sa v duchu Francúzskej revolúcie vyjadril jednoznačne

za národné práva slovenského národa, ako i za ich občianske práva a za zrušenie poddanstva. Na uhorskom sneme okrem iného L. Košút vyhlásil, že: „Slovenský národ neexistuje.“ V tejto súvislosti sa žiada poukázať na významnú skutočnosť, že: „Štúrove prejavy na sneme boli dôkazom nadčasovosti a hlbokkej demokratickosti jeho myslenia, ktoré sa stalo určujúcou líniou slovenskej politiky.“¹

Pod vplyvom revolučného hnutia v Európe, ktoré sa šírilo po Francúzskej revolúcii, sa i politickí reprezentanti slovenského národa, resp. jeho národného života v roku 1848 zmobilizovali a 10. mája 1848 zorganizovali v Liptovskom Mikuláši poradu 30 slovenských národovcov, medzi ktorými bol Daxner, Francisci, Hurban, Štúr a Hodža. Na tejto porade či zhromaždení národovcov sa vypracovali a vyhlásili „Mikulášske Žiadosti slovenského národa“, ktoré mali 14

1 Ako pracuje parlament. IV. volebné obdobie. Bratislava: Odbor parlamentný inštitút. Kancelária NR SR, jún 2006, strana (ďalej s.) 6.

Titulná strana Žiadostí slovenského národa (LA)

v nich poukazovalo na to, že: „*Jednotu Uhorského královstva mal zabezpečiť spoločný snem uhorských národov, do ktorého by poslancov na pomernom princípe delegovali zo svojich radov jednotlivé národné snemy.*“² Požadovala sa tiež demokratizácia slovenskej spoločnosti v monarchii.

Maďarská revolučná vláda v Uhorsku na Žiadosti slovenského národa reagovala negatívne. Na slovenských národovcov, ktorí Žiadosti spracovali a presadzovali (Štúr, Hurban, Hodža), vydala zatykač a vyhlásila v Uhorsku stanné právo – štatárium. Pred zatknutím sa slovenskí národovci – aktéri Žiadosti ukryli v Čechách a v Prahe sa zúčastnili na Slovanskom zjazde, ktorý sa uskutočnil v júni 1848. Na Slovanskom zjazde Ľudovít Štúr vystúpil s prejavom 3. júna 1848. Kritizoval v ňom maďarskú vládu, ktorá v polovici marca 1848 dosiahla oddelenie od

litickými predstaviteľmi. V tejto súvislosti sa žiada poukázať, že boj proti maďarizácii sa premietol i do boja proti maďarskej revolúcii za odtrhnutie sa, resp. vymáňenie sa Slovákov spod nadvlády Maďarov v Uhorsku, a to v rokoch 1848 – 1849 vyhlásením ozbrojeného Slovenského povstania. Na čele Slovenského povstania boli Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža. Menovaní predstavitelia slovenského národa a prípravovatelia a organizátori Slovenského povstania si uvedomovali, že zorganizovanie ozbrojeného boja si vyžaduje vytvorenie politicko-mocenského orgánu. To sa uskutočnilo 16. septembra 1848 vo Viedni na dvestočlenom zhromaždení zástupcov slovenského národa, ktoré vlastne vytvorilo Slovenskú národnú radu

Portrét M. M. Hodžu (LA)

Predstavitelia slovenského národa

Viedne (osamostatnenie sa). Okrem iného aj na to, že: „*Cíl náš měl býti zachovati říši Rakouskou? Náš cíl jest zachovat nás. Nejdříve musíme sloužit sobě, pak jiným. Dokavád Rakousko stálo, my hnili. Coby nám řekl svět, kdybychom o nic více nestáli, než o zachování Rakouska. Pádem Rakouska nepadneme my.*“³ Citované myšlienky Štúrovho prejavu zhodnotil historik Anton Hrnko týmito slovami: „*Tieto prorocké slová akoby predznamenal ďalší vývin habsburského mocnárstva, ktoré – ako sa ukázalo už počas revolúcie – nebolo schopné zabezpečiť rovnoprávne občianske postavenie pre väčšinu obyvateľov ríše.*“⁴

Prenasledovanie a maďarizácia slovenského národa v Uhorsku maďarskou vládou na čele s predsedom Košútom podmienila a v konečnom dôsledku vyvolala otvorený ozbrojený konflikt so Slovákami a jeho po-

(ďalej SNR) ako najvyšší politicko-mocenský a vojenský orgán, ktorý mal pripraviť a zorganizovať ozbrojené Slovenské povstanie a to i tým, že SNR bude aj orgánom pre budúcu správu Slovenska. Prvým predsedom Slovenskej národnej rady sa stal Jozef Miloslav Hurban. Pritom bolo vytvorené trojčlené politické vedenie, ktoré popri Hurbanovi ešte tvorili Ľudovít Štúr a Michal Miloslav Hodža. Okrem politického vedenia súčasťou Slovenskej národnej rady bolo aj vojenské vedenie, ktoré tvorili vojenský veliteľ: Bedřich Bloudek, František Zach a Bernard

Podobizeň J. M. Hurbana (LA)

2 HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*. Bratislava : Kancelária NR SR, 2018, s. 35.

3 Zápis zo Slovanského zjazdu publikoval ŽÁČEK, Václav. *Slovanský zjazd v Praze 1848*. Praha : Čsl. akademie věd, 1958, s. 248-249.

4 Pozri HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*, s. 36.

Jozef Miloslav Hurban s Michalom Mudroňom a i. (LA)

Janeček. Slovenská národná rada mala aj dvoch tajomníkov – Bohuslava Nosáka a Daniela J. Bórica. Platnosť rozhodnutí Slovenskej národnej rady museli schváliť všetci politickí členovia.⁵ Slovenská národná rada sa presťahovala z Viedne na Myjavu. Tu na niekoľkotisícovom zhromaždení 19. septembra 1848 Ľudovít Štúr menom SNR vyhlásil: „Nezávislosť Slovenska od Uhorska“ a vyzval na celonárodné povstanie. SNR sa deklarovala ako „najvyšší reprezentatívny orgán Slovákov“.⁶ Osamostatnenie sa aj s územím Slovákov z Uhorska znamenalo vlastne vytvorenie autonómie v rámci

Rakúsko-Uhorska. Predstavitelia SNR organizovali Slovenské povstanie už v spolupráci s Viedňou, ktorá dávala nádej, že zabezpečí rovnoprávne postavenie slovenského národa v monarchii. Práve spolupráca s Viedňou si vynútila upravenie štátoprávneho postavenia a programu slovenského národa v Rakúsko-Uhorsku. Táto skutočnosť podmienila spracovanie „Slovenského prosbopisu, predostretého panovníkovi slovenskou deputáciou“ 19. marca 1849. Prosbopis obsahoval päť bodov, v ktorých boli vyjadrené požiadavky slovenského národa. Boli to tieto:

„Po 1. Aby slovenský národ, blízko 3 milióny silný, bol uznaný ako národ v určitých zemských hraniciach. Tým

žiadame iba tú zem, čo od pradávneho času obývame, kde naša vlastná reč je domovom a v obyčajnom živote sa výhradne používa ... nikdy neprestala sa nazývať slovenskou zemou, Slovenskom.

Po 2. Aby teda nášmu národu bola udelená rovnoprávnosť so všetkými inými národmi rakúskeho mocnárstva a aby bol zabezpečený pred návratom nadvlády národa maďarského.

Po 3. Aby nášmu národu ... vyhovel jeho národným zvláštnostiam, teda každoročné snemy krajinské a vlastnú správu.

Po 4. Aby teda, ako to vyžaduje nevyhnutná potreba, hneď odstránili maďarčinu, žiaľ, opäť zavedenú do úradov, zo správy slovenských stolíc a obcí a na

5 Tamže.

6 Tamže.

Členovia slovenského vyslanstva k panovníkovi
Františkovi Jozefovi I., marec 1849

(dagerotypia vyhotovená pravdepodobne vo Viedni);
na obr. stojaci zľava: Adam Kardoš, Samo Chalupka,
Daniel G. Lichard, Michal Miloslav Hodža, Ľudovít
Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Daniel Jaroslav Bórik;
sediaci zľava: Michal Rárus, Juraj Holček,
Andrej L. Radlinský, Karol Kuzmány (LA)

jej miesto zaviedli reč slovenskú. Práve tak treba ihneď odstrániť všetkých oných úradníkov, ktorí sa ešte nedávno zachovali ako zjavní nepriatelia Vášho Veličenstva a verného slovenského národa...

Po 5. Aby bol zriadený najvyšší krajský úrad, ktorý by uviedol do života a ustálil, súc podriadený ústrednej vláde vo Viedni, konštitučné a národné usporiadanie Slovenska.

Len tak môže vysoké cisárske slovo o rovnom práve pre všetky národnosti stať sa u nás pravdou, len tak môže národ náš byť zbavený nadvlády svojich odvečnených utláčateľov Maďarov a maďarskému odbojníctvu postavená neprekonateľná hrádza.⁷

Nadväzujúc na uvedené, treba upozorniť na skutočnosť, že ani upravený štátoprávny program a postavenie slovenského národa panovník, a teda ani rakúske mocnárstvo, nerespektovalo aj napriek sľubom, ktoré dalo Slovákom. Ďalej sa žiada tiež poukázať, že po revolúcii sa v habsburskej monarchii obnovil absolutizmus. Novým ministrom sa stal Alexander Bach, a obdobie jeho vlády dostalo pomenovanie Bachov absolutizmus.

Sklamanie Viedne vyvolalo u slovenských národných predstaviteľov určitú skepsu a beznádej, preto hľadali z tejto situácie nejaké východisko. Ľudovít Štúr videl, že monarchia sa

Podobizeň Štefana Marka Daxnera (LA)

nechce a nedá reformovať v intenciách demokratických ideí Francúzskej revolúcie. Preto sa preorientoval na slovanský štát – cisárske Rusko. Pod vplyvom týchto skutočností napísal dielo *Slovanstvo svet budúcnosti*.⁸ V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na smutnú skutočnosť, že po zranení na poľovačke Ľudovít Štúr zomrel 12. januára 1856. V podstate krátky život Ľudovíta Štúra bol veľmi plodný. Štúr svojou mnohostrannou činnosťou (spisovateľ, publicista, novinár, politik, filozof a mysliteľ) zanechal hlbokú pozitívnu stopu na roli slovenského národného hnutia a pri

presadzovaní národno-emancipačných snáh Slovákov, v ktorom pokračovala celá štúrovská nástupnícka generácia, pomenovaná podľa neho – štúrovci. Ľudovít Štúr patrí k popredným národným buditeľom slovenského národa a k najväčším Slovákom.

Treba osobitne zdôrazniť významnú skutočnosť, že v štátoprávnej a demokratickej činnosti pokračovala celá štúrovská generácia, ako aj demokraticky národne zmýšľajúci predstavitelia slovenského národa, a to tak doma, ako i v zahraničí. Národno-emancipačné snahy predstaviteľov slovenského národa po porážke revolúcie a sklama-

7 SIVÁK, Florián – KLIMKO, Jozef. *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území ČSSR. II. časť*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 974, s. 19-21.

8 Dielo napísal po nemecky v r. 1853, v r. 1867 a 1909 vyšlo aj v ruštine, v slovenčine vyšlo až v r. 1931 a v r. 1993.

ní Slovákov Viedňou boli na krátky čas utlmené. To bolo podmienené aj silnou centralizáciou monarchie. Jeho činnosťou bol zabrzdený aj hospodársko-sociálny a kultúrny rozvoj slovenského národa a Slovenska. Pritom v Uhorsku pokračovala maďarizácia nemaďarských národov a osobitne Slovákov. V roku 1859 bol absolutizmus v habsburskej monarchii oslabený porážkou Rakúska v rakúsko-talianskej vojne a panovník František Jozef I. odvolal ministra vnútra Alexandra Bacha. František Jozef I. sa v roku 1860 prostredníctvom Októbrového dekrétu a v roku 1861 Februárovým patentom usiloval obnoviť ústavný život v monarchii. Pod týmto vplyvom sa v marci 1861 konali aj voľby do obnoveného uhorského snemu. Voľby pre Slovákov nepriniesli v podstate žiaden pozitívny volebný výsledok.⁹

Až obnovený ústavný poriadok v monarchii pod vplyvom už uvedených ústavnoprávných dokumentov (1860 – 1861) umožnil aktivizáciu činnosti predstaviteľov slovenského národa v oblasti národnopolitického života v orientácii na národno-emanipačné snahy slovenského národa. Pod vedením Jána Francisciho začali vychádzať noviny Pešťbudínske vedomosti, ktoré sa postupom času premenili na Národné noviny. V tomto období národno-emanipačný proces slovenského národa obnovovali predovšetkým dve významné osobnosti známe z obdobia Slovenského povstania z rokov 1848 – 1849 – Ján Francisci a Štefan Marko Daxner. V tejto súvislosti sa žiada osobitne zdôrazniť, že tieto dve významné osobnosti slovenského národného hnutia sa stali tvorcami národno-emanipačného štátoprávneho a politického programu slovenského národa, ktorý bol 6. – 7. júna 1861 schválený na celonárodnom zhromaždení v Turčianskom Sv. Martine ako Memorandum národa slovenského k vysokému snemu krajiny Uhorskej, obsahujúce žiadosti národa slovenského s cieľom spravodlivého prevedenia a zákonom krajinským zabezpečenia rovnoprávnosti národnej v Uhrách.¹⁰

Vzhľadom na rozsiahlejší obsah Me-

Titulná strana Memoranda národa slovenského (LA)

moranda národa slovenského vyberám len najpodstatnejšie požiadavky majúce štátoprávny a politický význam, sú to:

„Po 1. Aby osobnosť národa slovenského a vlasteneckosť reči slovenskej zákonom pozitívnym a inauguračnými (najvyššími) diplomami uznaná a ozna-

ním tým proti zlomyseľným útokom nepriateľov svornosti národov zabezpečená bola.

Po 2. ... potreba je: Osobnosť našu národnú uznať v priestore tom, ktorý ona jako súvislá nepretržitá masa skutočne zaujíma pod menom horno-uhorského slovenského Okolia, so zaokrúhlením stolíc podľa národností ... Nie je teda dosť uznať osobnosť jeho v holej všeobecnosti, ale potreba je, každý národ uznať tak, ako je vskutku v priestore

9 Porovnaj HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. Slovenský parlament v premenách času, s. 37.

10 Porovnaj tamže, s. 37 a 38. HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum slovenského národa z r. 1861 a jeho osud. In *Osudy Memoranda 1861 – 1941*. Martin: Matica slovenská, 1941, s. 28 a nasl.

Pohľad na Turčiansky Svätý Martin v 19. storočí (LA)

tom, ktorý on zaujíma a ktorý mu prozreteľnosť božská vyznačila.

Po 3. Podľa zásady tejto žiadame, aby v Okolí národ náš zosobňujúcom:

Jedine a výlučne reč slovenská bola žľebom tým, ktorým tok života verejného, občianskeho a školského prúdiť má ... ona jako jediný prostriedok, jedine dvíhadlo vzdelanosti národnej nesmie byť v priestore národa svojho ... obmedzená, ale musí byť práve tak upravená, jako život národa samého v medzách svojich oprávnený je.

Žiadame teda, aby vzhľadom na nás Slovákov, pri nastávajúcom zriadení krajiny stolíc v Okolí slovenskom jeden odvolací súd, taktiež aspoň jeden zmenkový súd, pri ktorých by úradnia reč slovenská bola, utvorený bol; aby pri najvyššom súde krajinskom taktiež i pri vyšších správnych dikastériách (Najvyšších štátnych úradoch) krajinských mužovia v pomere počtu obyvateľstva jako referenti ... ktorí by tam nielen úradné práce konali, ale spolu v čas potreby i záujmy slovenského národa zastávali.

Po 4. My Slováci ... hotoví sme na slušné medze obmedzení diplomatičnosť reči maďarskej vo vlasti našej uznať...

Po 5. Žiadame ďalej: Na sneme samom zhotovenú osnovu zákonov reči našej hodnovernú.

Po 6. Žiadame: Aby nám k náležitému

politickému a právnomu vychovávaní a vzdelávaní slovenskej mládeže v príhodnom meste slovenskom akadémia právnická a mimo toho katedra reči a literatúry slovenskej na univerzite peštianskej na útraty krajinské založené boli ... Aby literárne i mravno-vzdelávateľné národné spolky právom slobodnej asociácie zakladať a k cieľom tým potrebné príspevky zbierať nám vždy dovolené bolo.

Po 7. My reč našu nikomu nenatískame, len to žiadame, aby reč naša z jej prirodzeného práva vytiskovaná nebola."

Memorandum národa slovenského končí nasledovne: „Toto sú žiadosti naše, ktoré z ohľadu prevedenia rovnoprávnosti národnej snemu nášmu prednášame.“ A je ukončené: „Heslo naše je: jedna slobodná konštitucionálna vlasť, a v nej sloboda, rovnosť a bratstvo národov.“¹¹

Záverečné zhrnutie o Memorande národa slovenského a jeho význame pre slovenský národ a štátoprávny odkaz, ktorí realizovali štúrovci, ako aj ďalšie generácie slovenských národovcov v spoločensko-politickej praxi zhodnotili a charakterizovali nasledovni autori.

Slovenské memorandové vyslanectvo v Pešti 27. 6. 1861 (LA)

11 Citované podľa SIVÁK, Florián – KLIMKO, Jozef. *Dokumenty k dejinám štátu a práva a území ČSSR. II. časť*, s. 26-30. Treba upozorniť na skutočnosť, že v záujme toho, aby nedošlo k skresleniu memorandových požiadaviek, vyexerpoval a citoval som ich v priamej reči z originálneho textu. Memorandum národa slovenského je ako dokument publikovaný v dobovom slovenskom jazyku a to v predmetnej publikovanej knihe *Názory Ľudovíta Štúra na štát a právo*, s. 266 až 272. Stručný výklad spracoval PhDr. Anton Hrnko, CSC., významný slovenský historik, v HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*, s. 38-39. Memorandum národa slovenského sa venovali aj autori: RAPANT, Daniel – HRUŠOVSKÝ, František – BOKES, František. *Osudy Memoranda*. Martin : Matica slovenská, 1941. Tiež autor CHOVANEC, Jaroslav. *Cesta k zvrchovanosti Slovenskej republiky*. Bratislava : SIA, 1996, s. 1. Pri príležitosti 150. výročia Memoranda národa slovenského (1861 – 2011) sa uskutočnil vedecký seminár, ktorý organizovala Slovenská národná knižnica a z ktorého bol publikovaný zborník. Okrem iného v ňom boli štúdie o štátoprávnom a politickom význame Memoranda národa slovenského autorov Milana Podrimavského, s. 9-24, Pavla Pareničku, s. 25-31, a Petra Mulíka, s. 96-107.

Slovenskí výtečníci (LA)

Anton Hrnko v stručnosti charakterizoval štátoprávny a politický význam takto: „Memorandum žiadalo uznať osobnosť slovenského národa, zabezpečiť rovnoprávnosť jeho jazyka, ale najmä potvrdiť túto osobitosť v konkrétnom priestore, ktorý sa mal vyčleniť v podobe autonómie Hornouhorskeho slovenského Okolia.“ Ďalej poukázal na to, že: „... Snemu ho predložila osemčlenná delegácia 26. júna 1861.“¹² Milan Podrimavský v závere svojej štúdie vyjadril štátoprávny a politický program a jeho odkaz takto: „Pilierom programu štátoprávnej oblasti sa stala vlastne obnovená memorandová požiadavka Okolia, aby sa tak realizovali princípy národnej autonómie a rovnoprávnosti všetkých národov v Uhorsku. Vyzdvihnutie myšlienky národnej autonómie ako prioritu národnopolitického programu potvrdilo, že národno-konštitutívny proces dospel do štádia, keď sa čoraz naliehavejšie pociťovala potreba jeho završenia v štátoprávnom rámci, aby „národná osobnosť“, t. j. svojbytnosť, individualita Slovákov, sa mohla

legitímne prezentovať na konkrétne vymedzenom území v takom zmysle, ako ju definovalo Memorandum.“ Ďalej Milan Podrimavský zdôraznil, že: „Smerovanie národného vývinu v predmetnom období je organicky späté s koncepciou chápania podstaty slovenskej otázky, ktorú zakotvilo Memorandum národa slovenského v roku 1861. Stalo sa tak etalónom národnej identity, uznávanou normou politicko-emancipačných snáh a kritériom národných pozícií v slovenskej spoločnosti. S takouto programovou platformou, argumentačnou základňou a ideovým zázemím vstupovali zložky slovenskej politiky do etapy, keď počas vojnovnej kataklizmy v rokoch 1914 – 1918 došlo k prevratným mocensko-politickým zmenám v stredoeurópskom priestore, ktoré priniesli kvalitatívne nové podmienky aj na riešenie slovenskej otázky.“¹³

Pavol Parenička vo svojej štúdii okrem iného napísal, že: „Na druhý deň 7. júna 1861 po otvorení rokovania Štefan Marko Daxner prečítal svo-

ju upravenú osnovu, kde zapracoval len malé pripomienky, pričom najvýznamnejšia sa týkala už spomínaného premenovania dištriktu na Hornouhorské slovenské Okolie.“ Na záver zdôraznil, že: „Epilógom slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine 7. júna 1861 sa stalo ustanovenie dvadsaťtričlenného Stáleho národného výboru, zárodok budúcej skupiny memorandistov nazývanej Stará škola slovenská, do ktorého zvolili aj jedného z najzaslúžilejších osnovovateľov a mužov Memoranda i celého slovenského národného hnutia, nezabudnuteľného, búrlivého a múdreho Štefana Marka Daxnera. Večná mu pamäť v slovenskom národe.“¹⁴

Peter Mulík vo svojej štúdii zhodnotil realizáciu štátoprávneho a politického odkazu Memoranda národa slovenského pri úsilí o vznik slovenskej národnej štátnosti a poukázal na národno-emancipačné snahy slovenskej reprezentácie (zahraničnej i domácej) na základe prijatých štátno-po-

12 HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*, s. 38.

13 PODRIMAVSKÝ, Milan. Memorandum národa slovenského v roku 1861 a chápanie slovenskej otázky. In CABADAJ, Peter (ed.). *150. výročie Memoranda národa slovenského (1861 – 2011)*. Zborník z odborného seminára. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 22-23.

14 PARENÍČKA, Pavol. Štefan Marko Daxner a Memorandum národa slovenského. In CABADAJ, Peter (ed.). *150. výročie Memoranda národa slovenského (1861 – 2011)*, s. 29 a 30.

litických dokumentov dotýkajúcich sa slovenského národa, počínajúc Cleve-landskou dohodou (1915) uzavretou v USA a vznikom Česko-Slovenskej republiky (ďalej ČSR) v r. 1918, a prešiel v podstate celým ústavným vývojom Česko-Slovenska. Na záver štúdie okrem iného konštatoval, že: „*Princípy národnoštátneho programu Memoranda sa automaticky preniesli do základných štátoprávných dokumentov Slovákov v 20. storočí bez toho, aby sa naň v texte odvolávali.*“¹⁵

František Hrušovský, významný historik a autor už citovanej časti o Memorande v publikácii *Osudy Memoranda*, zhodnotil Memorandum nasledovne: „*Pravda, Memorandum slovenského národa bolo najvýznamnejším plodom dvoj denného rokovania slovenského národného zhromaždenia a jeho predloženie uhorskému snemu stalo sa najdôležitejšou a najsúrnejšou úlohou Stáleho národného výboru.*“ Bokes v závere zdôraznil, že: „*Vodcovia slovenského národného života nechceli pripustiť umlčanie Memoranda, pretože si uvedomovali, že umlčanie tohto politického prejavu bolo by zároveň umlčaním slovenského národa. Lebo národ, ktorý mlčí, keď má hovoriť, zrieka sa svojho práva na život a prestáva žiť.*“¹⁶

Po zhodnotení Memoranda národa slovenského a jeho štátoprávného a politického programu, ako aj jeho požiadaviek vo vzťahu k maďarskej vláde a snemu v Uhorsku sa žiada upozorniť na skutočnosť, že stanovená, resp. schválená osemčlenná delegácia na martinskom memorandovom zhromaždení v stanovenom termíne predložila Memorandum uhorskému snemu. Žiaľ, uhorský snem sa ním vôbec nezaoberal. Krátko potom – po nezhodách medzi maďarskou politickou reprezentáciou a Viedňou – panovník uhorský snem rozpustil. Táto skutočnosť podmienila národno-politickú reprezentáciu slovenského národa – memorandový výbor, aby konal. Ten sa rozhodol Memorandum národa slovenského podať priamo panovníkovi. Stalo sa tak 12. decembra 1861. Na odovzdanie Memoranda národa

slovenského bola vytvorená delegácia na čele so Štefanom Moysesom, banskobystrickým biskupom. V záujme lepšieho pochopenia Memoranda sa memorandový výbor rozhodol spolu s delegáciou k nemu pridať návrh Privilégia pre slovenské Okolie, ktoré obsahovalo vysvetlenie štátoprávného programu a požiadaviek slovenského národa. PhDr. Anton Hrnko, CSc., v citovanom diele uvádza, že: „*Podľa návrhu Privilégia malo Okolie tvoriť 16 okresov vymedzených etnickou slovensko-maďarskou hranicou: Hlavným mestom mala byť Banská Bystrica, kde by sídlil aj slovenský snem (parlament). Do jeho kompetencie by patrili otázky vnútornej politiky, hospodárstvo, kultúra, osveta a sociálne veci.*“ Ďalej poukázal na to: „*že snem by mal primerané kompetencie v oblasti financií a určovaní daňových kvôt. Uvažovalo sa tiež, že Okolie bude mať svoju výkonnú správu – snemový výbor na čele s predsedom snemu. Vo vnútri Okolia sa požadovala samostatná štruktúra súdov a slovenčina ako úradný jazyk.*“¹⁷ V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na skutočnosť, že panovník ani vládne kruhy monarchie, teda Viedne, nevenovali predloženému Memorandu národa slovenského a priloženému Privilégiu slovenského okolia pozornosť. Teda neprerokovali ho a vôbec naň nereagovali.

Táto negatívna skutočnosť zo strany Viedne neodradila slovenskú národno-politickú, teda memorandovú reprezentáciu, od ďalšej národnobuditeľskej činnosti. Dva roky nato v roku 1863 bola založená Matica slovenská a vznikli tri gymnáziá – v Turčianskom Sv. Martine, Revúcej a Kláštore pod Znievom. Treba povedať, že po krátkom oživení národno-emancipačného života aj prostredníctvom vzniku a činnosti Matice slovenskej a začatím uskutočňovania vzdelávania v troch vzniknutých slovenských gymnáziách v slovenskom jazyku, pomáhala naďalej vzbudzovať a upevňovať národné povedomie Slovákov.

V roku 1867 došlo k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu. V rakúsko-uhorskom štáte vznikol dualizmus. Po

vyrovnaní začala maďarská politicko-štátna reprezentácia, teda maďarská vláda, v Uhorsku silnú maďarizáciu voči slovenskému národu. Maďarská vládna garnitúra začala pretvárať viacnárrodný uhorský štát na národný jednoetnický maďarský štát. Pritom nerešpektovala ani národnostný zákon a začala uskutočňovať násilnú asimiláciu nemaďarských národov žijúcich v Uhorskom kráľovstve. Uskutočňovaná silná maďarizácia v Uhorsku brzdila demokratizačný proces, ktorý prebiehal v európskych štátoch pod vplyvom Francúzskej revolúcie a aj v samotnom Rakúsko-Uhorsku.

Predloženie Memoranda národa slovenského a Privilégia pre slovenské Okolie panovníkovi Rakúsko-Uhorska podmienilo, resp. vyvolalo určité nezhody medzi slovenskou štátoprávno-politickou reprezentáciou, ktorá tento návrh predkladala. Tá sa rozdelila na Starú školu a Novú školu, ktorá tvorila opozíciu Starej školy, ktorú

Matica slovenská – preukaz

reprezentovali Štefan Marko Daxner a Ján Francisci. Novú školu reprezentoval Ján Palárik. Nezhody boli v podstate v tom, že Nová škola nebola pri podaní návrhu panovníkovi spokoj-

15 MULÍK, Peter. Memorandum a národnoštátne koncepcie Slovákov v 20. storočí. In CABADA, Peter (ed.). 150. výročie Memoranda národ slovenského (1861 – 2011), s. 96-106.

16 Tamže, HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum slovenského národa z r. 1861 a jeho osud, s. 46 a 52.

17 HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. Slovenský parlament v premenách času, s. 38.

ná s Privilégiom slovenského Okolia, žiadala, resp. súhlasila len so zabezpečením rovnoprávnosti Slovákov, ako aj ich jazykových a kultúrnych práv. Stará škola trvala na celom návrhu podania. Treba uviesť, že v tejto situácii sa uskutočnili voľby do uhorského snemu v roku 1869, v ktorých boli zvolení za poslancov len traja Slováci – za Novú školu dvaja a za Starú školu jeden. V záujme zlepšenia volebných výsledkov v budúcich voľbách sa v roku 1871 slovensko-politická národne orientovaná reprezentácia rozhodla zvoliť si Ústredný volebný výbor, ktorý mal programovo koordinovať slovenských kandidátov (myslelo sa tým poslancov). Zriadenie tohto výboru sa pokladá za založenie Slovenskej národnej strany, ktorá bola až do roku 1918 jedinou politickou reprezentantkou slovenskej národnej politiky.¹⁸

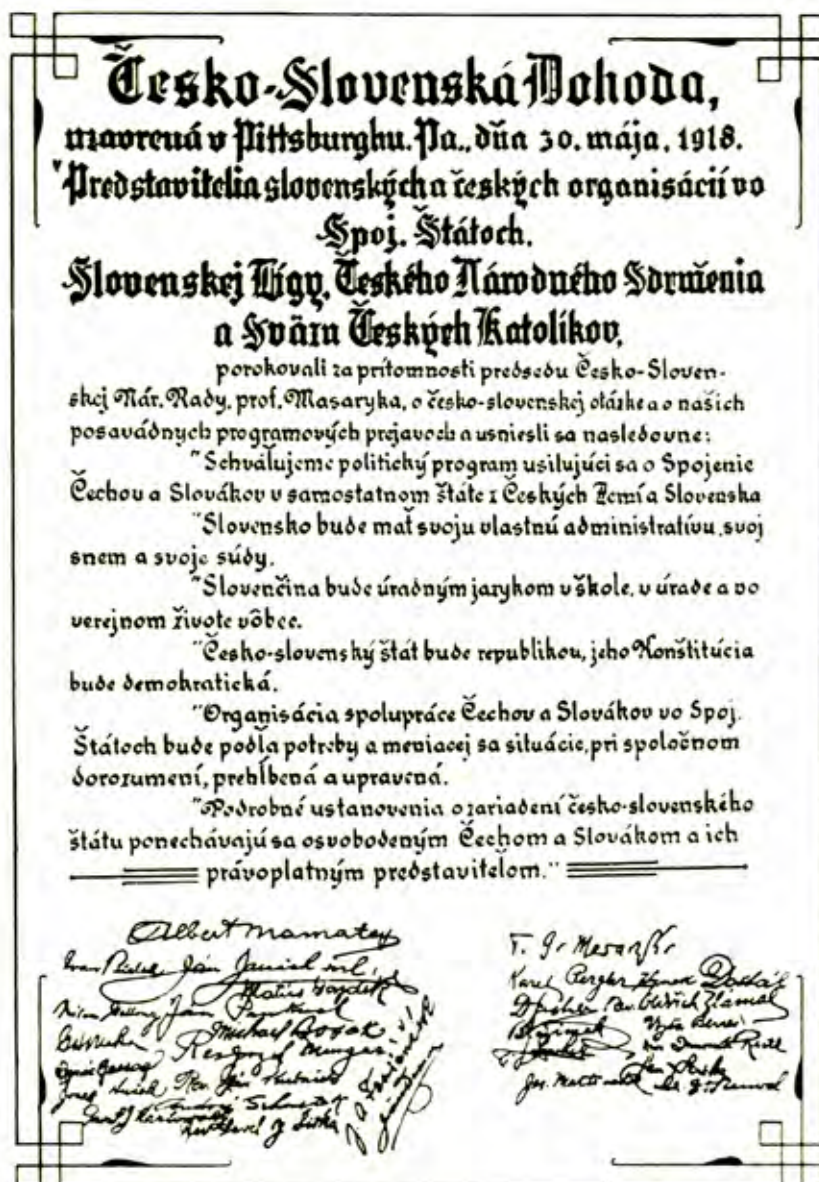
Uvedené nezhody medzi národno-emancipačnou slovenskou reprezentáciou, teda medzi Starou školou a Novou školou, negatívne pôsobili aj na rozvoj a upevňovanie národno-emancipačných snáh. Keď k tomu pridáme, že v tomto pomemorandovom období ešte viac zosilnela maďarizácia slovenského národa a v roku 1874 bola zakázaná Matica slovenská a všetky tri slovenské gymnáziá, tak tieto skutočnosti oslabili programovo politickú činnosť slovenského národno-emancipačného snaženia v radoch slovenskej národno orientovanej reprezentácie. Tieto skutočnosti a najmä silná maďarizácia, teda asimilácia slovenského národa, ako aj teror a brachiálne násilie voči slovenskej národne orientovanej politickej reprezentácii, najmä proti jej významným predstaviteľom, malo za následok jej politickú pasivitu. V tomto období Nová škola slovenských reprezentantov zanikla.¹⁹

Na druhej strane treba zdôrazniť významnú skutočnosť, že Stará škola slovenskej národno-emancipačnej politickej reprezentácie získala dominantné postavenie v slovenskej národno-orientovanej politike, a to na obdobie desaťročí. A na začiatku 70. rokov ju vlastne transformovala na Slovenskú národnú stranu, ktorá zotrvala na požiadavkách Memoranda národa slovenského, ako aj na vyčlenení slovenského národa v podobe slovenského Okolia. Posledným predsedom Slovenskej národnej strany v rámci Uhorska bol od roku 1914 Matúš Dula.²⁰

18 Tamže, s. 40.

19 Tamže.

20 Tamže.

Dokumenty slov. nár. identity a štátnosti

Pittsburská dohoda

Nadväzujúc na skutočnosti, ktoré sme uviedli v predchádzajúcom texte, teda po rakúsko-uhorskom vyrovnaní nasledovala silná maďarizácia a totálne prenasledovanie nemaďarských národov a osobitne slovenského národa v Uhorsku. V tejto súvislosti treba upozorniť na to, že maďarizácia bola sprevádzaná aj únosom slovenských detí do maďarských rodín. Od roku 1874 Maďari začali odoberať slovenským rodičom deti a deportovať ich na Dolnú zem do maďarských rodín na pomaďarčenie. V prvom transporte odišlo asi 400 detí zo Štúrovho rodiska z Trenčianskej stolice. Posledný transport išiel v roku 1892 so 174 deťmi z Nitrianskej župy. Podľa Karola Antona Medveckého sa v povojnovom Maďarsku nachádzalo až 60 000 takýchto slovenských detí. Tiež sa žiada uviesť, že: „V rokoch 1898 – 1909 sa v Uhorsku konali procesy proti piatim stovkám obžalovaných z panslavizmu. Stačilo niekoho usvedčiť, že na verejnosti spieval hymnu Hej, Slováci.“²¹

Negatívny vzťah maďarskej vlády k slovenskému národu v Uhorsku a k jeho požiadavkám, ktoré národno-emancipačná politická a národná reprezentácia predostrela v Memorande národa slovenského uhorskému snemu a ten ich ani neprerokoval, vyvolali u slovenského národa a jeho politicko-národnej reprezentácie absolútne odmietnutie spolupráce s maďarským národom a jeho politicko-štátnou a vládnu reprezentáciou, ako aj ďalšie spolužitie s ním v jednom štátnom útvaru, teda v Uhorsku.

Slovenská politicko-národná reprezentácia začala spolupracovať s českou politicko-národnou reprezentáciou, najmä od roku 1914, t. j. od vypuknutia prvej svetovej vojny. V tomto období sa do národno-emancipačného hnutia zapojili, a to veľmi aktívne, aj Slováci žijúci (ako vystaňovalci) v USA, ktorých bolo asi jeden milión. Americkí Slováci mali svoju reprezentatívnu organizáciu „Slovenskú ligu, ktorá už v roku 1914 vypracovala politický program s požiadavkami slovenského národa – Memorandum

o krivdách a požiadavkách slovenských.“²²

Slovenská liga v USA vychádzala zo svojho programového Memoranda a v jeho zmysle v spolupráci s reprezentantmi českého národa v USA, teda s Českým národným združením, uzatvorila tzv. Clevelandskú dohodu 22. – 23. októbra 1915. „Dohoda vytýčila program samostatnosti českých krajín a Slovenska. Spojenie českého a slovenského národa sa malo uskutočniť formou federatívneho zväzku dvoch štátov s úplnou autonómiou Slovenska. Autonómia znamenala zriadenie vlastného snemu, vlastnú štátnu správu, úplnú kultúrnu slobodu, teda i vlastnú finančnú a politickú správu so štátnym jazykom slovenským. Budúci štát mal byť demokratický, so všeobecným a priamym volebným právom s tajným hlasovaním.“²³

Je len celkom samozrejmé, že slovenská národno-politická reprezentácia žijúca doma sa tiež aktivizovala v oblasti národno-emancipačných snáh v duchu Memoranda národa slovenského z roku 1861 a Privilégia pre slovenské Okolie. Pod vplyvom politicko-demokratizačnej situácie v Európe, ale aj v Rakúsko-Uhorsku a aj situácie na začiatku prvej svetovej vojny, t. j. v roku 1914, sa opätovne pokúsila založiť Slovenskú národnú radu ako politickú reprezentantku vládnej vôle Slovákov „... Jej politickým cieľom malo byť vytvorenie slovenského politického územno-právneho celku so zákonodarným snemom, vládou a súdnictvom. V dôsledku splnutia vojny SNR síce nerozvinula svoju činnosť, vytvorila však predpoklady pre presadenie politickej vôle národa v rozhodujúcich dejinných okamihoch.“²⁴

Zahraniční Slováci žijúci v USA sa prostredníctvom Slovenskej ligy aj ďalej činili v oblasti národno-emancipačných snáh. Keď zistili, že Clevelandská dohoda sa v spoločensko-politickej a štátnej praxi nezrealizuje, z rôznych

dôvodov (nie je priestor pre ich vysvetlenie) pristúpili, resp. uzatvorili novú tzv. Pittsburskú dohodu 30. mája 1918 medzi Slovenskou ligou a reprezentantmi českých spolkov v USA. Na príprave tejto dohody sa výrazným spôsobom podieľal Tomáš G. Masaryk. Táto zmluva bola podstatným ústupkom od obsahu Clevelandskej dohody. Zakotvovala autonómny princíp pre Slovákov v budúcom štáte. Dohoda nepoužívala pojmy český národ ani slovenský národ. Vytvorila možnosti pre čechoslovakizmus, ktorého zástancom bol práve Tomáš G. Masaryk.²⁵

Okrem aktivizácie zahraničných Slovákov, ale aj Čechov za vytvorenie spoločného štátu sa výrazne aktivizovala aj politicko-národná reprezentácia slovenského národa. Na aktivizáciu politicko-národnej reprezentácie slovenského národa poukazuje i Anton Hrnko, a to takto: „Približujúci sa koniec vojny aktivizoval aj domácu politickú scénu. Od začiatku roka 1918 prebiehali intenzívne rokovania medzi poprednými slovenskými a českými politickými činiteľmi. Aj v radoch domácej slovenskej politickej reprezentácie dozrievalo presvedčenie, že budúcnosť Slovenska a Slovákov sa môže zabezpečiť len mimo rámca Uhorského kráľovstva. Zreteľne to vyjadril na zasadnutí výkonného výboru Slovenskej národnej strany 3. – 4. mája 1918 Andrej Hlinka, keď vyhlásil: 'Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo. Musíme sa rozísť.'“²⁶

Slovenská národno-orientovaná politicko-programová reprezentácia pokračovala ďalej v úsilí vymaniť sa spod nadvlády Maďarov. Hľadala novú možnosť spolužitia s českým národom v spoločnom štátnom útvaru. Usilovala o obnovenie reprezentatívneho politického orgánu slovenského národa, ktorým bola Slovenská národná rada. Na túto významnú skutočnosť upozornil Anton Hrnko, keď okrem iného napísal: „Slovenská politická reprezentácia pracovala na urýchlennom obnove-

21 SUDECKÝ, Ratko. Štúrovská revolúcia. In *Zem a vek*. Geopolitický a kultúrny mesačník, máj 2018, s. 94.

22 HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*, s. 44; CHOVANEC, Jaroslav. *Cesta k zvrchovanosti Slovenskej republiky*. Bratislava : Slovenská informačná agentúra, 1996, s. 12-13.

23 Tamže, s. 13; Pozri tiež BOKES, František. Od Memoranda k Pittsburskej dohode a štátnej samostatnosti. In *Osudy Memoranda*. Martin : Slovenská národná knižnica, 1941, s. 53 a nasl.

24 HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*, s. 41.

25 Porovnaj CHOVANEC, Jaroslav. *Cesta k zvrchovanosti Slovenskej republiky*, s. 14.

26 Tamže, HRNKO, Anton – PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália. *Slovenský parlament v premenách času*, s. 42.

ní Slovenskej národnej rady. Ešte pred jej úplným konštituovaním vystúpil v mene SNR jediný aktívny slovenský poslanec uhorského snemu F. Juriga na jeho zasadaní 19. októbra 1918. V mene slovenského národa vyhlásil, že zaň už viac nie je oprávnený rozhodovať uhorský snem, ale iba SNR. Zároveň ohlásil rozchod Slovákov s Uhorskom.²⁷

Odkaz Ľudovíta Štúra a po jeho smrti štúrovcov zakotvený v Memorande národa slovenského sa začal uvádzať do spoločensko-politickej praxe v rámci spolupráce s českým národom. Táto spolupráca vyústila do vzniku spoločného štátu – Česko-Slovenskej republiky, ktorá bola vyhlásená Národným výborom v Prahe 28. októbra 1918 ako samostatný československý štát, neskôr publikovaný pod č. 11/1918 Zb. z. a n. (prvé ústavné provizórium). O dva dni neskôr, t. j. 30. októbra 1918, novovytvorená Slovenská národná rada prijala v Martine Deklaráciu slovenského národa. Ňou akceptovala vznik samostatného československého štátu. Obsah Deklarácie v podstate korešpondoval s predstavami o jednotnom československom národe, kde Slováci podľa predstáv českej politicko-štátnej reprezentácie tvorili mladšiu vetvu českého národa. Už tu pri zrode československého samostatného štátu vznikla ideológia čechoslovakizmu, ktorá neuznávala samobytnosť slovenského národa. Nadväzujúc na tieto skutočnosti, treba poukázať na skutočnosť, že 13. novembra 1918 vznikla dočasná ústava zákonom č. 37/1918 Zb. z. a n., ktorá okrem iného určila republikánsku formu vlád. Samostatný československý štát dostal meno Česko-Slovenská republika.²⁸ Pri vzniku ČSR zohrali významnú úlohu T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a E. Beneš. Vznik prvej Česko-Slovenskej republiky zachránil slovenský národ pred jeho zánikom, ale tiež prispel k záchrane aj českého národa.

Napriek reakčnej ideológii čechoslovakizmu a niektorým nedostatkom Česko-Slovenská republika bola najde-

mokratickejší štátom v predvojnovom období v Európe. Pre slovenský národ ČSR vytvorila podmienky pre kultúrno-vzdelanostný a hospodársko-sociálny rozvoj, a tiež pre samotné Slovensko. Tiež vytvorila podmienky pre vznik národnej inteligencie a vznik národno-emancipačnej reprezentácie slovenského národa. Žiada sa však upozorniť na skutočnosť, že ústavnoprávny a štátoprávny vývoj Slovenska v rámci Česko-Slovenska bol zložitý. No i napriek rôznym problémom a peripetiám umožnil vznik národnej slovenskej štátnosti, aj keď v rôznej forme. Od asymetrie riešenia postavenia Slovenska v Česko-Slovensku cez česko-slovenskú federáciu – ČSFR a jej rozdelenie počas Nežnej revolúcie v roku 1989 – 1992 slovenský národ dosiahol vznik samostatnej Slovenskej republiky (1. január 1993) demokratickou, ústavnou cestou, legitímne a legálne. Tým sa v podstate naplnil aj odkaz Ľudovíta Štúra a štúrovcov a tiež aj Memoranda národa slovenského.²⁹

Záverom sa žiada poukázať na veľmi významnú skutočnosť, že „... Postava Ľudovíta Štúra zastáva v rámci slovenských dejín pozíciu výnimočného a ojedinelého fenoménu, ktorého fundamentálnosť a mnohostrannosť bola významným prínosom pre celú vtedajšiu slovenskú spoločnosť. Jeho tvorba, dielo a národnobuditeľská aktivita sú aj do dnešných dní predmetom neutíchajúceho záujmu širokého spektra odbornej i laickej verejnosti.“³⁰

Práve Ľudovít Štúr vymedzil aj pojem národnej identity Slovákov. Podľa neho tento pojem obsahuje tieto podstatné znaky: písomný jazyk, národnostné školstvo a vzdelanie, kultúra a územie, na ktorom si slovenský národ môže spravovať svoje záležitosti. Na základe štúdia domácej a zahraničnej literatúry autor tejto publikácie dospel k záveru, že do pojmu národná identita môžeme doplniť aj ďalšie podstatné znaky: národné kultúrne dedičstvo a folklór, ako i národné tradície.

V tejto súvislosti treba poukázať na skutočnosť, že predstavitelia Matice slovenskej, teda výbor Matice slovenskej, uznesením číslo 10/4/2019

Jediný zachovaný fotografický portrét Ľudovíta Štúra,
zdroj: Múzeum Ľudovíta Štúra

z 21. 9. 2019 vyhlásili rok 2020 za Rok národnej identity. Vzhľadom na túto významnú skutočnosť možno predmetnú štúdiu odporúčať do pozornosti funkcionárom, ako aj členom Matice slovenskej, pretože im môže pomôcť pri osvetovej a uveďomovacej činnosti, ako aj pri rozvoji a upevňovaní národného vlastenectva, a tak napĺňať aj obsah Roka národnej identity, ako aj štátoprávny odkaz Ľudovíta Štúra a generácie štúrovcov v spoločensko-politickej praxi.

27 Tamže, s. 42.

28 Bližšie pozri CHOVANEC, Jaroslav. *Ústava Slovenskej republiky – základný zákon štátu*. Bratislava : Procom, 2003, s. 33 a nasl.

29 Bližšie pozri CHOVANEC, Jaroslav. – MOZOLÍK, Peter. *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky*. Bratislava : Procom, 1994; CHOVANEC, Jaroslav. *Cesta k zvrchovanosti Slovenskej republiky*. Bratislava : SIA, 1996; CHOVANEC, Jaroslav. *Ústava Slovenskej republiky – základný zákon štátu*. Bratislava : Procom, 2003.

30 MIKUŠ, Tibor. 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra – odkaz európskeho veľikána pre dnešok. In MIKUŠ, Tibor (ed.). *200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra – odkaz európskeho veľikána pre dnešok*. Zborník z konferencie z 1. 10. 2015. Trnava : Úrad Trnavského samosprávneho kraja, 2015, s. 17.

NÁRODNÉ A KREŠŤANSKÉ

ZBLIŽOVANIE V 50. ROKOCH 19. STOROČIA - VÝCHODISKO NA USKUTOČNENIE MATIČNEJ MYŠLIENKY

„Roky nemoty a hluchoty.“ Takto sa zvyknú označovať 50. roky 19. storočia v slovenských dejinách. Toto zaužívané tvrdenie pochádza od literárneho historika Jaroslava Vlčka. Na jednej strane vystihuje atmosféru bachovského absolutizmu a depresiu štúrovskej generácie z nesplnených plánov po revolučných rokoch 1848 – 1849. Na druhej strane však bráni vidieť veľa pozitív. Hattalovskou kodifikáciou sa v roku 1852 ustálila spisovná slovenčina. Práve v 50. rokoch 19. storočia sa na Slovensku oživila a etablovala cyrilo-metodská tradícia a kult ako výraz vlastnej národnej, kultúrnej a historickej identity Slovákov a súčasne aj výraz slovanskej vzájomnosti. Viaceré slovenské osobnosti sa práve v tomto období stali priekopníkmi dialógu medzi kresťanskými konfesiami. Pôvodcovia slovenskej ekumény nechápali svoje úsilie účelovo ako nevyhnutný krok k jednotnému postupu Slovákov v politike. Bol to originálny pokus nájsť východisko z akútnej krízy západoeurópskej civilizácie. Slovensko vzhľadom na svoju geografickú polohu bolo ako priesečník západoeurópskej a východoeurópskej kresťanskej kultúry akoby predurčené pre vznik dialógu medzi kresťanskými konfesiami, čo malo nielen slovenský, ale ďaleko širší význam.

Už koncom 18. storočia si nepočetná slovenská inteligencia uvedomovala, že vyhranený konfesionalizmus nemožní rozvinúť spoločný kultúrny potenciál slovenského národa, naopak, bude pracovať proti nemu. Preto sa začalo so spoluprácou. Jej zárodok môžeme nájsť už v počiatkoch organizovania slovenského kultúrneho života u bernolákovcov. Žilinský rodák Anton Ottmayer, dekan právnickej fakulty v Pešti, prišiel s iniciatívou založenia Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Tento spolok, ktorý vznikol v Pešti v roku 1834, sa usiloval

sústrediť slovenské sily bez ohľadu na konfesiю pri vydávaní literárneho almanachu *Zora*.¹ Stal sa prvým celonárodným slovenským literárnym spolkom. Evanjelický kňaz Ján Kollár, ktorý stál pri zakladaní tohto spolku, plne súhlasil s jeho zameraním. Jeho koncepcia všeslovanskej vzájomnosti pôsobila ako impulz pre hľadanie porozumenia medzi jednotlivými konfesiami u Slovanov. Svornosť Slovanov a úsilie o ich jednotu malo priniesť aj náboženské porozumenie. Slovanské osobnosti, hrdinovia a svätci patria v dejinách k rôznym konfesiam. Vyzna-

SV. CYRIL A METOD, mozaika
Akad. mal. Jozef G. Cincík, SÚSCM, Rím

čujú sa tým, že verne slúžili Kristovi. Majú spoločné miesto v slovanskom nebi. Veľmi jasne to dal najavo v diele *Slávy dcera* z roku 1832. Na začiatku IV. spevu *Lethe* píše: „V prvém místě slavských nebešťanů/ kvetou svatí v světle blyskavém,/ tu jest Nestor s českým Václavem,/ Lazar s tím, co zabít od Prušanů;/ Nevský, Gļeb a Boris Rosianů,/ polský Kazmir serbským se Savem,/ všickni jako bratři v laskavém/ plápolají stínu rajských stanů:/ Stanislav se těší v Nepomuku,/ Boleslav si s Husem třímají/ Uroš spolu s Vladimírem ruku;/ ... Jedny, Sláva na výsostech“

1 MAŤOVČÍK, Augustín. *Martin Hamuliak (1789 – 1859). Život, dielo, osobnosť*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971, strana (ďalej s.) 120-122.

pějí;/ z jiných úst zas slova velebné „Gospodine, pomiluj ny’ znějí.“² Vyzdvihnutie významu Slovanov a ich slávnej minulosti viedlo postupne k hľadaniu toho najpôvodnejšieho výrazu a formy v kresťanstve. Kollár predstavil v jednej zo svojich publikovaných kázní nábožnosť a národnosť ako sestry. Pritom vychádzal zo štyroch téz: 1. Obidve majú jeden pôvod (Boha), 2. Obidve sa ujímajú v šľachetných srdciach, 3. Obidve sa spoločne povzbudzujú a podporujú, 4. Obidve sú matky mnohých krásnych cností, 5. Obidve majú jeden cieľ – mravnú dokonalosť človeka. Kollár dokazoval, že nábožnosť a národnosť sú blízke a nedajú sa od seba rozlúčiť a postaviť proti sebe. Ako vlastnosti z jedného zdroja sa prelínajú a prestupujú. Kto teda berie národnosť, v skutočnosti berie aj nábožnosť a naopak.³

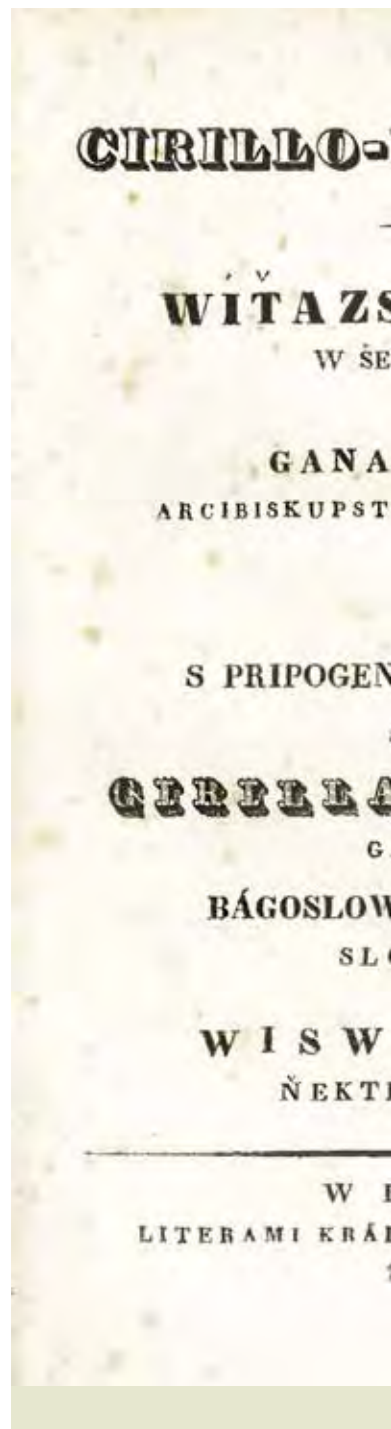

Ján Hollý (AA)

Oživenie národného pohybu medzi Slovanmi bolo spojené s oživením cyrilo-metodského kultu a cyrilo-metodskej tradície jednak ako vlastnej tradície, na ktorú sa mohli odvolať jednotlivé slovanské národy a jednak ako spoločné východisko spájajúce náboženský svet kresťanských Slovanov bez ohľadu na ich konfesiu. Cyrilo-metodská tradícia však nebola izolovaná, ale dobovo sa chápala ako súčasť veľkomoravskej tradície. O oživenie cyrilo-metodskej tradície medzi Slovákmi sa v 17. a 18. storočí zaslúžili jezuiti Benedikt Szöllősi, Samuel Timon, Juraj Sklenár alebo katolícki diecézni kňazi Juraj Papánek a Ján Baltázár Magin. Jej premostenie do 19. storočia sa viaže k dielu naháčskeho katolíckeho farára Juraja Fándlyho. Svedčí o tom zbierka jeho kázní vydaná v roku 1796 pod názvom *Príhodné a Swáteč-*

né Kázňe, od mnohowelebného Pána Fándli Gura naháčského Farára zložené aj kázané. Fándly vyzdvihol sv. Cyrila a Metoda ako slovenských apoštolov, ktorí priniesli vieru a kultúru slova Slovákom v im zrozumiteľnom jazyku a tým im otvorili cestu k vyšším hodnotám a vlastnej kultúre. Preto im máme preukazovať zvýšenú úctu: „Ss. Ciril aj Method hodní sú tejto slavnosti aj tejto chvalitebnéj kázni za jejích veľké apoštolské práce pre spaseň nášého slovenského národu vikonávané. Preto oňi sú v našém slovenském pokoleňu mužové chválitební a duchovní predkové naši, že boľi naši najvatší duchovní pastíři, najvatší slovenskí apoštoľi. Abi vám této mojéj řeči dluhokost’ něbola unovalá, pamatajte, že ju počúvat’ budete na čest’ a chválu tích našich veľkých ss. patronov, kterím sme mi Slováci po Bohu najvatšé poděkování dlužní, že náš slavní národ mnoho sto rokov svatu jediňe spasitedelnu katolícku víru silno verí, silno zachovává.“⁴ Fándly za hlavného nositeľa cyrilo-metodskej tradície označil slovenský národ a za jej hlavné historické javisko Slovensko. Pritom z ich textu je zrejmé, že ich adresoval nielen Slovákom, ale aj Moravanom a Čechom, ktorým bolo apoštolské dielo sv. Cyrila a sv. Metoda blízke. Fándlyho myšlienky o účte k svätým bratom a ich dôležitosti pre kultúru Slovákov, Moravanov a Čechov sa šírili. Jeho knižne vydané kázne a v nich obsiahnutú kázeň k cti sv. Cyrila a sv. Metoda používali aj iní katolícki kňazi.

Na Fándlyho nadviazal ďalší katolícky kňaz Ján Hollý, ktorému v roku 1835 v Budíne vyšiel epos *Cyrillo-Metodiada*. Hollý napísal svoje dielo v čase rozmachu maďarského národného hnutia. Jeho epos možno do istej miery považovať za odpoveď na tento fenomén. Postavil ho na kontraste medzi nemeckými misionármi, ktorí pracovali s malým úspechom pre nepochopenie mentality obyvateľstva a neprijatie jeho jazyka a kultúry, a misiou dvoch svätých bratov zo Solúna, ktorí si vážia krajinu, do ktorej prichádzajú a šíria Kristovo učenie v jazyku ľudu. Stret oboch myšlienkových kresťanských svetov, ktorý predstavujú dve misie, je umoc-

2 KOLLÁR, Ján. *Slávy dcera*. Praha : J. Otto, 1903, s. 304-305.

3 *Nedělní, swátečné a příležitostné Kázně a Řeči k napomožení pobožné národnosti od Jana Kollára*. Budín : J. Gyurián – M. Bagó, 1844, s. 32.

4 TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Juraj Fándly, výber z diela*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, zv. 3, s. 340.

METODIADA.

SKÁ BÁSEŇ

ŠTI SPEWOCH

OD

HOLLÉHO

WA OSTRIHOMSKÉHO

KŇAZA.

ÍM ŽIWOTOPISEM

SWATÍCH

A A METODA,

AKO TĚŽ

ÍM POHANSKÍCH

OWÁKOW,

A

ETLEŇÍM

ERICH SLOW.

BUDÍŇE,

L. UNIVERS. TLAČÁRŇE

1835.

Cyrillo-Metodiada (AA)

nený zápasom so zvyškami pohanstva, ktoré sa ľahšie poddáva byzantskej misii než nemeckým misionárom. Metod tu vystupuje nielen ako múdry misionár, ale aj ako radca, ktorý odstraňuje nedorozumenia a nedôveru medzi jednotlivými slovanskými kmeňmi a pomáha ich zjednocovať do spoločnej obce, ktorá ich ochráni pred vonkajším nebezpečenstvom. Hlavné dejisko Hollého eposu sa odohráva na Slovensku,

Ludovít Štúr, Michal Miloslav Hodža a Jozef Miloslav Hurban na návšteve u Jána Hollého

Reprodukcia maľby Andreja Kováčika (LA)

medzi Slovákmi, kam boli solúnski bratia vyslaní na misiu. To zdôrazňuje už v úvode prvého spevu: „Prospevu-jem, jak viprosení s Cárihradu Bratri, Konstantín a Metod, ku tatranským došli Slovákom.“⁵

Myšlienka potreby väčšieho porozumenia kresťanských konfesii v záujme národného zjednotenia našla širšie uplatnenie u generácie štúrovcov. Spojivom s mladou štúrovskou generáciou sa stal práve Hollý. Bol im blízky ako bard. Užho našli pevný bod v národnej ideológii, historicky zakotvenej vo veľkomoravskej a cyrilo-metodskej tradícii. Preto sa k nemu otvorene hlásili.⁶ Ludovít Štúr v diele *Nárečia slovensko alebo potreba písania v tomto nárečí* v roku 1846 upozornil, že rozčesnutie na evanjelický a katolícky tábor oslabuje Slovákov a ich pohyb. Obidve konfesie a ich vzdelanci tvorili bez toho, aby medzi sebou dostatočne komunikovali. Uznal, že „... u katolíkov vždy väčšia príchynlosť k svojmu domáccemu ako k nedomáccemu bola.“⁷ Konfesiónálne rozdelenie podľa neho prináša oslabenie a možnosť pre protivníkov. Štúr videl východisko v „bratskom spojení“ – spolupráci pred-

staviteľov oboch hlavných konfesii na spoločnom národnom diele. „Žijeme tu spolu, bývame na zemi starootcovej, sme si zo všetkých najbližší, ba tí samí, a jeden o druhom nevieme! Robíme to samé a ruky si nepodávame!... Prečže s tým rozčesnutím, preč s cudzotou medzi bratmi!“⁸ Štúr teda správne odhadol jasnú podmienenosť: Ak chceme žiť vlastným pospolitým životom ako Slováci, musíme prekonať náboženské rozdelenie a z neho vyplývajúcu nedôveru a neporozumenie. Štúr venoval pomerne veľký priestor konfesiónálnej problematike v diele *Starý a nový vek Slovákov*, vydanom v roku 1841. Polemizoval s Karolom Zayom a všetkými evanjelikmi, ktorí sa usilovali o úniu medzi evanjelickou cirkvou a v. a reformovanou (kalvínskou cirkvou). V takomto spojení videl pokus o pomadárčenie Slovákov. Prípadná realizácia únie by oslabil nielen slovenských evanjelikov, ale pomohla by maďarizácii Slovákov. Preto apeloval aj na slovenských katolíkov v súvislosti s názormi K. Zaya, ktoré presiahli úniu evanjelikov a v. a kalvínov a smerovali k vytvoreniu únie všetkých kresťanských cirkví v Uhorsku.⁹ Okrem žitej

5 HOLLÝ, Ján. *Cyrillo-Metodiada. Witazská báseň w šesti spewoch*. Budín, 1835, s. 1.

6 KRUŽLIAK, Imrich. *Cyrlometodský kult u Slovákov. Dlhá cesta k slovenskej cirkevnej provincii*. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 2003, s. 41.

7 ŠTÚR, Ludovít. *Nárečia slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí*. In AMBRUŠ, J. (ed.). *Ludovít Štúr. Dielo*. Bratislava : Tatran, 1986, 1. zväzok (ďalej zv.), s. 284.

8 Tamže, s. 286.

9 ŠTÚR, Ludovít. *Starý a nový vek Slovákov*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1994, s. 99.

Portrét Ľudovíta Štúra, litografia od Františka Kolára (LA)

a proklamovanej náboženskej znášanlivosti medzi Slovákmi Štúr nenavrhol konkrétne riešenie, ktoré by organizačne a vieroučne zbližilo katolíkov s evanjelikmi, hoci mu na to nechýbalo teologické ani filozofické vzdelanie.

Otázka evanjelicko-kalvínskej únie, ktorú Štúr iba načrtol, bola živá aj v nasledujúcich rokoch. Slovenskí národne uvedomelí evanjelici ju pokladali za hrozbu z národnostného i vieroučného hľadiska. Svedčí o tom rozsiahla práca J. M. Hurbana *Unia, čili spojení Lutheránů s Kalvíny v Uhrách*, vydaná v roku 1846. Hurban poukázal na fakt, že skoro všetky seniorátne konventy sa vyslovili za úniu s kalvíni a mnohí duchovní sa už prakticky stali kalvíni. Príčinu tohto javu hľadá v prílišnom liberalizme a rozumkárstve, ktorý prenikol do evanjelickej teológie. Okrem vysvetlenia vieroučných rozdielov medzi evanjelikmi a v. a kalvíni načrtol Hurban stručné cirkevné dejiny a dejiny reformácie. Nemohol sa tu vyhnúť vzťahu ku katolíckej cirkvi. Zdá sa, že jedným z cieľov Hurbanovho diela bolo práve otvoriť vzťah slovenských evanjelikov k slo-

venským katolíkom. O katolíckej cirkvi sa vyjadroval veľmi korektne, bez invectív. Z cirkevných dejín vyzdvihol najmä osobnosti pápeža Gregora VII. a Bernarda z Clervaux. Dokázal nájsť množstvo príkladov, ktoré poukazujú na to, čo spája slovenských katolíkov so slovenskými evanjelikmi. Konfesionálne rozdelenie nedokázalo u Slovákov zničiť ich typické prežívanie náboženskej skúsenosti. Podľa Hurbana v 17. storočí „U Slovákov tedy nemajúcich dostatečné obrany víry své podle augš. vyz. převládala ta sama víra, ale způsobem církve římskokatolické je vyznávána a vysluhovaná.

*Slovák může být jen Křesťanem! Když jej okolnosti sevráou přísnější, katolickým, když mu zaskvěje se vyšší svoboda a učení ideálnější, evanjelickým. Albigenské živly nevěry a rozumověrské fantazie jemu nejsau naskrze přístupné.*¹⁰ Viera Slovákov je teda v podstate rovnaká, kresťanská, odlišný je spôsob, akým sa v konkrétnej cirkvi vysluhuje a praktizuje. V dejinách sa vytvorila dvojakoť vyjadrenia viery, keď evanjelictvo sa stalo výrazom prirodzenej slovenskej túžby po ideálnej slobode a katolicizmus zasa vyjadrením zodpovednejšieho, prísnejšieho života. Obidve konfesie však konvenujú slovenskému naturelu, pre ktorý je typická duchovná pružnosť, pohyb a dynamika v protiklade k statickému kalvinizmu, ktorý sa vzdal všetkého pozitívneho, zjaveného náboženstva a zaviedol relatívnosť zjavených božích právd a strohosť cirkevných ceremónií. Slovenský ľud sa cez Lutherovo učenie dostal na akési éterické duchovné výsledie, no v danej dobe zatú-

žil po pokoji a ustálenosti: *K tomu mu podal Pázmán ideál skvělý živé víry, k tomu jeho mocnář i Pán příkladem jej předcházal, k tomu se mu v zlatém a jakémsi vyšším blesku zjevila ta bohyň věčná nebes víra církve Kristovy; a tu obráceno bylo v malém okamžení Slovensko ku církvi římsko-katolické.*¹¹ Na tomto mieste mu však logicky vystúpila otázka, prečo ku katolíkom neprešli všetci slovenskí evanjelici. Príčinu videl v duchu pôvodného evanjelictva, ktorý sa prejavuje v jednotlivcoch typu Eliáša Lániho: „*A jen pokud takoví se nalezati budou, individualnost církve naší obstojí. V tom dni, ve kterém by se skalvíňstí měli, raději, jestliby síla přišla, anebo mříti, anebo zpátkem ke katolické církvi se vraceti budou.*“¹² Hurban, pokladajúc Slovákov za imanentne kresťanský národ s vlastnosťami, ktoré mu umožňujú bezprostredne žiť kresťanskú vieru, im predpovedal budúcnosť: „*Nikdy ještě neviděl svět skutečnějšího, životnějšího Křesťanstva, jako se ono vyvine u Slováků. V nich jest víra se životem v jednom a to v tom nejužším spojení.*“¹³

Slovenské povstanie v rokoch 1848

Podobizeň J. M. Hurbana (LA)

10 HURBAN, Jozef M. *Unia, čili spojení Lutheránů s Kalvíny v Uhrách*. Budín : J. Gyurán – M. Bagó, 1846, s. 122.

11 Tamže, s. 123.

12 Tamže, s. 124.

13 Tamže, s. 124.

Členovia slovenského vyslanstva k panovníkovi Františkovi Jozefovi I., marec 1849 (dagerotypia vyhotovená pravdepodobne vo Viedni);

na obr. stojaci zľava: Adam Kardoš, Samo Chalupka, Daniel G. Lichard, Michal Miloslav Hodža, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Daniel Jaroslav Bórik; sediaci zľava: Michal Rárus, Juraj Holček, Andrej L. Radlinský, Karol Kuzmány (LA)

– 1849 sa v istom zmysle tiež nieslo v znamení cyrilo-metodskej tradície. Na jeho začiatku, keď mali slovenskí dobrovoľníci prvýkrát vkročiť na územie Slovenska, ich Štúr oduševňoval prejavom: „Ukazuje na blízke hraničné vrchy, za ktorými leží ubiedené Slovensko, dávna zem Cyrilova a Metodova, ríša Svätoplukova, dnes zotročená a od tisíc rokov pozbavená svojej samostatnosti.“¹⁴ Slovenskí povstanci sa postavili na stranu Viedne a bojovali proti maďarským revolučným vojskám. Hoci bolo maďarské povstanie vojensky porazené, Viedeň zaviedla absolutizmus a nebola ochotná dať Slovákom väčšie ústupky. Na druhej strane otvorene podporovala katolícku cirkev a v tejto súvislosti nebránila rôznym náboženským aktivitám, ktoré mali posilniť jej postavenie. Tak sa medzi slovanskými rímskokatolíckmi v habsburskej monarchii mohol presadiť cyrilo-metodský kult, ktorý nadobudol rozmer dialógu Slovanov, rozdelených na viaceré konfesie.¹⁵ Tento priestor sa plne využil. Slovenskí národovci práve

v tomto období veľmi intenzívne propagovali cyrilo-metodskú tradíciu.

Ján Palárik, katolícky kaplán v Piaru (Štiavnických Baniach), začal z poverenia Andreja Radlinského redigovať týždenník *Cyrill a Method*. Prvé číslo vyšlo symbolicky 14. marca 1850. Tento deň sa totiž slávil v habsburskej monarchii sviatok sv. Cyrila a sv. Metoda.¹⁶ Už pomenovanie tohto časopisu znamenalo program. Na prvej strane každého čísla bol obrázok sv. Cyrila a sv. Metoda, čo pomohlo rozšíriť ich úctu do slovenských domácností. Na mieste je otázka, čo inšpirovalo Radlinského, aby prikrečil k založeniu časopisu s týmto názvom. Impulzom mohlo byť dianie na Morave, kde od 10. januára do decembra 1849 vychádzal v Olomouci mesačník pod názvom *Cyrill a Method: prstónárodný katolícky časopis pro lid a duchowenstwo*. Radlinský prevzal názov zaniknutého časopisu, propagujúci cyrilo-metodský kult a tradíciu. Projekt časopisu súvisel s ďalším Radlinského krokom – pokusom o založenie Matice slovenskej. Martin Hamuljak po dohode s Radlinským v roku 1850 rozpustil Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej, aby sa na jeho mieste a na mieste spolku Tatrín, ktorý nevyvíjal činnosť a nemal povolené stanovy, vytvoril nový spolok – Matica slovenská. Radlinský pripravil jeho stanovy, urobili sa kroky pre založenie slovenskej tlačiarne a časopis *Cyrill a Method*

začal zbierky na Maticu. Iniciatíva na založenie Matice však vychádzala od tzv. staroslovákov z okruhu Jána Kollára, kam v tom čase patril aj Radlinský, ktorí odmietali spisovnú slovenčinu kodifikovanú v roku 1843. Snahy o založenie Matice slovenskej nevedli k cieľu.¹⁷

Oživenie cyrilo-metodského kultu pod vplyvom myšlienky slovanskej vzájomnosti postupne nadobúdalo charakter pohybu, ktorý sa rýchlo šíril a zľudovel medzi katolíckymi vrstvami na Morave. Toto znovuzrodenie cyrilo-metodského kultu sa premenilo na ústrednú myšlienku moravského katolícko-národného hnutia.¹⁸ V byte Jana Ohézala v Brne sa 17. apríla 1849 konala porada 17 moravských národovcov, ktorí založili spolok „vědecký a humanitní“ Moravská Národní Jednota. K názvu tohto spolku sa neúradne pridával dodatok „sv. Cyrilla a Methuda“.¹⁹ Tento spolok sa 18. januára 1854 premenoval na Maticu Moravskou.²⁰ Popri viac vedecky orientovanom spolku bol 23. júla 1850 na konferencii „národamilovných kňazov“ v Brne založený spolok Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje na šírenie nábožných a poučných kníh. Otcom tejto myšlienky bol kňaz a spisovateľ František Sušil. Spoluzakladateľom a členom výboru tohto spolku bol slovenský katolícky kňaz Juraj Slotta-Rajecký, bývalý Sušilov bohoslovec v Brne.²¹ Cyrilo-metodský kult sa viazal na ústredný chrám vo Velehrade, považovaný v tom čase za jedno z ústredných miest Veľkej Moravy, za sídlo veľkomoravských panovníkov a za miesto, kde mal byť pochovaný sv. Metod. Cyrilo-metodské púte na Velehrad so silným slovanským akcentom začali ožívať od roku 1850. Velehrad sa postupne stával dôležitým pútnickým miestom i pre Slovákov. Oživenie cyrilo-metodského kultu naplno zasiahlo Slovincov. Katolícky kňaz Anton

14 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie. Dejiny a dokumenty II.* – 1. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1950, s. 154.

15 MÉSÁROŠ, Július. Cyrilometodská tradícia v slovenskom národnom obrodení. In MÉSÁROŠ, Július. *Zložitá hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 46.

16 Na slávenie tohto sviatku dal súhlas pápež Pius VI. v roku 1777 na žiadosť panovníčky Márie Terézie.

17 WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 34-35; STELLER, Ferdinand. *Andrej Radlinský*. Trnava : SSV, 1934, s. 196-197.

18 PUTNA, Martin Cyril. *Česká katolícká literatúra 1848 – 1918*. Praha : Torst, 1998, s. 214.

19 VYCHODIL, Pavel. *František Sušil. Životopisný nástin*. Brno : Papežská knihtiskárna benediktínů rajhradských, 1898, s. 202.

20 ELIÁŠ, Michal. *Z dejín matíc slovanských národov*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 50.

21 Jiřího Slotty Rajeckého *Básnické spisy*. Praha : Kober, 1882, s. 228.

Anton M. Slomšek (I)

M. Slomšek založil v roku 1851 spolk Bratovščino sv. Cyrila in Metoda (Bratstvo sv. Cyrila a Metoda). V tomto prípade už nešlo o miestny spolok s regionálnou pôsobnosťou, ale o spolok, ktorého cieľom bolo programovo pracovať na náboženskom zjednotení Slovanov. Pápež Pius IX. ho schválil v roku 1852.²²

J. Palárik ako redaktor *Cyrila a Methoda* vytvoril priestor pre propagáciu cyrilo-metodského kultu a cez neho aj slovanskej vzájomnosti, všeobecného kresťanského ekumenizmu a slovenského národného ekumenizmu. Na stránkach tohto časopisu sa vyznal, že Hurbanovo dielo *Unia* naň hlboko zapôsobilo. Išiel však ďalej ako Hurban. V článku *Myšlienky o spojení se všech křesťanských vyznání* sa začal zaoberať otázkou dialógu a možného spojenia kresťanských konfesií vo svede a osobitne i na Slovensku. Zatiaľ čo Hurban videl vieroučné a národnost-

né nebezpečenstvo vyplývajúce z vytvorenia evanjelicko-kalvínskej únie a zdôrazňoval spoločný spôsob prežívania viery u Slovákov, Palárik sa zamýšľal nad príčinami rozdelenia kresťanov a možnosťou ich zjednotenia. Je príznačné, že prvú časť spomínaného článku začal výkladom modlitby Otčenáš. Až v druhom pokračovaní zoznamuje čitateľov so svojou koncepciou. Berie do úvahy nevydarené pokusy o úniu medzi katolíckmi a evanjelikmi v západnej Európe (G. W. Leibnitz, J. B. Bossuet) a riešenie vidí v pokuse o takúto úniu v slovanských krajinách východnej Európy: „Než, kde asi je možný pokus takové Unie? Ja odpoviem odhodlane: v Slovanstvu. Západ Evropy jakkoli duchem křesťanství nadšen byl, v krvi zbrodil církve svatý, i krvavý hrob jí připravuje; východ a Slovanstvo jako v míru a pokoji uslyšelo hlas evanjelium Božího, dychtivě ho přijalo, ba prosilo o patričné učitele: tak i zachovalo toto učení v čistotě a slibuje v sladké jistě naději hojnú žatvu cnosti k oslavě Boží.“²³ Podľa Palárika románske ná-

rody prijali kresťanstvo ako zárodok a vyvinuli ako predmet (matériu). Germánske národy pridali druhý faktor – myšlienku a úlohou slovanstva je syntetické spojenie matérie s myšlienkou, zmieriť telo s duchom, zjednotiť pozitívne s negatívnym. Národy západnej Európy považoval Palárik za vyžité a vyčerpané, naproti tomu Slovanovia sú podľa neho nositeľmi oživujúceho prúdu a patrí im budúcnosť, oni sa stanú tvorcami éry kresťanskej lásky.²⁴

Práve pre pozitívne vlastnosti slo-

vanských národov a ich blízkosť žitému kresťanstvu sa v ich prostredí vytvára podľa Palárika reálna možnosť únie kresťanských vyznaní. Osobitné možnosti videl na Slovensku. Na Slovensku v stredu všetkých slovanských kmeňov sa zrodila myšlienka slovanskej vzájomnosti, ktorá sa ujala. Preto nič nestojí v ceste, aby práve tu dozrela myšlienka únie kresťanských vyznaní. Na Slovensku podľa Palárika majú katolíci a evanjelici k sebe bližšie ako v Nemecku a v iných krajinách. Čas tu už zotrel medzi oboma konfesiami mnohé minulé spory a predsudky. Palárik charakterizuje vieru slovanských evanjelikov ako neporušenú a čistú. Nachádza medzi nimi dosť tých, ktorí uznávajú, že katolícka vierouka je správna a vedie k spásu. Hodnotiac vzťah slovanských evanjelikov a katolíkov, optimisticky konštatoval, že „... první pokus Unie všech křesťanských vyznání jestli kde, teda zajisté na Slovensku mezi katolíky a evanjeliky je možný. Ach my nesvořní, potrhání Slováci! Kde, jako, kedy a v jakém puntě se spojíme, jestli ne v náboženství?“²⁵ Náboženské zjednotenie by teda prinieslo aj zjednotenie národné. Ako zjednocovací princíp Palárik vylúčil pravoslávie („rusism“) pre jeho statickosť, ale aj protestantizmus, ktorý označuje za cudzí nemecký živél. Únia rôznych kresťanských vierovyznaní sa podľa jeho predstáv mala uskutočniť na základe pravého katolicizmu, skutočnej reformácie, po

Ján Palárik (I)

22 HABJAN, Vlado. *Anton Martin Slomšek*. Kreis, 2002, s. 228.

23 PALÁRIK, Ján. *Myšlienky o spojení se všech křesťanských vyznání*. In *Cyrill a Method*, ročník (ďalej roč.) 1, 31. 8. 1850, č. 15, s. 122.

24 Tamže, s. 122.

25 Tamže, s. 123.

ktorej túžili mnohí významní muži. Uskutočnenie Palárikových myšlienok prakticky znamenalo aj reformu uhorského katolicizmu. Preto uvažoval o vytvorení samostatnej cirkevnej správy pre Slovensko, o zriadení slovenského arcibiskupstva, obnovení diecéznych snemov a synod, o voľbe cirkevných hodnostárov a vzdaní sa zbytočných okázalostí, redukcii a regulácii cirkevných majetkov.²⁶ Palárikove myšlienky našli živý ohlas nielen medzi slovenskými katolíkmi, ale aj medzi evanjelikmi a gréckokatolíkmi. Pomohli rozprúdiť medzikonfesijný dialóg, no, žiaľ, nenašli priaznivú pôdu na to, aby sa mohli ďalej rozvinúť a aby sa aspoň časť z nich uskutočnila. Sám Palárik poukazoval na to, že nenašiel podporu u vyššieho duchovenstva, u nižšieho iba slabú. O to väčšie však boli intrigy a útoky z radov jeho protivníkov, ktorí ho obviňovali z panslavizmu, zo separatizmu, herézy, liberalizmu a komunizmu v cirkvi. Vyústilo to do rozsudku ostrihomského konzistória, ktoré 9. januára 1851 rozhodlo, že Palárik absolvuje trojtýždňové duchovné cvičenia vo františkánskom kláštore v Ostrihome, vzdá sa redigovania časopisu *Cyrill a Method*, bude sa venovať štúdiu kánonického práva, bude preložený na iné pôsobisko a preruší svoje styky s Andrejom Radlinským.²⁷ Časopis *Cyrill a Method*, ktorému hrozil zánik, bol zachránený vďaka novému banskobystrickému biskupovi Štefanovi Moysesovi, ktorý v roku 1852 preniesol jeho vydávanie do Banskej Bystrice a financoval ho. Biskup Moyses zariadil, aby sa Banská Bystrica stala prvým slovenským a vôbec uhorským mestom, kde sa slúžili verejné bohoslužby na pamiatku sv. Cyrila a sv. Metoda. Stalo sa to v nedeľu 13. marca 1853.²⁸ Počet miest a obcí, kde sa konali každoročne takéto verejné bohoslužby ku cti svätých bratov na ich sviatok 14. marca, zásluhou agitácie časopisu *Cyrill a Method* narastal.

Medzi najvýraznejšie osobnosti slovenskej ekumény 50. rokov 19. storočia patrí nepochybne Andrej Radlinský,

Andrej Radlinský (LA)

katolícky kňaz, pôsobiaci v tom čase ako redaktor českej osnovy Krajin-ského zákonníka v Budíne. Radlinský udržiaval živé kontakty s evanjelikmi, gréckokatolíkmi a pravoslávnyimi v habsburskej monarchii i v zahraničí. Zatiaľ čo Palárik sa viac zamerával na vieroučný dialóg so slovenskými evanjelikmi, Radlinský vyzdvihol ďalší rozmer – vzťah ku gréckokatolíkom a pravoslávnyim. Medzi jeho základné práce patrí štvorzväzkové dielo *Poklady kazateľského rečníctva* (Banská Štiavnica – Budapešť 1848 – 1853). Toto dielo si hojne predplácali aj gréckokatolícki kňazi, ktorí žiadali autora, aby ku slovenským kázňam pripojil aj niekoľko ruských, alebo aby zmenil *Poklady* na slovensko-ruský cirkevno-literárny časopis. Za takéto riešenie sa u Radlinského osobne

prihovárал aj prešovský gréckokatolícky biskup Jozef Gaganec (rodák z Tvarožca v severnom Spiši).²⁹ Radlinský potom v *Slovenských pohľadoch* načrtnol konkrétny projekt vydávania ruských kázní s pripojenou ruskou gramatikou s nemeckým a latinským textom a so spoločným slovníkom, a to nielen slovenským, ale aj českým, poľským, chorvátsko-srbským a bulharským. Celý projekt mal slúžiť jednak na prehĺbenie jednoty medzi gréckokatolíkmi a rímskokatolíkmi a prekonanie rozdvojenia medzi katolíckou a pravoslávnuou cirkvou. Ďalším cieľom bolo slovanské zblíženie vo forme populárnej slovanskej chrestomatie. Súčasne preto vyzýval slovenských rímskokatolíckych kňazov, aby si rozšírili obzor a učili sa liturgiu východnej cirkvi a jej jazyk, „lebo obidva

26 PALÁRIK, Ján. Rozlučné slovo k velect. obecenstvu Cyrillo-Methoda. In *Cyrill a Method*, roč. 2, 9. 7. 1851, č. 23, s. 181.

27 VAVROVIČ, Jozef. Ján Palárik, jeho ekumenizmus a panslavizmus. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 85-89. J. Palárik bol preložený do Pešti na nemeckú farnosť sv. Terézie, kde pôsobil od 1. 7. 1851 do 6. 12. 1862.

28 *Cyrill a Method*, roč. 2, 19. 3. 1853, č. 12, s. 93-94; MÉŠÁROŠ, Cyrilometodská tradícia v slovenskom národnom obrodení, s. 47; HETÉNYI, Martin – IVANIČ, Peter. K problematike percepcie cyrilo-metodského kultu v moderných dejinách Slovenska. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 5, 2017, č. 2, s. 80.

29 RADLINSKÝ, Ondrej. Ruské kázne. In *Slovenské pohľady*, roč. 3, 28. 4. 1852, č. 17, s. 149.

Nástenná mal'ba z 11. stor. v Bazilike sv. Klementa v Ríme – príchod sv. Cyrila a Metoda s telesnými pozostatkami
sv. Klementa a schválenie staroslovenčiny ako liturgického jazyka pápežom Hadriánom II.

obriady i latinský i slovanský v Cirkvi sú rovnako sväté, ktoré sa v obidvoch tých jazykoch vykonávajú“.³⁰ Tým by sa odstránili ich predsudky a zmenila by sa dovtedajšia prax, keď najmä gréckokatolícki kňazi sa oboznamovali s latinským obradom a cirkevnou literatúrou, pričom naopak to neplatilo. Prostriedok na dosiahnutie únie – zjednotenia rímskokatolíckej cirkvi s pravoslávnu sa mal realizovať modlitbou v duchu diela slovinského biskupa A. M. Slomšeka, priekopníka a podporovateľa cyrilo-metodského kultu, a prostredníctvom kníh smerujúcich k únii, vydávaných v ruštine. Tie by pomohli prekonať jednak predsudky pravoslávnych voči rímskokatolíkom a naopak, umožnili by rímskokatolíkom oboznámiť sa s bohatstvom východnej cirkevnej tradície. Radlinský ďalej navrhoval, aby sa už rímskokatolícki seminaristi učili cirkevnoslovanský jazyk aspoň do tej miery ako iné mŕtve jazyky.³¹ Za paradox považoval skutočnosť, že parížsky arcibiskup za-

ložil v hlavnom meste Francúzska slovansko-katolícky ústav a tým rozvíja dialóg s východnou cirkvou. O čo jednoduchšie a ľahšie by bolo, keby niečo podobné vytvorili slovanskí katolíci. Radlinský pochopil, akú perspektívu majú Slováci pri prekonaní rozkolu medzi západnou a východnou cirkvou. Svätá stolica podporovala dialóg s východnými cirkvami. Pápež Lev XIII., ktorému dávali aj prívlastok „pápež Slovanov“, vydal 30. septembra 1880 encykliku *Grande munus* (Veľká služba). Encyklika vyzdvihla úctu k sv. Cyrilovi a sv. Metodovi a rozšírila ju na celú cirkev.

Radlinského dielo, vopred ohlasované v slovenskej tlači, vyšlo v Pešti v roku 1852 pod názvom *Sobranije russkich propovedej* s povolením ostrihomského arcibiskupa Jána Scitovského. Kázne zaradené do tohto diela boli vybrané tak, aby obsahovali témy spoločné katolíckej a pravoslávnej cirkvi. Súčasne to bol prostriedok propagácie

ruského jazyka ako prirodzeného spojiva medzi slovanskými národmi. Radlinský totiž zastával názor, že sa pre jednotlivé slovanské národy má písať v ich reči, no inteligencia by mala prijať ruštinu ako spoločný spisovný jazyk. Aj latinku považoval skôr za prekážku, ktorá oddelila niektoré slovanské národy od všeobecného slovanského koreňa, preto navrhoval nahradiť ju cyrilikou.³² Po vyjdení zbierky ruských kázní malo nasledovať vydávanie časopisu *Cerkovno-literaturnyj žurnal v polžu avstrijskich Slavjan*. Tento projekt sa však nerealizoval. Radlinský ostal verný svojej orientácii. Keď došlo v roku 1867 v rakúsko-uhorskom vyrovnaní, rozhodol sa Radlinský odísť na etnografickú výstavu do Moskvy. Cesta sa uskutočnila od 15. mája do 4. júna 1867. Do Moskvy osobitne cestovali Pavol Mudroň a Ján Jesenský.³³ Po pri etnografickej výstave sa v Moskve uskutočnil slovanský zjazd (v poradí druhý po pražskom zjazde z roku 1848). Príčinou Radlinského návšte-

30 Tamže, s. 150.

31 RADLINSKÝ, Ondrej. Ruské kázne. In *Slovenské pohľady*, roč. 3, 12. 5. 1852, č. 19, s. 156-157.

32 Bližšie pozri ŠTELLER, Ferdinand. *Andrej Radlinský*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1934, zv. 1, s. 224-225.

33 Bližšie o slovenskej účasti na etnografickej výstave a slovanskom zjazde v Moskve pozri MRÁZ, Andrej. Milan Prelog: Pouť Slovanů do Moskvy roku 1867. In *Slovenské pohľady*, roč. 47, 1. 10. 1931, č. 10, s. 651-654.

vy Moskvy však neboli iba neutešené pomery v Rakúsko-Uhorsku, ale jeho úsilie o úniu medzi katolíckou a pravoslávnu cirkvou. Okrem Moskvy navštívil i Petrohrad, kde v ruskom pravoslávnom seminári pri slávnostnom obede v prítomnosti viacerých ruských vedcov predniesol prípitok na zdar únie a na zdravie pápeža Pia IX. V Kazani navštívil známy chrám a seminár.³⁴

Ľudovít Štúr venoval priestor problému riešenia vzťahu medzi kresťanskými konfesiami u Slovanov v diele *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Svoje dielo napísal v roku 1853 po nemecky. Pri príležitosti spomenutého slovaniského zjazdu v Moskve ho preložil do ruštiny a presadil jeho vydanie ruský slavjanofil V. I. Lamanskij. Štúr sa podobne ako Radlinský usiloval o zblíženie slovanských kmeňov a vyzdvihuje význam integrujúcej úlohy ruského jazyka ako perspektívneho literárneho jazyka Slovanov. Štúrovo dielo nebolo určené pre domácich čitateľov. Vyplýva to aj z faktu, že bolo napísané po nemecky. Štúr preto nebol až tak limitovaný ohľadmi, najmä ku katolíckej cirkvi, ktorú posudzoval kritickejšie. Uznal pôvodné kultúrne a duchovné poslanie tejto cirkvi, no vnímal ju ako povrchnú, zameranú navonok. Konštatoval jej postupný úpadok, v ktorom ho reformácia oberá o podporu národov a „posledný záblesk krásy“. Štúr dospel ku kategorickému záveru: „Dnes už pápežstvo nemá u národov živnú pôdu a udržiava sa pri biednom, sotva znateľnom živote len z milosti niektorých mocností.“³⁵ Podľa neho je katolícka cirkev „... strnulá, scvrknutá, bez viery a dôvery národov, je bez života, studená a mŕtva; a takto kráča v ústrety svojmu osudu, rozkladu a úpadku.“³⁶ Kriticky, no oveľa miernejšie sa Štúr vyjadril o protestantizme. Chápal ho ako opozičnú reakciu proti negatívnym javom v katolíckej cirkvi. Ako protiklad ka-

tolicizmu má význam len dovtedy, kým katolicizmus existuje. Nemôže sa zbaviť svojej negatívnej podstaty a nemôže byť základom na vytvorenie všeobecnosti a jednoty. Pôvodný pozitívny obsah protestantizmu – prebudenie pravej vedy a skúmania však v modernej dobe viedol k plytkému racionalizmu, ktorý nakoniec vyústil do skepticizmu a nevery.³⁷ Skutočné kresťanstvo, hlásajúce obeť, je v protiklade k egoizmu, ktorý sa stal najvlastnejšou črtou Západu. Západ už podľa Štúra nebojuje proti cirkvi, ale proti náboženstvu vôbec. Devalvácia pôvodných hodnôt sa prejavuje v nezriadenej slobode a konzum-

Obraz poľského maliara Jana Matejku

34 Tamže, s. 486-487.

35 ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 57.

36 Tamže, s. 111.

37 Tamže, s. 112-113.

nom spôsobe života. „*Emancipovaný Západ preto uteká z opustených kostolov tak ako zo žalára prepustení väzni, vrhá sa do víru všetkých možných životných pôžitkov, a každý tak, ako vie, chlípe plnými dúškami rozkoš, akoby si tým chcel nahradiť odriekanie, ktoré si predtým nechal vnútiť náboženstvom.*“³⁸ Z politického hľadiska videl Štúr postupný rozklad Západu smerujúci od absolutistických monarchií ku konštitučným štátom, politickým, sociálnym a napokon komunistickým republikám. Katolicizmus a protestantizmus Štúr stotožnil s osudom západoeurópskej civilizácie. Obe konfesie pokladal za výraz tejto upadajúcej civilizácie a tým aj za nebezpečenstvo pre Slovanov. Nestálosť, egoizmus a neschopnosť spájať je v protiklade s podstatou slovanstva, ktoré je prirodzeným základom ľudskosti – kresťanskej myšlienky. Slovanstvo má podľa Štúra historickú príležitosť zapôsobiť na dejiny, ak si uvedomí svoj večný vzor v plne prijatom a pochopenom kresťanstve, ktoré zodpovedá jeho prirodzenosti. Tak dokáže byť strediskom náboženskej, kultúrnej a sociálnej obrody. Ak sa Západ raz úplne vzdá kresťanstva, potom slovanstvo uskutoční svoje eschatologické poslanie a povinnosť „... znovu prinavrátiť svojim vplyvom česť večnému krížu a dopomôcť mu ku konečnému víťazstvu.“³⁹ Za optimálne riešenie pre Slovanov považoval Štúr vytvorenie veľkého slovanského štátu s vedúcim postavením Ruska. V tomto štáte mala všetko posvätiť slovanská cirkev – pravoslávie. Štúr, veriaci v osudové spojenie katolicizmu a protestantizmu s upadajúcou západnou civilizáciou, bol ochotný obetovať ideál všeobecnej cirkvi, ktorá by sa vytvorila v dialógu konfesií a východisko videl v prijatí pravoslávnej cirkvi ako najbližšej Slovanom. Na tejto cirkvi na rozdiel od katolicizmu a protestantizmu nenašiel žiadny nedostatok. Podľa neho je výborne zorganizovaná, živá, hoci uctieva Pannu Máriu a svätých, nezabúda na Krista, neprenasledovala inak zmýšľajúcich, nespolicovala na útlaku iných národov. Mohlo by sa zdať, že takáto ideálne vykreslená pravoslávna cirkev je pre Štúra iba

prostriedok, pomôcka pre politické zjednotenie Slovanov. Štúr však prízvukoval, že nemal tento úmysel.⁴⁰ Vzhľadom na tieto vyhranené postoje Štúra nemožno označiť za osobnosť, ktorá by hľadala východisko v dialógu medzi jednotlivými kresťanskými cirkvami. Štúr požadoval radikálne riešenie – prijatie pravoslavia, čo bolo ťažko predstaviteľné vzhľadom na tradíciu stredoeurópskych slovanských národov.

V 50. rokoch 19. storočia sa na Slovensku verejne prostredníctvom pôsobenia viacerých osobností šíril cyrilo-metodský kult a tradícia. Napomohli jej priaznivé okolnosti, spojené s vydávaním časopisu *Cyrill a Method*, aktivity Andreja Radlinského, Jána Palárika, Juraja Slottu-Rajeckého a ďalších osobností. Cyrilo-metodské hnutie sa opieralo o autoritu bansko-bystrického biskupa Štefana Moyseša, ktorý ho všemožne podporoval. Vďaka tomuto hnutiu sa na Slovensku vytvorila situácia, ktorá viedla širšie vrstvy k národnému prebudeniu. Veľkomoravská cirkev svätého Metoda bola pre slovenský ekumenický dialóg spoločným dedičstvom, na ktoré treba nadviazať. Prebiehal intenzívny dialóg medzi kresťanskými konfesiami, ktorý motivoval najmä katolícko-evanjelic-

kú spoluprácu a otvoril Slovákov viac národno-zjednocovaciemu procesu. V širšom význame ukázal, že participujú nielen na národnom ekumenizme, ale prispievajú k živému medzikonfesijskému dialógu, ktorý v tom čase prebiehal v Európe. Práve v 50. rokoch 19. storočia ožila myšlienka založenia Matice slovenskej. Bola súčasťou prebiehajúcich národno-ekumenických snáh, spojených s oživením cyrilo-metodskej tradície. Matičná myšlienka a jej realizácia v založení Matice slovenskej v roku 1863, na 1000. výročie príchodu byzantskej misie Konštantína – Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, je nepredstaviteľná bez predchádzajúceho obdobia.

Príchod sv. bratov zo Solúna k Slovákom. Akad. mal. Martin Benka, 20. stor.

38 Tamže, s. 71.

39 Tamže, s. 129.

40 Tamže, s. 172.

Vladimíra VRAJOVÁ:

Systém básnickej obraznosti v poetickom texte **Pavla Országha-Hviezdoslava**

Jadrom predkladaného odborného textu je analýza a interpretácia básnickej obraznosti v rozsiahlej poéme P. O. Hviezdoslava s incipitom *Slovenský Prometheus* – či možný je? Terminologickým zázemím pri literárnointerpretačnej sondáži je koncepcia Jána Zambora publikovaná v monografii *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*.^{*} Východiskové sú aj tvrdenia ďalších literárnovedných autorít, ako napr. Jána Gbúra, Stanislava Šmatláka, Viliama Turčányho alebo Petra Zajaca o realisticko-parnasistickej poetike uplatnenej v Hviezdoslavovej literárnej produkcii. V tomto smere sa príspevok prirodzene sústreďuje aj na evidenciu charakteristických črt autorovej poetiky a vysokého štýlu v predmetnej básni.

Slovenský Prometheus – či možný je?

Vymedzenie básnického textu v kontexte Hviezdoslavovej tvorby

Podľa Viliama Turčányho¹ je báseň s incipitom *Slovenský Prometheus* – či možný je? (ďalej *Slovenský Prometheus/Pro-metej*) vrcholom lyrického cyklu *Stesky* z toho dôvodu, že všetky obsahové i formálne zložky predchádzajúcich básní kulminujú práve na ploche tejto rozsiahlej poémy. Stanislav Šmatlák² a Ján Gbúr³ idú ešte ďalej, keď *Slovenského Prometeja* považujú za završenie nielen samotnej zbierky, ale aj predchádzajúcich lyrických počínov P. O. Hviezdoslava.

Básne zbierky *Stesky* boli uverejnené v *Slovenských pohľadoch* v rozmedzí rokov 1903 – 1906⁴, resp. 1903 – 1908⁵; Andrej Kostolný⁶ hornú hranicu tohto časového

* ZAMBOR, Ján. *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, 259 strán (ďalej s.).

1 TURČÁNY, Viliam. Hviezdoslavove Stesky. In ČEPAN, Oskár. (ed.). *Litteraria III: Štúdie o lyrike, literárnych vzťahoch a druhoch*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960, s. 23; 75; 80.

2 ŠMATLÁK, Stanislav. *Hviezdoslav. Zrod a vývin jeho lyriky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, s. 338.

3 GBÚR, Ján. Hviezdoslav – básnik svojej doby. In *Slovenská literatúra*, 1993, ročník (ďalej roč.) 40, číslo (ďalej č.) 4, s. 268.

4 TURČÁNY, Viliam. Stretnutie dvoch poetík (Poetika parnasizmu a symbolizmu). In TURČÁNY, Viliam (ed.). *Litteraria XX – XXI: Ivan Krasko*. Bratislava : Veda, 1978, s. 72.

5 ŠMATLÁK, Stanislav. *Dejiny slovenskej literatúry 2 (19. storočie a prvá polovica 20. storočia)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, s. 206.

6 KOSTOLNÝ, Andrej. *Pavol Országh-Hviezdoslav*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1949, s. 78.

Portrét Pavla Országha-Hviezdoslava z roku 1870 počas jeho štúdií v Prešove (LA)

rozpätia neuvádza. *Slovenský Prometheus* bol publikovaný až v piatom zväzku *Zobraných spisov básnických* v roku 1921, krátko po Hviezdoslavovej smrti, pričom je možné, že báseň vznikla až pri príprave tohto zväzku.^{7,8}

Šmatlák⁹ vymedzuje dve tematické línie tohto lyrického cyklu (reflexie o smrti a posledných chvíľach života; vzťah subjektu k spoločenskej realite), pričom konštatuje, že v zbierke sa intenzifikuje básnikova spoločenská kritickosť. Realista Hviezdoslav v mene pravdivého zobrazenia skutočnosti prijíma údel byť „mravne nepodkupným svedomím národa“,¹⁰ čo sa prejavuje ako – v Hviezdoslavovej (národno-spoločenskej) lyrike permanentne prítomné – „večné žalovanie“.¹¹ Stesky zároveň nadobúdajú charakter rozčarovania zo spoločenskej neúčinnosti poézie a následnej rezignácie na možnosť takéhoto pôsobenia básnického umenia.¹²

Predtým než prejdeme k interpretácii zvoleného poetického textu, pozastavíme sa pri problematike parnasizmu v intenciách Hviezdoslavovej tvorby. Parnasizmus sa na Slovensku neetabloval ako umelecký smer, ktorý by bol vo vymedzenej ére smerodajný pre vývin národnej literatúry, ale „len“ ako tendencia v tvorbe niektorých autorov:¹³ v poézii P. O. Hviezdoslava je preto potrebné apercipovať prvky parnasizmu v spätosti s realistickou poetikou, a to z toho dôvodu, že parnasistické črty nie sú v básnikovej tvor-

be svojbytné, ale organicky sa viažu na etický a sociálne ladený realizmus.^{14,15}

Okrem parnasizmu mohli realistickú poetiku modifikovať aj iné umelecké tendencie, ako napr. kubizmus alebo neoromantizmus. S tým súvisí skutočnosť, že na ploche Hviezdoslavovej lyriky dochádza k variovaniu tematicko-motivického zamerania textov,

ktoré nie vždy vyplýva z parnasistického, resp. iného umeleckého vplyvu. Napr. eventuálne prejavy kubizmu sú u Hviezdoslava nezámerné a nie sú zapríčinené vplyvom tohto umeleckého smeru na básnikovu tvorbu. Vznikajú ako následok hromadenia úvah, reflexií, vsuviek a odbočiek na ploche básnického textu.¹⁶ Slovmi Marcely

7 ŠMATLÁK, Stanislav. Namiesto úvodu. In SLOBODA, Ján (ed.). *Vulkán poézie. Súčasní slovenskí básnici o Hviezdoslavovi*. Bratislava : Obzor, 1974, s. 10.

8 TURČÁNY, *Stretnutie dvoch*, s. 72.

9 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 309; 329-330.

10 ŠMATLÁK, *Dejiny slovenskej*, s. 203.

11 KOSTOLNÝ, *Pavol Országh*, s. 69.

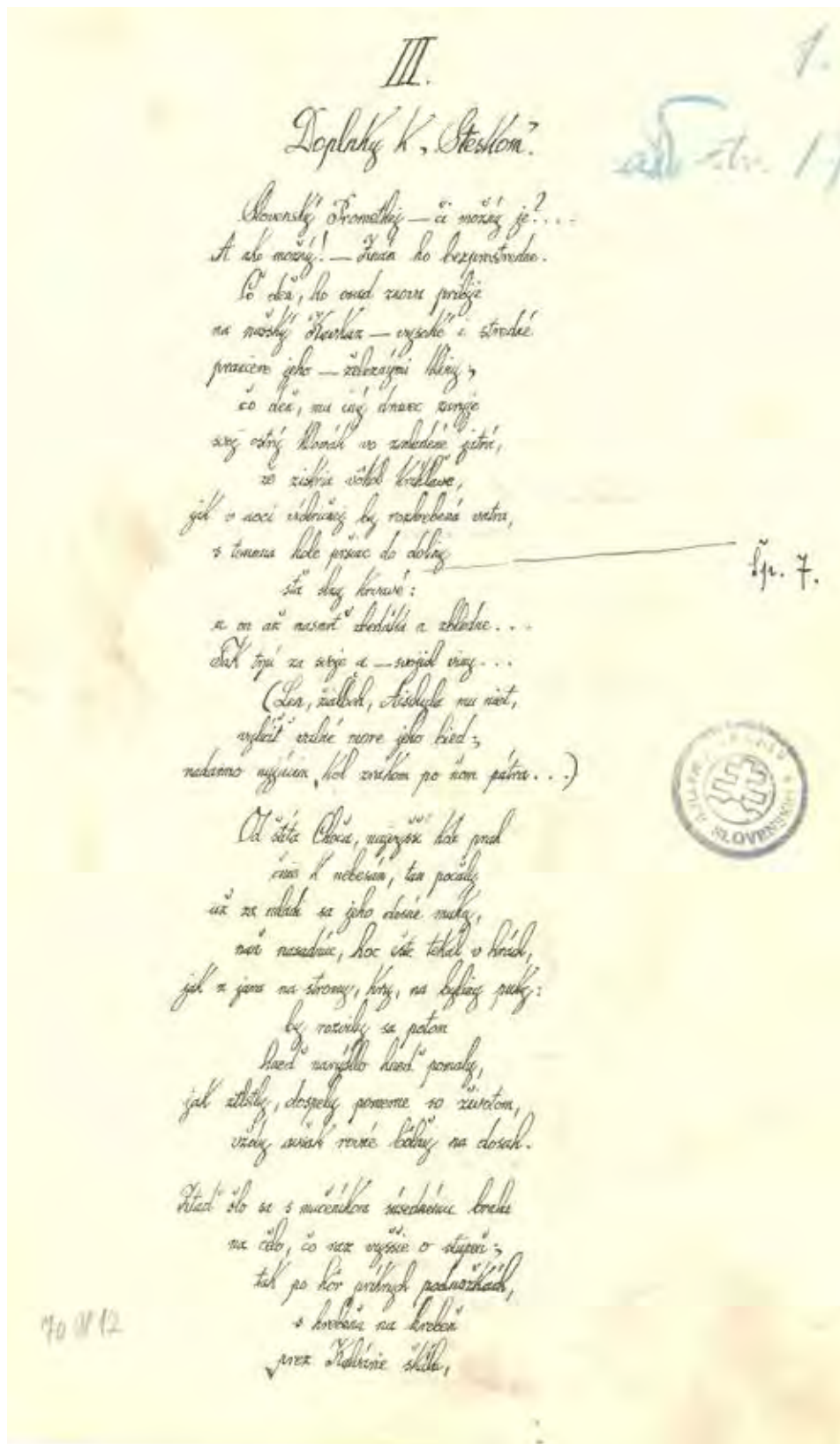
12 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 313.

13 ZAJAC, Peter. 2015. Parnasizmus v slovenskej literatúre. In HAMAN, Aleš – TUREČEK, Dalibor (eds.). *Český a slovenský literární parnasismus*. Brno : Host, 2015, s. 167.

14 SEDLÁK, Imrich et. al. *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej; Bratislava : Literárne informačné centrum, 2009, s. 456.

15 ZAJAC, Peter. *Básnik konca*. In *Slovenská literatúra*, 2005, roč. 52, č. 1, s. 11.

16 MIKULOVÁ, Marcela – MIKULA, Valér. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava : SLOVENSKÝ TATRAN, s. r. o., 2006, s. 143; 193.

Hviezdoslav, Pavol Országh: Stesky IV. (LA)

Rodný dom Pavla Országha-Hviezdoslava vo Vyšnom Kubíne v roku 1901 (LA)

uplatnením hviezdnej, resp. kozmickej tematiky.^{23, 24}

Slovenský Prometej – či možný je?

Slovenský Prometej je báseň o utrpení, pričom táto téma je ľahko dešifrovateľná už v úvodnej strofe. Dokazuje to samotný incipit odkazujúci na hrdinu gréckej mytológie Promethea, ktorý bol za trest, že z Olympu ukradol oheň a dal ho ľuďom, prikovaný ku skale na vrchole Kaukazu, kde dennodenne priľietal orol a požieral mu pečeň, ktorá vždy cez noc dorástla.²⁵ V súvislosti s uvedeným nachádza Peter Zajac²⁶ v *Slovenskom Prometejovi* alúzie na Goetheho lyriku; Viliam Turčány²⁷ zas na tú Sládkovičovu, tentokrát však v polemickom zmysle. Zajac²⁸ píše o troch lyrických kontextoch, v rámci ktorých sám Hviezdoslav vnímal svoju tvorbu: ide o dielo Andreja Sládkoviča, Jaroslava Vrchlického a Johanna Wolfganga von Goetheho. V prípade Hviezdoslavovho básnického textu sa do roly Prometeja štylizuje sám autor, pričom, slovami Turčányho,²⁹ „[Prometej] nezastupuje iba básnika stožneného s ľudom a s jeho súčasnými biedami, ale nesie i celú ťarchu literárneho dedičstva, ktoré je v danej situácii ďalším zdrojom múk“.

Prometeovská tematika sa v poetickom texte ďalej motivicky rozvíja a významovo odtieňuje, na čom do značnej miery participujú básnické obrazy. Vzhľadom na skutočnosť, že prvý verš *Slovenského Prometeja* je z hľadiska postojovej modálnosti formulovaný ako opytovacia veta, vymedzujeme ďalšie tri otázky, ktoré sú implicitne položené a zodpovedané v prvej stro-

Mikulovej¹⁷: „... jeho [Hviezdoslavov] realizmus je raz romantizujúci, raz moralisticko-biblický, raz idylický, raz parnasistický, občas možno secesný a takmer vždy rétorický.“

Gbúr¹⁸ v tejto súvislosti uvádza, že vplyv parnasizmu, ktorý spoluvytvára tzv. vysoký štýl, je v Hviezdoslavovej tvorbe progresívny, a to, paradoxne, práve pre odmietnutie parnasistickej neosobnosti, formalizmu, niektorých motívov a tém a podobne. Následnou enumeráciou zároveň určuje charakteristické znaky Hviezdoslavovho vysokého štýlu, ako napr. rétorizmus, náročnú veršovú a strofickú formu, zložitú syntax, inverzie, množstvo trópopov, prirovnaní a figúr, častú alegóriu, exponovanie „vysokej“ tematiky, mnohotvárnosť lexiky, dekorativizmus a iné. Na druhej strane uvažuje o realistikosti v Hviezdoslavovej literárnej produkcii, ktorá sa podľa literárneho bádateľa manifestuje prítomnosťou

realistických detailov, deskriptívnosťou, extenzívnosťou výrazu, verbalizmom, perifrastickosťou a iným.

Čo sa týka básne *Slovenský Prometej*, názory literárnovedných autorít na jej ne/parnasistický charakter sa líšia. Viliam Turčány¹⁹ prezentuje stanovisko, že tento poetický text je reprezentatívnym exemplom latentného parnasizmu v slovenskej literatúre. S týmto názorom polemizuje Zajac,²⁰ ale aj Gbúr,²¹ ktorý uvažuje o manifestovaní titanizmu na ploche poémy. Marcela Mikulová²² sa domnieva, že prejavy básnického parnasizmu sa nevzťahujú na celú plochu Hviezdoslavovho diela, ale iba na jeho časť. Autorka tu má zrejme na mysli skoršie lyrické cykly P. O. Hviezdoslava, napr. *Letorosty*, v ktorých sú obsiahnuté mnohoraké strofické a metrické útvary, alebo *Sonety*, vyznačujúce sa

17 Tamže, s. 143.

18 GBÚR, *Hviezdoslav – básnik*, s. 271–272.

19 TURČÁNY, *Stretnutie dvoch*, s. 72.

20 ZAJAC, *Parnasizmus v slovenskej*, s. 173.

21 GBÚR, *Hviezdoslav – básnik*, s. 268.

22 In ZAJAC, *Parnasizmus v slovenskej*, s. 174.

23 SEDLÁK et.al., *Dejiny slovenskej*, s. 457.

24 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 284.

25 ZAMAROVSKÝ, Vojtech. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava : Mladé letá, 1980, s. 395.

26 ZAJAC, *Básnik konca*, s. 6.

27 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 36–37.

28 ZAJAC, *Básnik konca*, s. 6.

29 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 37.

fe: Ako Prometej trpí?, Prečo Prometej trpí? a Opíše niekto jeho utrpenie? Odpovede na dve z nich sú motivicky rozvinuté v samotnej poéme; tretia vymedzená problematika nie je v *Prometejovi* ďalej opísaná. Nahrádza ju túžba po skončení utrpenia a otázka, či niekto skoncuje s mučiteľmi lyrického subjektu.

Na základe uvedeného vymedzujeme tri tematické línie – a tým aj tri (formálne a významovo ucelené) časti básne –, po ktorých sa budeme v nasledujúcich úvahách uberať. Uvedomujeme si, že pri analýze a interpretácii *Slovenského Prometeja* neobsiahneme všetky prvky básnickej obraznosti prítomné na ploche tohto rozsiahleho textu a nezaznamenáme ani ich interpretačné možnosti vo svojej úplnosti; pre túto príčinu pri rozbere uskutočňujeme nevyhnutnú selekciu obrazotvorných zložiek.

Ako Prometej trpí?

V tejto časti sa zameriame na niekoľko básnických obrazov, resp. iných obrazotvorných fenoménov, ktoré považujeme za relevantné vo vymedzenom úseku *Slovenského Prometeja*. Začneme geografickou lokalizáciou Prometejovho utrpenia. Pri deskripcii múk lyrického subjektu narába Hviezdoslav³⁰ s obrazom „našského Kaukazu a jeho pranierov“. Táto horská sústava v *Prometejovi* označuje všetky slovenské pohoria, s čím bezprostredne súvisí skutočnosť, že reifická nominálna metafora „pranier“ zastupuje jednotlivé vrchy. Pranier v tejto pozícii konotuje potrestanie zločinca, pripútanie k stĺpu hanby a vystaveného verejnému výsmehu. Mravný princíp pranierovania prevínca sa následne prelína s kresťanským symbolom krížovej cesty, pričom jednotlivé sloven-

Pavol Országh-Hviezdoslav (v popredí sprava 1.) počas oddychu v Dolnom Kubíne (LA)

ské kopce, na ktorých Prometej deň čo deň trpí, sú jednak miestom potrestania previnení, jednak miestom najväčšieho utrpenia. Svedčia o tom aj nasledujúce verše: „Čo deň, ho osud znova pribije / na našský Kaukaz – vysoké i stredné / praniere jeho – železnými klíny“³¹ a ďalej: „Stad' šlo sa s mučením kom susednému bralu / (...) / z hrebeňa na hrebeň / prez Kalvárie škálu“³² a nakoniec: „z vrcholu na vrchol, / ho viedla krížová i podnes vedie cesta – / Ved' menia sa len utrpenia miesta“³³.

Slovenské vrchy na seba zároveň berú podobu domu,³⁴ čo môžeme dokladovať aj týmto úryvkom: „A to sa opakovalo / i opakuje neustále / od podlahy hôr do povaly.“³⁵ Obraz domu Oskár Čepan³⁶ vníma ako tzv. kanonizovaný motív v období realizmu,³⁷ ktorý sa vzťahuje na stabilitu vecí, čím nadobúda statický a defenzívny charakter. Vzhľadom na uvedené považujeme za dôležité uviesť citát: „tak po hôr príkrych podnožkách / z hrebeňa na hrebeň“,³⁸ ktorý môže konotovať biblický

obraz uvedený v knihe proroka Izaiáša: „Takto hovorí Hospodin: Nebesia sú mojím trónom a zem podnožkou pre moje nohy“ (Iz 66, 1a). Podobne ako je v tomto úryvku implicitne vyjadrená zbytočnosť ľudského úsilia postaviť Bohu chrám,³⁹ tak je pocit opustenosti a odcudzenia, prítomný v Hviezdoslavovej poéme, výsledkom sklamaných nádejí, ktoré básnik vkladal do vecí, ktoré sa nakoniec prejavili ako „nestabilné.“ Ide najmä o empirickú skutočnosť, bezprostrednú skúsenosť, istotu tradície a nestranné fakty.⁴⁰

Trýzeň lyrického subjektu je analogicky prepojená s mukami antického Promethea; pôvodcom múk je dravý vták, resp. vtáky, ktoré prilietajú a kľujú prevínilcovi pečeň. Takéto zobrazenie Prometejovej bolesti nachádzame už v úvode básne prostredníctvom dvoch prirovnávacích metafor. Comparandom je zakaždým reifická verbálna metafora „jatrá ziskria vôkol kriklave“,⁴¹ ktorá v našom povedomí konotuje blyskot ohňa. S explicitným vyjadrením ohňa sa stretávame v obraze „v noci víchricnej rozhrbená vatra“⁴², ktorý je comparatom. Zrakovo-sluchová sugescia prirovnávajúcej metafory vyplýva zo situovania dvoch

30 HVIEZDOSLAV, Pavol Országh. *Hviezdoslav II. Dielo II.* Bratislava: Tatran, 1973, s. 190.

31 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 190.

32 Tamže, s. 190.

33 Tamže, s. 191.

34 Obraz domu (budovy) Hviezdoslav v tejto básni použil aj pri zobrazení Bohom stvorených vecí ako celku, príp. ako jednotlivín, napr. pri zobrazení lesa alebo neba.

35 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 191.

36 ČEPAN, Oskár. K typológii literárnych smerov. In ČEPAN, Oskár (ed.). *Litteraria VII: Štúdie a dokumenty z historickej poetiky I.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 117.

37 Okrem obrazu domu tu patrí obraz dediny, sedliackej chalupy, chyžky, samoty, ale aj stromu, suchých ratolestí, koreňov a výhonkov, podrostov, letorostov, pustokvetu, ľalie, jedle, hája a luhu.

38 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 190.

39 Odcitovaný biblický text ďalej pokračuje takto: „Aký je to dom, čo mi postavíte, a aké miesto mi dáte na odpočinok? Ved' všetky tieto veci urobila moja ruka a všetky sú moje, znie výrok Hospodina“ (Iz 66, 1b – 2a).

40 ČEPAN, *K typológii literárnych*, s. 125.

41 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 190.

42 Tamže, s. 190.

prírodných živlov do nočnej scenérie. Na druhej strane priestorové rozšírenie ohňa – ako konzekvencia jeho rozduchania víchricou – indikuje gradovanie Prometejovho utrpenia.

Comparatom v druhej prirovnávajúcej metafore je zložená metafora „z temena hole pršiac do doliny slzy krvavé“⁴³. Adjektívna metafora je rozvitá naturifikačnou akvatickou verbálnou metaforou, čo opäť intenzifikuje trýzeň lyrického subjektu verbalizovanú v comparande. Verbum „pršať“ v sebe zahŕňa predstavu vertikálneho pohybu, špecifického zvuku, chladu, vlhkosti a podobne. V tejto súvislosti sa nazdávame, že za zdvojenou prirovnávajúcou metaforou mohol stáť obraz Ježiša Krista v Getsemanskej záhrade, kde „jeho pot stekal na zem ako kvapky krvi“ (Lk 22, 44b). Zaujímavá je aj súvislosť medzi Ježišom, duša ktorého bola „veľmi smutná – až na smrť“ (Mk 14, 34b), a Prometejom, ktorý „až na smrť zbledá a zbledne“.⁴⁴ Pripúšťame však, že táto relácia môže byť náhodná a nezávislá od vôle autora.

Spomenutú intenzifikáciu Prometejovho trápenia môžeme dokladovať aj skutočnosťou, že v úvodnej strofe je trpiteľ prikovaný k hore „železnými kliny“⁴⁵ zatiaľ čo na inom mieste je „prikutý k trýzni, a čoraz / tvrdšími kliny, silnejšími svory –“⁴⁶. To isté platí aj v prípade analógie medzi antickým Prometheom a slovenským Prometejom, ktorá sa na začiatku len konštatuje, zatiaľ čo neskôr autor zdôrazňuje, že slovenský Prometej trpí ešte viac než jeho „predchodca“: „... Tak, ajhľa, trpí veľký mučeník / (...) / jak dosiaľ neutrpel nik, / snáď ani božský Prometej“⁴⁷ alebo „za toto trpí tiež, jak nikto dosiaľ iný, / nie ani veľký Prometej“.⁴⁸

V tejto súvislosti upozorníme na odtieňovanie významu prítomné v Hviezdoslavovej tvorbe,⁴⁹ ktoré nachádzame napr. pri komparácii týchto dvoch úryvkov: „čo deň, mu iný dravec zaryje / svoj ostrý kl'uvák vo zmladené

Pavol Országh-Hviezdoslav s manželkou Ilonou (LA)

jatrú, / že ziskria vôkol kriklave / jak v noci víchricnej by rozhrebená vatra“⁵⁰ a „... dravci zhusta prilietali / (...) / i d'ubali mu v obnovené jatrú, / že za- vší ziskrili jak rozjatrená vatra“.⁵¹ Na druhom uvedenom príklade môžeme ilustrovať tzv. zdanlivú paronomáziu, ktorej sa spolu s rýmom jatrú – vatra, bližšie venoval Turčány.⁵²

Na tomto mieste prejdime k obrazom vtákov, ktoré k Prometejovi priľievajú v dvoch krídloch – na čele so supom a jastrabom –, ku ktorým sa pridáva aj orol so sokolom. Keď operenci odletia, trpiteľa suzuje hmyz; touto skutočnosťou môžeme dokladovať už uvedené tvrdenie, že slovenský Prometej je trápený viac ako grécky Prometheus. To sa, samozrejme, netýka len telesnej stránky utrpenia;

Hviezdoslava, slovenského Prometeja, umárajú predovšetkým duševné muky, vyjadrené prostredníctvom obrazov nenásytných dravcov. Vyjadrenie psychického stavu a duševného bólu básnika je zahalené do obrazu Prometeja, ktorému dravé vtáctvo vydobáva pečeň. V Šmatlákovom⁵³ ponímaní ide o tzv. objektivizáciu predstáv, resp. konkretizáciu abstraktných predstáv, ktorú literárny vedec zároveň vymedzuje ako typický rys Hviezdoslavovej obraznosti.

Duševné útrapy hrdinu sa stávajú priezračnými v procese demaskovania básnických obrazov. Obrazy vtákov môžeme podľa Turčányho⁵⁴ interpretovať jedine v rámci ústrednej metafor (t. j. obrazu mučeného Prometeja), ktorá determinuje význam ostatných výrazových prostriedkov

43 Tamže, s. 190.

44 Tamže.

45 Tamže.

46 Tamže, s. 195.

47 Tamže.

48 Tamže, s. 203.

49 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 42-43.

50 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 190.

51 Tamže, s. 191.

52 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 51; 60.

53 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 248.

54 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 11; 22.

básnickej obraznosti. Z toho vyplýva negatívne hodnotenie dravcov a hmyzu na ploche celej básne. Význam týchto obrazov je v *Prometejovi* spoluvytváraný (a zároveň aj vyjavovaný) adjektívnymi metaforami („*jastrab hrabivý*“), metaforami v genitívnom spojení („*upíry poverý*“, „*havrani zradcovstva a odpadlícva*“, „*kršiaci lahtikárstva*“), inými určeniami („*prilieta ... z chmár susedstva sup sebeckva*“; „*a iná háved' ničomníctva ... čo krmia, tučia ich kol hory, dvory*“; „*hja, politici, hospodári ... šibali, koľko ich len jest!*“) a podobne.⁵⁵ V tejto súvislosti doplníme, že Hviezdoslav v *Steskoch* modifikoval význam niektorých svojich obrazov; na ploche tohto básnického textu najmä obraz sokola a orla, čo súvisí – ako už bolo uvedené – s jeho sklamaním z poézie a literárnej tradície.⁵⁶ Prehodnotenie národných symbolov Šmatlák⁵⁷ zas spája s „*básnikovým trpkým poznaním premeny slovenskej spoločnosti na spoločnosť trznú a [s] jeho sklamaním nad zburžoázneným charakterom národnej inteligencie*“. Vtáky a hmyz teda predstavujú ľudské charaktery, a to nielen panských príživníkov a maďarskej vládnucej triedy, ale aj mešťanstva.^{58, 59}

Aj keď Hviezdoslav spočiatku upozorňuje na negatívne rysy slovenskej spoločnosti prostredníctvom obrazov, na určitom mieste básne prechádza k výpočtu a priamemu pomenovaniu týchto nerestí. Turčány⁶⁰ nachádza príčinu tejto bezobraznosti opäť v autorovom sklamaní z básnického umenia, ale aj v jeho presvedčení, že zmena v societe je možná len vtedy, keď sa priamo odhalí a pomenuje nepríjemná pravda. Porovnajme napr. tieto dva úryvky: „*na samom ostatku / v súmrákom mútnom šere / upíry poverý a bludu netopiere, / za mrákot nočných sovy hľupstva-tmárstva, / kuvici smrti, úpadku, / cudzopasníctva draci, príživníctva... / a iná háved' ničomníctva*“⁶¹ a „*A po buňočke, po slzičke krvi / bolestné trovia paberky: / Lož zvodná, sladká*

Pavol Országh-Hviezdoslav s manželkou Ilonou a priateľmi v Luhačovicích (LA)

lícomernosť; / mizerná chvastavosť; / veterná vrtkavosť; / netečnosť, všetečnosť; / prepiatosť, polovičatosť, / streštenosť slepá, sprostá ľahkovernosť, / rozumy vajek, púp; / márnivosť, skrbivosť, / lenivosť, zhýralosť, / zaráza, nákaza; / (...) / a iný spoločnosti vred a strup“.⁶² V tomto pasuse sú vymenované viny slovenskej národnej spoločnosti, za ktoré lyrický subjekt – okrem iného – znáša trest: „*Tak, ajhľa, trpí veľký mučeník / za svojich chyby, poklesky a hriechy*“.⁶³

Na tomto mieste považujeme za dôležité upozorniť aj na funkčné využitie expresívnych lexém v *Slovenskom Prometejovi*; deminutíva sú vždy exponované v súvislosti s trpiacim lyrickým subjektom, napr. „*Tak trpí, veľkodušný svetlo-*

noš, / hlavienku v hrsti z onej hrivienky“;⁶⁴ zatiaľ čo v prípade Prometejových mučiteľov volí Hviezdoslav také slová, ktoré vyjadrujú jeho negatívny postoj k týmto subjektom.

Na koniec upozorníme na diskrepanciu medzi Prometejom a vtáctvom, resp. hmyzom, ktorú môžeme dokladovať aj prostredníctvom autorského narábania s výrazovým materiálom. V prvom rade ide o kontrast farieb; zatiaľ čo pri opise Prometejovho utrpenia Hviezdoslav operuje s červenou a bielou, ktoré znázorňujú utrpenie, prejavy dravcov spája s čiernou a žltou, ktoré symbolizujú nepriateľstvo a závisť. Pre ilustráciu odcitujeme niekoľko veršov z básne: „*[sup sebeckva] s obžerstva všakou ohavou / prežltlej počnúc od závisť / až do ščernalej nenávisti* –“;⁶⁵ „*Hej, podniesli sa, skolotali syti / pažravci, dravci, tŕňou príšerne / v odlet-*

55 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 191-193.

56 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 21; 28.

57 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 339.

58 Tamže, s. 334.

59 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 22.

60 Tamže, s. 27-28.

61 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 193.

62 Tamže, s. 194-195.

63 Tamže, s. 195.

64 Tamže, s. 202.

65 Tamže, s. 192.

ku omotajúc svetlé štíty⁶⁶ a „[obet'] sa skube pojarčenom krvou na oltári, / (...) / meňave belasá“⁶⁷ Protichodné prejavy trpiteľa a jeho mučeníkov, ktoré sa zároveň stávajú prostriedkom emocionálneho pôsobenia, môžeme vyčleniť aj v rámci týchto opozícií: obeta – žiadostivosť, bolesť – spokojnosť a ticho – hlučnosť. Akcentovanú rozpornosť sme zaznamenali napr. v tomto pasuse: „[dravci] len kľujú dial' jak ešte nekľuvali, / a hlcú strapy pečene: / i lesklé zobce ich a spáry / na žertve úbohej tam brudnom na oltári“⁶⁸ alebo ešte tu: „a o rákoši hlučnom hodujú, obed / koreniac škádlivými sôvety, / posunky – úškláb samý – / krivými poklonami: / tot' besedy ich okrasa / medzičím stonajúca obet' / zmĺka v omdlení...“⁶⁹

Čím sa Prometej prevínil?

V predchádzajúcej časti sme zodpovedali štyri, implicitne položené otázky: Kde trpí slovenský Prometej?, Čo mu spôsobuje utrpenie?, Aký obsah nesú obrazy dravcov, resp. hmyzu? a Ako sa prejavuje disparátnosť týchto

Hájovňa v Oravskej Polhore, kde je od roku 1979 sprístupnená literárna expozícia Hviezdoslavovej Hájnikovej ženy (LA)

subjektov? Na tomto mieste prechádzame k druhej časti básne, zameranej na zachytenie Prometejovho prečinu, ktorý je spolu s pokleskami slovenskej spoločnosti príčinou jeho tortúry.

66 Tamže, s. 194.

67 Tamže, s. 193.

68 Tamže, s. 191.

69 Tamže, s. 193.

Pavol Országh-Hviezdoslav s manželkou Ilonou, príbuznými a priateľmi v Dolnom Kubíne 6. 6. 1920 (LA)

Aj v tomto pasuse môžeme verbalizovať tri okruhy, v intenciách ktorých sa tento úsek rozvíja; dané problematiky opäť formulujeme v podobe opytovacích viet: Čo Prometej neurobil?, Čo urobil? a Čo mal urobiť? Tento oddiel básne predstavuje reprezentatívny príklad Hviezdoslavovho verbalizmu a extenzívnosti výrazu. Každú z „odpovedí“ na položené otázky autor ďalej motivicky rozvíja a významovo variuje, pričom sa výrazne exponujú básnické obrazy. V súvislosti s ústrednou ideou tejto časti poetického textu kon-

kretizujeme Prometejovu vinu; je ňou poézia.^{70, 71}

Začiatok (nami vymedzeného) oddielu *Slovenského Prometeja* môžeme nazvať obhajobou lyrického subjektu. Autor na tomto mieste špecifikuje štyri „zlé skutky“, ktorých sa (Prometej) nikdy nedopustil, ani nechcel dopustiť. Konkrétne: nikdy nechcel dobyť Olymp, nebúril sa proti „prúdu vyšších síl“, teda proti Bohu, nezávidel ostatným spisovateľom „siatbu velebných diel“ a neukradol uhlík ani iskru z bo-

70 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 340.

71 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 24.

Pavol Országh-Hviezdoslav s delegáciou zo Slovenska na zámku v Krči počas slávností 50. výročia vzniku Národného divadla v Prahe, na ktorých sa zúčastnili 15. – 18. 5. 1918 (LA)

žieho krbu⁷²; Prometej v skutočnosti spravil pravý opak: „i vzniesol ju [hrivnu], či aspoň chcel ju vzniesť / – jak keby nebo nemalo dost' sviec – / na svietnik hviezd, / vo kvetník osadiť tam zory, svitu!“⁷³ Ale to už je záležitosť druhej vymedzenej problematiky.

Na tomto mieste sa vráťme k tomu, „čo Prometej neurobil“. Naša pozornosť sa v tomto smere sústreďuje na rozsiahly básnický obraz, ktorý môžeme vyčleniť v rámcach prvej Prometejovej obhajoby. V tomto pasuse Prometej deklaruje, že jeho ambíciou nikdy nebolo dobyť Olymp, z čoho vyplýva, že autorovi, ktorý sa s lyrickým subjektom stotožňuje, nezáleží na tom, aby bol slávený a uznávaný – a my môžeme doplniť prostredníctvom metonymie: záleží mu na tom, aby bol čítaný. Hviezdoslavova rozorvanosť totiž pramení (aj) z poznania, že sa stáva známym básnikom s neznámou (a tým pádom aj neúčinnou) poéziou.⁷⁴

V nasledujúcich veršoch básnik prechádza z roviny antickej mytológie do roviny kresťanského svetonázoru, keď zamieňa Olymp za nebo. Vychádza pri tom z kontrastu, že aj keď nechcel dobyť Olymp, má veľa dôkazov o tom, že „každý ľudský nápor i / vzdor nebo snadno zavrátí, / podvrátí, vyvrátí“.⁷⁵ Na citovanom úryvku môžeme zároveň demonštrovať ďalší rys Hviezdoslavovej poetiky, ktorým je hromadenie synonym. Postavenie troch rovnoznačných slov vedľa seba nielenže odtieňuje básnický obraz – v tomto prípade participuje na gradácii významu –, ale stáva sa aj potenciálnym východiskom ďalšieho obrazu.⁷⁶ Tri uvedené synonymá s rovnakým slovným základom zároveň vytvárajú paronomáziu.

Intenzifikovaný nápor a vzdor, metaforicky usúvzťažnený s hrubými klátmi, na seba privoláva Boží hnev, stváraný metonymicky, resp. metaforicky, ako „oka žmurk“, „desné pozory“ a „záblesk prchlivosti šerom“.⁷⁷ Posledná

metafora nám pripomína obraz Ježiša Krista, ktorý mal „oči ako plameň ohňa“ (Zj 1, 14b). Vzhľadom na uvedené sa zmienime o tom, že alúzia na Zjavenie Jána je v Prometejovi prítomná aj prostredníctvom antonomázie „prorok na Patme“.⁷⁸ Kresťanský symbol kríža sa nachádza aj pri určení trestu za viny: „(...) záblesk prchlivosti šerom / či nakríž, a či čo bič odplaty“,⁷⁹ pričom slovo „nakríž“ konotuje nielen lokalizáciu záblesku, ktorý preblyskol naskrz šerým prostredím, ale aj kristovské utrpenie za previnenia druhých, ktoré Prometej znáša.

Nasledujúci obraz šľahania bičom, pri ktorom sa lyrický subjekt zmieta ako „krehká byl' vo víchrici“,⁸⁰ sa prelína s obrazom opracovávaného dreva mlatom. Odštiepavané triesky, ktoré pri tom vznikajú, autor prirovnáva jednak k lietajúcemu periu, jednak ku fľakajúcej pene.⁸¹ Na konci tohto procesu padá k zemi samotný klát, ktorý v tom-

72 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 195-196.

73 Tamže, s. 198.

74 ZAJAC, *Básnik konca*, s. 6.

75 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 195.

76 TURČANY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 42.

77 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 195.

78 Tamže, s. 202.

79 Tamže, s. 195.

80 Tamže.

81 Tamže, s. 196.

to smere znázorňuje zhrdenú a zahanenú pýchu: „a vposled padajúci klát: / popredku pyšná hlava ohrivená / i nižšie / prirodzeného poníženia...“⁸² So zreteľom na skutočnosť, že Prometej trpí za viny skazenej spoločnosti a že on sám sa ničím neprevínili, môžeme konštatovať, že aj toto Prometejovo potrestanie nemá svoju príčinu v jeho vlastnej vzbure, ale v zlyhaniach druhých.

Čo sa týka druhej otázky, t. j. toho, čím sa Prometej prevínili, v tejto časti básne sú predstavené dva jeho prehrešky; prvým je, že nezakopal svoju hrivnu, a druhým, že ju rozvíjal.⁸³ Hviezdoslavovou hrivnou je „štipka vyšších možností a vlôh“,⁸⁴ čiže schopnosť písať poéziu. Táto predstava vychádza z Ježišovho podobenstva o hrivnách, ktorými pán obdaroval svojich služobníkov (Mt 25, 14–30; Lk 19, 11–27) podobne ako Boh spisovateľa. Vo veršoch *Slovenského Prometeja* sa dočítame, z čoho tento dar pozostáva: z „vnímavých zmyslov“; z „jazyka mlavy k velebe, chvále a oslave Boha“; a z „prepodivnej prizmy v duši k odbleskovaniu jeho diel“.⁸⁵ Prometej trpí a znáša Boží trest, a to z toho dôvodu, že nevyužíval svoj dar skromne, ale práve naopak „si trúfal vyvodit' s ním ako spasný genij / duch veličenskej hodnosti...“⁸⁶

Jadrom tohto úseku básne je vyjadrenie ľahostajnosti slovenskej národnej spoločnosti k Hviezdoslavovej poézii; jediným ohlasom na básnikovu tvorbu je, paradoxne, ozvena, prichádzajúca z hôr, na ktorých lyrický subjekt trpel.⁸⁷ Problematike „bezozvenovosti“ Hviezdoslavovej poézie, ale aj opovrhujúcemu postoju meštianstva a inteligencie k autorovej tvorbe sa vo svojej odbornej práci venoval Turčány.⁸⁸

Preto sa vrátime naspäť k umeleckému stvárneniu hrivny, ktorú autor usúvzťažňuje s kvetom a plameňom.⁸⁹ Najprv sa to deje prostredníctvom

prirovnania: „šplhavec, honosník, / ju rozvíjal, ju roznecoval / čo kvet, čo plamienok...“⁹⁰ a o niekoľko veršov ďalej prostredníctvom flórizáčnej inštrumentálnej metafory: „[hrivnu] rozvitú ľaliou“⁹¹ a energetickej prirovnávajúcej metafory: „[hrivnu] stá fakla plamenitú“.⁹² V prípade posledného trópu môžeme uvažovať jednak o zdvojení pomenovaní, jednak o významej gradácii: plamienok, uvedený v prvom prirovnaní, sa zmenil na faklu.⁹³ Z básne sa dozvedáme aj príčinu tejto kvantitatívnej zmeny, je ňou „horúcnosť citu“⁹⁴, ktorá rozduchala počiatkový plam.

Členovia povojnovej misie anglického Červeného kríža na návštevu u Pavla Országha-Hviezdoslava v Dolnom Kubíne (LA)

Takto zobrazenú hrivnu Prometej „vzniesol (...), či aspoň chcel ju vzniesť / – jak keby nebo nemalo dosť sviec – / na sviatnik hviezd, / vo kvetník osadiť tam zory, svitu!...“⁹⁵ V tomto citáte sú rozvité oba vyššie konkretizované obrazy. Pri predstave hrivny ako ohňa sa opäť stretávame so zdvojeným pomenovaním; v tomto prípade je reifikácia metafora „sviece“ demaskovaná hneď v nasledujúcom verši: sviecami

sú hviezdy. Hviezdoslav pritom vzťahuje predstavu hviezd nielen na svoju hrivnu, ale aj na poéziu, ktorá má osvecovať životy ľudí, zjavovať im pravdu, roznecovať v nich plameň poznania a podobne. Hviezdoslavovo utrpenie nielen ako činiteľa, ale aj ako tvorcu hviezd – básní, sa tak v konfrontácii so spoločnosťou trhu ešte viac zvyrazňuje.⁹⁶

Čo sa týka obrazu ľalie, už sme uviedli, že ho Čepan⁹⁷ zaraďuje medzi kanonizované motívy obdobia realizmu. Ľalia, symbol krásy a mravnej čistoty, čo môže mať opäť biblický základ (napr. Mt 6, 28–29; Vlp 2, 2), zastupuje

pozitívne atribúty Hviezdoslavovej poézie. Podobne ako Prometejov horúci cit spôsobil rozmach ohňa, „neha starostlivých myšlienok“⁹⁸ podnietila rozvitie kvetu do ľalie. Pri tomto obraze autor azda vychádzal z vízie záhradníckej práce; kvety sa rozvíjajú pod nehou starostlivých rúk, zatiaľ čo hrivna je „pod nehou starostlivých myšlienok / rozvitá ľaliou“⁹⁹. Z uvedeného rezultuje, že za rozmachom básnikovho talentu stáli primárne dve skutočnosti – jednak opravdivý a horlivý vzťah

82 Tamže, s. 196.

83 Tamže, s. 197–198.

84 Tamže, s. 197.

85 Tamže.

86 Tamže, s. 198.

87 Tamže, s. 198 – 199.

88 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 24–26; 39; 45–46; 54–55.

89 Tamže, s. 24.

90 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 197–198.

91 Tamže, s. 198.

92 Tamže.

93 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 39.

94 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 198.

95 Tamže.

96 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 24.

97 ČEPAN, *K typológii literárnych*, s. 117.

98 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 198.

99 Tamže.

k poézii, jednak starostlivý a zaniatený rozvoj nadania. Pri trópe „*hrivna rozvitá laliou*“¹⁰⁰ zároveň vyvstáva otázka, či ide o prirovnanie, alebo o metaforu. Josef Hrabák¹⁰¹ v tejto súvislosti uvažuje o tzv. porovnávajúcom instrumentáli, pri ktorom platí „*hrivna rozvitá laliou*“ = „*hrivna rozvitá ako lalia*“. My sa nazdávame, že v tomto prípade ide o metaforu, pretože autor hrivnu k lalii nielen prirovnáva, ale ju s ňou aj unifikuje.

Darovanú hrivnu chce autor následne vsadiť do ožiarenej rannej, príp. večernej oblohy, čím vyjadruje, že úprimnosť a pravdivosť jeho poézie je kompatibilná s krásou a majestátnosťou skvejúceho sa neba. Za tento skutok znáša Prometej Boží trest, ktorý je umocnený už spomenutou ľahostajnosťou slovenskej society. Zároveň je zrejmé, že podobne ako obraz plameňa aj obraz ľalie sa v tejto súvislosti spája s vesmírnym svetlom. Táto konštatácia je umožnená prítomnosťou reifických metafor v genitívnom spojení „*svietnik hviezd*“ a „*kvetník zory, svitu*“,¹⁰² ktoré sa neskôr stali východiskom pre obraz padania iskier a kvetov z neba, ktorými však ľudia – a dokonca i „*pozemské*“ kvety – opovrhli: „*A kvety postriasali bučné hlavy: / ech, radšej trávy lichve, hodne trávy!... / Tak každý sa mu porúha.*“¹⁰³

Vzhľadom na uvedené neprekvapuje, že ako odpoveď na poslednú z troch už vymedzených otázok čítame toto štvorveršie: „*... Mal zostať radšej – u pluha, / tej kotvy pevnej vo prevratoch zeme, / jak dvíhať toto padlé, podlé plamě / k blankytným výšinám.*“¹⁰⁴ Tvorca *Prometeja* teda deklaruje, že sa nikdy nemal stať spisovateľom. Z tohto dôvodu báseň pokračuje rozsiahlym, motivicky variabilným obrazom poľnohospodárskych prác, ktoré by Hviezdoslav namiesto duševnej činnosti vykonával. Tento obraz je však prerušený autorovým uvedením si, že v tomto prípade by nebol národu prospešný, čo ho privádza naspäť k literatúre. Ani v úvode tohto odseku od-

citovaný Hviezdoslav povzdych tak nie je konečným riešením psychického rozpoloženia lyrického subjektu.

Po tomto úseku nasleduje jediný optimistický, ba až idylický obraz *Slovenského Prometeja*. Je ním zobrazenie prielohu, do ktorého básnik zasadil svoju hrivnu a ktorý prirovnáva k vznešenému plášťu. V ďalších veršoch sa prelína deskripcia tohto plášťa s motívmi zeme, klasu, žatvy a podobne. Hviezdoslav v tejto utopickovej rovine dlho nezostáva, ale prechádza k výsmešnej kritike slovenskej spoločnosti, z čoho rezultuje opätovné pripomenutie Prometejovho utrpenia. Turčány¹⁰⁵ preto upriamuje našu pozornosť na prítomnosť irónie a sarkazmu v poézii *Steskov* a, samozrejme, aj v *Slovenskom Prometejovi*. Ako sme už skonštatovali, v tejto časti básne sa nelútostný autorský výsmech dotýka slovenskej spoločnosti; deje sa to na ploche sedemnástich veršov, ktoré sa v nasledujúcich statiach stanú centrom nášho záujmu.

V úvode a závere zvoleného pasusu je akcentovaná telesnosť ľudí; to jediné, na čom im záleží, je zabezpečenie živobytia. Táto skutočnosť je zdôraznená lexémou „*jedine*“ v prvom citáte, a lexémou „*musí*“ spolu so zvolaním „*ničím nelža nahradiť*“ v druhom citáte: „*Tot, onen byt a syt, / nímž ľud ten jedine sa spasí*“¹⁰⁶ a „*syt jeho a byt, ten mu musí byť, / i ničím nelža nahradiť!*“¹⁰⁷ týmito básnickými výpoveďami je rámcovaný daný oddiel. Prehodenie členov v koordinatívnej syntagme „*byt a syt*“ na „*syt a byt*“ podľa nášho názoru upozorňuje jednak na precenenie významu „*telesných*“ vecí, jednak na zanedbanie duchovných hodnôt v dobovej spoločnosti.

Prízemnosť takéhoto zmýšľania Hviezdoslav zdôrazňuje aj významovou dištinkciou medzi slovným spojením „*prosté pochopy*“¹⁰⁸ a štvoricou za sebou nasledujúcich adverbií: „*pravdive*“, „*chválitebne*“, „*zrozumiteľne*“, „*citelne*“,¹⁰⁹ ktoré vyjadrujú modloslu-

žobnícky postoj dobovej spoločnosti k napĺňaniu fyzických potrieb.

Táto ľudská nerest si vyžaduje našu pozornosť aj v ďalších veršoch, v ktorých autor usúvzťažňuje nenásytných ľudí s revúcimi levmi: „*lvy rvúcich varuje od potrieb / hen po dônovku krvilačné časy: / i nové na mlivo, / varivo, pečivo, / tak trpezlivo počká, ako asi / odrôtovaný črep.*“¹¹⁰ Je očividné, že náтура slovenského národa je v tomto úryvku podrobená nekompromisnému autorskému výsmechu. Hviezdoslav nielenže spája konzum národnej society s krvilačnosťou hladných šeliem, ale zároveň zosmiešňuje nedomáky a dychtivosť tejto spoločnosti po telesnom blahu. Ľudskú žiadostivosť synekdochicky prirovnáva k rozbitej a odrôtovanej nádobe, ktorá sa skôr či neskôr opäť zničí. Záverečné deklarovanie, že takáto spoločnosť nechce a ani nepotrebuje duchovnú stravu, stačí jej tá telesná, tak nevznieva ani trochu paradoxne: „*Duchovné dobrá? Ach, tie sú mu nepotrebné, / (...) / no okruh ,vozďajší, och, chlieb, / syt jeho a byt, ten mu musí byť.*“¹¹¹ Biblický odkaz na modlitbu Otčenáš (Mt 6, 9–13) a spojenie „*každodenného chleba*“ s potravou ako takou zas zvyrazňuje nesprávne usporiadanie hodnôt.

Skončí sa Prometejovo utrpenie?

Oddiel, ktorý predostiera odpoveď na uvedenú otázku, predstavuje emocionálne najvypätejšiu časť *Slovenského Prometeja*. Na stupňujúcu sa trýzeň lyrického subjektu poukazuje už úvodné dvojveršie tohto pasusu: „*A za to všetko väčšmi trpí dnes, / než trápil sa a súžil včera*“¹¹². Zatiaľ čo v úvode básne sa Hviezdoslav pýta, či sa nájde Aischylos, ktorý by opísal Prometejove biedy, v jej závere ho bytostne zaujíma, či príde Herkules, ktorý by ukončil Prometejovo mučenie: „*Bo bohatier kde? Kde je Herkules, / on, ktorý, otužený v borbe častej, / i oheň muky prepáľi?*“¹¹³

100 Tamže, s. 197–198.

101 HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 135.

102 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 198.

103 Tamže, s. 199.

104 Tamže.

105 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 11–12; 63.

106 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 201.

107 Tamže, s. 202.

108 Tamže, s. 201.

109 Tamže.

110 Tamže, s. 201–202.

111 Tamže, s. 202.

112 Tamže, s. 203.

113 Tamže, s. 204.

Predstava Herkula pochádza z antického mýtu, podľa ktorého to bol práve on, kto zabil orla a oslobodil na Kaukaze trpiaceho Promethea.¹¹⁴ Na starogréckeho hrdinu nachádzame v Prometejovi niekoľko alúzií, napr. antonomáziu „syn Alkmenin“,¹¹⁵ príp. verše: „*Po skončení trudných robôt dvanásť / sem – rýchlo postúp hore schodmi skál, / a tu sa prichyt’ – do trinástej!*“¹¹⁶ alebo: „*Ha! Kýsi strepotal tam hyd / prez unikavé hmy – / Nie krádel’ splašených to stymfalíd?*“¹¹⁷ Tieto citáty odkazujú na dvanásť úloh, ktoré mal Herkules vykonať, pokiaľ chcel dosiahnuť nesmrteľnosť a zbaviť sa pocitu viny, že zabil svoje deti. Jednou z úloh bolo ochrániť krajinu pred obľudnými stymfálskymi vtákmi, ktoré sa Herkulovi nakoniec podarilo natrvalo zahnať za more.¹¹⁸

Namiesto Herkula však príde Prometeja vyslobodiť valach, ktorý s valaškou v ruke nič nezmôže. Turčány¹¹⁹ aj v tomto obraze nachádza vyjadrenie Hviezdoslavovho sklamanie z básnických (sládkovičovských) ideálov literárnej tradície. Rozčarovaný Prometej, ktorého trýzne na tomto mieste textu dosahujú vrchol: „*Jó! – Muky kruté! – Hady v útrobach – / Jak peče to a štiepa, trhá, pára!... / Hyš, besná háved’! Mladá-stará – / Nestrpiteľno!... Vrah!...*“¹²⁰ sa ako k poslednej nádeji obracia na zem a nebesá; jeho volanie však ostáva bez odozvy.

Prirodzenou konzekvenciou Prometejových múk je v posledných veršoch básne exponovaná túžba po smrti; koniec Prometeja je rámcovaný dvomi perifrázami, ktoré toto želanie lyrického subjektu vyjadrujú. V prvom citáte je explicitne verbalizovaná túžba zomrieť, následne perifrasticky rozvinutá; v druhom je to naopak: počiatočná perifráza je konkretizovaná priamym vyjadrením: „*oboje [život a*

Portrét Pavla Országha-Hviezdoslava z roku 1920 (LA)

bôl’] nechže bleskmo zhynie spolu! / Len pokoja chce postel’ tichú, / kút hrobu tmavého“¹²¹ a „*Tým perám vyprahlým, ó, nedaj viacej stonať, / daj klipnúť očiam mu a jemu skonat’*“.¹²² V tejto súvislosti sa zmieňme slovami Šmatláka¹²³ o tom, že túto Hviezdoslavovu túžbu môžeme interpretovať dvoma spôsobmi; jednak ako rezignujúcu žiadostivosť po vlastnej skaze, jednak ako búrlivé odmietnutie náhradných riešení.

V príspevku sme sa pokúsili prostredníctvom rozboru vybranej básne

poukázať na niektoré znaky Hviezdoslavovej poetiky a vysokého štýlu. Analýza básnickej obraznosti potvrdila realisticko-parnasistické východiská verbalizované v úvode predkladaného odborného textu. Hviezdoslavov verbalizmus, extenzívnosť výrazu a hromadenie motívov do značnej miery zapríčinili, že sme sa pri interpretácii poémy nezamerali na básnickú obraznosť v jej úplnosti, ale selektovali sme také básnické obrazy a trópy, ktoré sme pri rozbere *Slovenského Prometeja* považovali za relevantné.

114 ZAMAROVSKÝ, *Bohovia a hrdinovia*, s. 190.

115 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 205.

116 Tamže, s. 204.

117 Tamže, s. 204-205.

118 ZAMAROVSKÝ, *Bohovia a hrdinovia*, s. 185-186.

119 TURČÁNY, *Hviezdoslavove Stesky*, s. 36.

120 HVIEZDOSLAV, *Hviezdoslav II.*, s. 206.

121 Tamže, s. 207.

122 Tamže.

123 ŠMATLÁK, *Hviezdoslav*, s. 340.

NÁVRAT DO ZLATÉHO VEKU (MYTOLOGICKÉ PRVKY V SLOVENSKÝCH ĽUDOVÝCH ROZPRÁVKACH)

Na mytologické prvky v slovenských ľudových rozprávkach ako prví poukázali Samo Ormis (Komentár k rozprávke Dva holúbky) a Ján Francisci: „Pripomínam ti povesti a báje indické, pripomínam ti prorocktá židovské... báje egyptské a grécke.“ Francisci: Slovenské povesti, 1845, nazýva rozprávky „povešťami“. Takisto aj Pavol Dobšinský a A. H. Škultéty v úvode k svojmu vydaniu Slovenských povestí (1858) hovoria o „bájach a povestiach“. Pravda, najvedeckejšie sa o rozprávkach vyjadril Ľudovít Štúr vo svojom vedeckom diele O národných povestiach a piesňach plemien slovanských (1853). Ale prvý zápis o slovenských rozprávkach máme od S. B. Hroboňa z roku 1830 (O kupcovi a synovi Jankovi.) Tak isto aj Pavol Dobšinský nazval rozprávky „bájkami a povestami“, pričom pod slovom báj mal na mysli „mýtus“ „... báje naše vyjadrujú názor na svet.“

Mýty a archetypy

Mýty sú skrytou súčasťou nášho vlastného života a sú v nás permanentne prítomné. My sami vytvárame stále a stále nové mýty, pretože ich potrebujeme. Vytvárame ich bez toho, aby sme si tento duševný proces uvedomovali. Naši predkovia mýty nevy-mýšľali – oni ich žili. Mýty tu boli pred akýmkoľvek náboženstvom, mýty sú prvým pokusom človeka vysvetliť a usporiadať svet. Pochopiť svet a zaviesť v ňom stály poriadok. V hlbkej ľudskej minulosti mýty odrážali tradície a život kmeňa. Kmeňová mytológia bola prvým náboženstvom. Strata mýtov u moderného človeka znamená mravnú katastrofu. Mytologickí hrdinovia stávajú z mŕtvych, pretože sami tomu veria, len obyčajní ľudia sku-

Pavol Dobšinský (sprava) s Jánom Bottom (LA)

točne umierajú. Mytologické motívy sa v premodelovanej forme objavujú v rozprávkach, legendách a vo folklóre. Najznámejšie mytologické motívy: hrdina – vykupiteľ, hrdina – demiurg, drak, had, veľryba, obluda, zostúpenie do podsvetia, pekla, jaskyne... majú svoje miesto v rozprávkach všetkých národov na zemi. Teda cesta viedla po tejto racionálno-dobovej línii: mýtus – epos – rozprávka.

Archetypy tvoria obsah všetkých mytológií a náboženstiev, pretože sú jednoducho oveľa staršie. Sú predobrazom našich pradávnych pudov. Vytvorili kolektívne vedomie ľudstva, ktoré je vo všetkých ľuďoch prítomné, tvoria základ našej povahy. Sú ako vyschnuté korytá riek, ktoré opustila voda, ale ktoré sa po určitom čase môžu znovu naplniť. Často zvykneme hovoriť o „vode života“. Existuje v nás samých myslenie v prastarých obrazoch, stará symbolika, ktoré sú oveľa staršie ako historický človek sám. Máme ich vrodené, pretrvávajú vo všetkých generáciách a večne živé naplňujú základné vrstvy našej duše. Najstarším archetypom je koleso. Je to staroveké slnečné koleso a ukrižovanie na ňom predstavovalo obeť slnečnému bohu. Človek sa potreboval permanentne zmierovať so svojím bohom (bohmi), preto mu ponúkal ľudské, zvieracie obete a prvú úrodu zeme. Slnečné koleso je najstaršou náboženskou predstavou vôbec.

Náš Popolvár „letí ponad doly, ponad hory“ tak isto ako sumersko-akkádsky hrdina Athant, izraelský Eliáš, grécky Faeton na ohnivom koni. Rozprávka Cesta k slnku je vlastne prerozprávanie gréckeho mýtu do naratívnej podoby, tak isto ako v rozprávke Slnčový kôň oživuje prírodu, keď svieti – všetko žije, keď nesvieti – nastane tma a prídu pohromy. Tento motív je často frekventovaný v starých egyptských, sumerských a gréckych mýtoch. Častými motívmi, ktoré nájdeme, sú oslobodenie, prekliatie, premeny ľudí na zvieratá a opačne, putovanie, osudy najmladšieho syna, neobyčajné narodenie hrdinu (Herkules), krížne cesty, motív zázračného stromu ako kolektívna spomienka na animizmus (Strom života, Strom poznania, Strom v záhrade Hesperidií, ktorý rodí zlaté jablká, Paridovo jablko pre najkrajšiu

bohyňu). Osudové krížne cesty nájdeme v Zakliatej hore, premeny ľudí na zvieratá alebo veci v Radúzovi a Ľudmile, zázračné neobyčajné narodenie v Lomidrevovi, čarovné, magické predmety (prvý pohár, prvá lyžica polievky, prvý kus mäsa) v Zlatej podkove, zlatom pere a v zlatom vlase. V rozprávke Berona tvorí ústredný motív strom rodiaci zlaté jablká a s tým istým motívom sa stretneme aj v rozprávke Dalajlama. V rozprávke Ludojedi dostáva dievčina od veštice čarovné kľbko s príkazom: „aby koniec nitky o prvý strom uviazala, nitku z kľbka za sebou brúsila, a tak aby šli...“ Tento motív akoby z oka vypadol gréckemu mýtu o Ariadninej niti, ktorú ťahal hrdina Tézus za sebou v Labirinte. Akkádsky kráľ Gilgameš, grécky cestovateľ Iason a heroj Herkules sú vlastne tragickí pútnici, vydedenci bez cieľa, vyhnanci, nespokojenci, rebeli. Sú predobrazom, archetypom, prvým modelom pre všetkých našich najmladších synov, utláčané siroty, chudobných bedárov, ktorí sa vyberú do sveta, aby našli svoje šťastie. Nájdeme ich takmer vo všetkých našich ľudových rozprávkach. Všetci putujú, hľadajú a naprávajú svet. V rozprávke Zlatá krajina hrdina ako grécky demiurg prináša ľuďom chlieb, víno a víťazivý meč. S tajomným pôvodom narodenia, ktoré silne pripomína narodenie Herkulesa, sa stretneme v rozprávke Piatko a Pustaj, tak isto v Nebojsovi.

Tabu, animizmus a rituálny kanibalizmus

Tabu je posvätný zákaz. „Ovocie z tohto stromu nesmiete trhať!“ (Genezis). Tabu je najstarší, nepísaný zákon ľudstva. Je starší ako bohovia a siaha až do prednáboženského obdobia. Tabu má ochraňovať tých, ktorí ho dodržiavajú, a kruto trestať tých, ktorí ho porušujú (Kain). Tabu je najstaršou formou svedomia. A čo je svedomie? Svedomie je uvedomenie si toho, že zavrhuje určité naše želania. Každý, kto má svedomie, pociťuje výčitku za vykonaný čin – má vedomie viny.

Animizmus je prvotné náboženstvo a vyjadruje predstavy o dušiach a duchovných bytostiach. Animizmus je oživovanie zvierat, stromov, prírody, kameňov tak, že im primitívni ľudia

Portrét Janka Francisciho (LA)

pripisuje dušu. Primitív verí, že duša môže kedykoľvek opustiť telo a nastá-hovať sa do iného tela alebo do inej duše. Teda duša je vlastne nezávislá od tela a duše rastlín a zvierat sa podobajú dušiam ľudským. Z bohov sa rodia iní bohovia alebo ľudia, preto starí bohovia musia zomrieť dobrovoľne alebo násilnou smrťou, aby sa z ich tiel a sekrétov narodili noví bohovia. Prvé obetované dievča sa mení na klasy, aby dala život rastlinám. V škandinávskej mytológii bohovia tvoria svet z tela svojej obete – obra Ymiho (staroindický Jamu, iránsky Jimu). V gréckej mytológii Kronos vykastruje Urana a z jeho semena sa narodí Afrodita.

Kronos z obavy o svoju vládu, požerie všetky svoje deti okrem Dia. Ten zabije svojho otca. Agamemnónov otec Atreus dal predložiť Thyestovi ako jedlo jeho vlastné deti.

V čase, keď sa po Homérovi epické básnictvo stalo majetkom širokého obyvateľstva a vkus publika pripúšťal materiál z rozličných prameňov, vstupuje po prvýkrát na scénu rozprávka v podobe heroického eposu. Najobjemnejšia zbierka ľudových rozprávok sa sústredila okolo Herkulesa.

Fenoméni prvotného zákazu – tabu dostala v našich rozprávkach podobu

Reprodukcija ilustrácie ku knihe *Prostonárodné slovenské povesti* od Pavla Dobšinského (LA)

trinástej zakázanej izby, príkazu neprezradiť určité tajomstvo alebo zákazu vykonať určitú činnosť. To, že zakázanou izbou je práve tá trinásta, nie je náhodné. Číslo 13 je nepárne číslo, nedá sa symetricky rozdeliť na dve rovnaké polovice a je teda asymetrické, niečo, čo naši predkovia vnímali ako nerovnaké a chaotické. Vo viacerých našich rozprávkach je tabu práve tá trinásta izba (Pamodaj šťastia, lavička, Za zlatým jablčkom, Zlatá krajina...). V Dalajlamovi je tabu stará kniha, v Troch zlatých hruškách je tabu ukryté v skrývačke. Stopy po násilnom zabíí a rituálnom kanibalizme nájdeme v Zlatovláske (zadrhnuté deti), v Loktibradovi: „mäso z kostí poobhrýzal a kožu zavesil na dvere, potom vzal hlavu a gamby z úst odrezal...“ V rozprávke Za zlatým jablčkom čert priniesie z polovačky človečiu hlavu a povie: „Tu máš túto človečiu hlavu, uvaríš mi ju na večeru a sama si vylúp oči, urež nos a uši z nej, uvar si ich s mliekom či z medom a zjedz.“ V Lomidrevovi vták, ktorý nesie hrdinu, žerie ľudské mäso. V Mahuliene je obetované nevinné dieťa. Vo Vlkodlakovi dal kráľ svojej žene „ruky po lakte odtáť“. V rozprávke Otcov hrob drak prikáže princeznej, aby „kúsky tela do jedného vreca pozbierala“. S otvoreným rituálnym kanibalizmom sa stretávame aj v rozprávkach Ludojedi, Piatko a Pustaj a Kráľ času.

V Troch zhavranelých bratoch sa môžeme stretnúť s animizmom. Mesiac tu hovorí a koná ako človek, má ľudskú matku a človek sa môže premeniť na strom.

V rozprávke Radúz a Lúdmila prehovorí slina, kostolníček premenený na pustovníka káže muškám a dievčina sa postupne premieňa na topol, hrušku a zlatú kačku.

Vznik sveta, dualita, ideálne svety

Podľa starého egyptského mýtu svet vznikol tak, že Prahus zniesla vajce a z nej sa vyľahlo slnko. V gréckej mytológii had Tyfon sa tak isto narodil z vajca, ktoré bolo oplodnené Kronovým semenom.

Podľa sumerských, akkádskych a židovských mýtov svet vznikol z vody. Voda ako pralátka, z ktorej vystúpila zem, môže byť sladká, liečivá, živá, mŕtva, voda ako potopa, more, jazero, rieka, potok... (A Duch boží sa vznášal nad vodami – Genezis, 1,1-2, 4a.) Voda môže mať podobu potopy sveta, jej prekonanie symbolizuje víťazstvo kozmu nad chaosom. Antinomickou paralelou k potope je egyptský mýtus o suchu. Gréci bohovia prisahajú na vodu z rieky Styx v Hesiodovej Teogónii. Jaskynné pramene symbolizujú kult perského boha

Mithru, ktorý bol spojený s podsvetím a prameňmi. Neskôr prešiel do náboženstva raných kresťanov. Kult boha a speváka Orfea sa tiež spájal s podsvetím a vodou. Kmeňové územie sa delilo na dve rovnaké časti: mužskú a ženskú (jin a jang). Tie boli navzájom od seba oddelené a bol prísny zákaz vstupovať do druhej časti mimo povolených dní alebo pri určitých príležitostiach. Uprostred osady bol dom, v ktorom sa mohli obidve pohlavia stretávať za účelom sexu. Tu je začiatok duality: ženský – mužský, deň – noc, svetlo – tma, leto – zima, dobrý – zlý. Dualitu dobrého a zlého, tak ako sa s ňou veľmi často stretávame v našich rozprávkach, nájdeme v predlohe bohov: Usir – Sutech, Kronos – Zeus, Kumarbi – Anu, Baal – Jamma, pretože v starých mýtoch agrárnych civilizácií medzi sebou neustále zápasia sily dobra a zla, synovia svetla a tmy, Romulus a Rémus, Kastor a Polux, Ahura Mazda – Ahriman, Freyr – Thor.

Zmienky o zlatom veku ľudstva nájdeme v indickej, iránskej, babylonskej,

Jan to Francis... (signature)

Z knihy Slovenské ľudové rozprávky, ML, 1988. Ilustrácie: Albín Brunovský, Lomidrevo

júdejskej, gréckej, aztéckej, škandinávskej a rímskej mytológii. Zlatý vek nahrádza vek chaosu. Má blízko k mýtu o stratenom raji. V sumerskej mytológii sa rajska záhrada volá Dimun a raj v Starom zákone leží na východ od Edenu, z ktorého vytekajú štyri rieky života. Zlé sily, ohavy, draci, hady, démoni žijú v podsvetí, ktoré sa nachádza hlboko pod zemou, a je tam večná tma a zima.

V rozprávke Slncový kôň sa dočítame: „V horách stojí veľký strom, pod stromom sa pasie jeleň, v tom jeleni je kačka, v tej kačke zlaté vajce, v tom vajci je všetka moja moc, lebo to je moje srdce.“ Aj v rozprávke Otcov hrob je všetka sila ukrytá vo vajci. V rozprávke Najmladší z dvanástich sa vyskytujú tri veľké vajcia, z ktorých vyskočia mládenci. Vo Vlkodlakovi sa spomína liečivá voda, ktorá dáva nový život. V Zakliatej krajine sa hovorí o zázračnej vode v studničkách. Náš Popolvár sa vyberie „k tým dieram podzemným, kde tí draci bývajú“. A v rozprávke Stratený chlapec sa hrdina ocitne cez otvor v dlážke priamo v podsvetí. Tak isto sa to deje v Hadogašparovi. Lomidrevo musí odvaliť skalú na lúke, aby sa mu ukázala diera do pekla.

Magické predmety, magické čísla, mágia mena

V egyptskom mýte bohyňa Eset ponúkne svoj čarovný opasok Usirovi, ktorý ide navštíviť otca. V gréckom si bohyňa Héra od Afrodity vypožičia čarovný opasok, určený na zvádzanie. Ďalším magickým predmetom je v starých mytológiách

jablko. Hádes ho ponúkne Koré, ktorá, keď ho zjedla, na všetko zabudla a ostala v podsvetí. Motív s čarovným jablkom prešiel z týchto starých mýtov do rozprávok všetkých národov a nájdeme ho aj v našej Snehulienke. V epose o Gilgamešovi sa tiež nachádzajú čarovné predmety: obruč a čarovná palička. (V našich rozprávkach je to čarovný prútik.) Kúzelným predmetom môže byť aj prsteň, pohár, šaty, živá masť, metla, ohrablo, hrebeň...

V mytológii Keltov, Germánov, Rimanov, Indov, Grékov vystupujú vždy traja hlavní bohovia. Dualizmus bol nahradený trializmom, ktorý je vyjadrený číslom 3. Spoločnosť sa obyčajne delí na tri kasty, tri kmene stáli pri zrode Ríma. V starom írskom právnom poriadku Senches Mór je napísané toto: „...je trojaký čas...“ Mýtická kráľovná Meb dáva tri podmienky každému, kto by sa chcel stať jej manželom. Sfinga dáva Oidipovi tri hádanky. Príroda sa delí na 4 časti. Štyri sú svetové strany, štyri hlavné vetry, štyri fázy Mesiaca, štyri ročné obdobia. Číslo 5 je kruhové číslo, ktoré sa násobením nepretržite vracia k sebe: $5 \times 5 = 25$, $25 \times 5 = 125$, $125 \times 5 = 625$... Je 5 podstatných vecí, 5 hlavných oblastí, 5 živých druhov (vtáci, ryby, rastliny, zvieratá, ľudia). Pentáta je konštrukčnou vlastnosťou Boha a objavuje sa aj v Biblii (Pentateuch – 5 božích ran). Ľudskú postavu je možné vpísať do kruhu so stredom v pupku, pričom priamky spájajúce jednotlivé konce na obvod kruhu dávajú dohromady päťuholník.

Pravda, nemôžeme obísť číslo 7, ktoré je v starých mýtoch a v našich rozprávkach najfrekvencovanejšie. Je príznačné, že toto číslo a nie iné, má magický podtext u Sumerov, Akkáďov, Asýrčanov, Chetitov, Egyptanov a Hebrejov. V epose o Gilgamešovi sa stretneme so 7 mudrcmi, v knihe Genezis sa uvádza 7 rodokmeňov. Číslo 7 je mierou pre váhy, dĺžku a šírku. Na siedmy deň sa zastavili vody, na siedmy deň Utanapištin vyslal holubicu. Máme 4 svetové strany na horizonte (sever, juh, východ, západ) a máme 3 body na vertikále (hore nad nami je nebo, zem je v strede, dole pod nami peklo). No a $4 + 3 = 7$. V starom Egypte bol sedemročný cyklus úrodných a neúrodných rokov (Jozef a jeho bratia, Genezis), boh El v zasnúbenej ze-

Z knihy Slovenské rozprávky, ML, 1980. Ilustrácie: Ľudovít Fula, Šurienka a Atalienka

mi Kanaáne mal 7 synov, 7 mládencov a 7 dievčat museli každý rok odovzdávať Athénčania Minotauru na Krétu. Číslo 12 sa obyčajne spája s magickou dvanástou nočnou hodinou. 12 je mesiacov do roka. Kristus mal 12 apoštolov. Aj v našich rozprávkach ľahko nájdeme magické predmety. V Zakliatej hore sa nachádza čarovný prsteň v pohári vína a stretneme sa v nej aj s čarovným prútikom, ako aj v Radúzovi a Ľudmile, kde ona ním pošiibe zem. V Hadogašparovi sú čarovnými predmetmi zlaté vretienko, zlatá praslička a zlaté motovidielko. V Berone sú to huňa, krpce a korbáč, v Dalajlamovi čarovná masť, píšťalka, prútik, hrebeň, kameň a ocielka. V Otcovom hrobe nájdeme poznávací identifikač-

ný predmet, v Pustajovi zázračný kepeň, v Troch zlatých hruškách čarovný fúrik, v Najmladšom z dvanástich čarovnú zelinku, aj v Kráľovi času sú prítomné identifikačné znaky.

V Popolvárovi sa spomína „sedemdesiata siedma krajina“, vo viacerých rozprávkach máme 3 bratov, 3 sestry, 3 drakov, 3 úlohy, 3 hory, 3 potoky... ale v Zlatovláske je až 99 izieb, čo je vlastne umocnené číslo 9 a máme tam aj 7 rokov služby. Lomidrevo bol 7 + 7 rokov dojčený a k tomu ešte 3 roky, v Piatkovi nájdeme magické číslo 12, v Kráľovi času číslo 13.

V egyptskom mytologickom príbehu o bohyni Eset sa stretneme s mágiou mena. Starí Egypťania verili, že meno

je totožné so svojím nositeľom (kme-ne zabudnuté v brazílskych pralesoch tomu veria dodnes). A ak odhalíme a vyslovíme dané meno, jeho nositeľ sa dostane do našej moci, môžeme ho ovládať a môžeme mu ho aj ukradnúť. Odtiaľ vedie priama niť do Starého zákona, ktorý pod trestom smrti zakazoval vyslovovať meno Boha (Jahve – Adonai). Teda prefíkaná Eset otcovi bohov Re povedala: „Povedz mi svoje meno, môj božský otec, lebo žije len ten, koho meno sa vysloví.“ A keď nepochodila, dala ho uštipnúť hadom. Viera v magickú silu mena viedla v Egypte k tomu, že faraóni mali niekoľko falošných mien. V gréckom mýte o Oresteovi a Elektre sa on po dlhom odlúčení od vlasti a od domova dáva poznať svojej sestre pri hrobe ich otca.

S mágiou mena sa stretávame aj v našej ľudovej rozprávke Zlatá priadka: „... ak neuhádneš moje statočné meno, staneš sa mojou ženou a odveziem si ťa na tomto fúriku. Ale ak uhádneš, nechám ťa na pokoji.“ Tento škriatok, permoník, piatimužík je predstaviteľ podsvetia, teda sveta zla a démonov, a volá sa Martinko Klingáč.

Rozprávkoví draci, zvieratá a iniciácia

Hrdinov boj s drakom, ako predstaviteľom magických zlých síl, je symbolom typickej ľudskej situácie. Je to veľmi frekvencovaný mytologický motív, ktorý si našiel miesto v našich rozprávkach. Jedným z najstarších vyjadrení tohto motívu je babylonský mýtus o stvorení, kde hrdina – boh Marduk bojuje s drakom Tiamatom. Marduk je boh jari a Tiamat je dračia matka, prvotný chaos. Ešte nápadnejšou paralelou k nášmu prípadu je babylonský epos o Gilgamešovi. On a jeho priateľ Enkidu idú do sveta, aby premohli strašnú obludu Humbabu, ktorá stráži svätyňu v cédrovom lese. Had v jaskyni je obraz, ktorý sa v starovekých mýtoch objavuje pomerne často. Ale je dôležité si uvedomiť, že v klasickom staroveku bol had nielen zvieratom, ktoré vzbudzovalo strach a predstavovalo nebezpečenstvo, ale znázorňovalo aj liečenie. Preto boh lekárov Asklépios je spojený s hadom. V jeho chrámoch bola v zemi diera pri-

krytá kameňom, v ktorej žil posvätný had.

V starom Grécku bol Zeus zobrazovaný ako orol, Apollón ako delfín a Poeisón ako kôň. Sú to všetky relikty prastarého totemizmu a animizmu, keď ešte ľudia verili, že posvätné zviera je ich bohom. Egyptský boh Re – Atum bojuje s hadom Apopom, v podzemí žije had Pythón. Indický Indra bojuje s hadom Vrtrom. Teda boj s obludami je ústredným motívom starej organickej epiky a nadväzuje na tradičné mytologické rozprávanie. V hebrejskej mytológii bojuje Jahve s hadom Lotanom. Obludy, draci a obrovské hady predstavujú chaos. Hrdinovia, ktorí ich nakoniec zabijú, prinášajú poriadok. Symbolizujú civilizáciu a kultúru v protiklade s prírodou. Herkules, Perseus a Thézeus bojujú s rôznymi obludami – krétskym Minotaurom, Gorgónou a Medúzou. Indický boh Šiva a jeho syn Kumaru bojujú s démonom. V keltskej mytológii sa Ceribwer premení na sliepku a prehltne Gwiona, ktorý sa premení na zrno. V ugaritskej mytológii drak Tani má 7 hláv.

Pri iniciačných obradoch niektorých národov sa kládol dôraz na motív smrti a zmŕtvychvstania. Keď chlapci a dievčatá pohlavne dospelú, je to pre starších kmeňa znak, že ich možno slávnostne prijať do spoločnosti dospelých. Kmene zasväcujú mládež v čase dospievania do technických znalostí dospelých, oboznamujú ich s estetickými a náboženskými zásadami. Mladí sa stávajú plnoprávnymi členmi kmeňa až vtedy, keď úplne ovládajú práce, prikázania a zásady zaväzujúce dospelých členov kmeňa. V prípravnom období musia adepti prejavovať predovšetkým takú fyzickú silu, aká sa predpokladá u dospelých mužov. Adepti skladajú rôzne skúšky odvahy a v niektorých prípadoch podstupujú ozajstné mučenie. Všetko sa to deje na odláhlých miestach, ďaleko od domáceho pohodlia. Pod vedením starších mužov, vystupujúcich v úlohe duchov, sa podrobovali mládenci neobvyčajne prísnemu tréningu. Príprava končila odhalením posvätné báje o pôvode kmeňa, ktorého tajomstvo nikdy nesmú poznať ženy. Kandidátov na dospelosť natrú bielou farbou na znak toho, že v tomto medziobdobí

nepatria medzi živých (ich detstvo je mŕtve).

Tak ako Kirké premenila Odyseových druhov na svine, aj v našich rozprávkach je premena ľudí na zvieratá a opačne veľmi častá. V Zlatej hore drak žerie panny a had drží v pysku čarovnú zelinku, ktorou sa má potrieť odťaté hrdlo, aby prirástlo, tak v Hado-gašparovi kráľovná porodí hada, v Lomidrevovi pán púšťa na našich dvoch figliarov divého bujaka a divú sviňu a v pekle kralujú knochta vtáky. V Černokňazníkovi sa postupne chlapec premieňa na junca, vola, koňa. Pustaj sa premieňa na bieleho holuba a odletí preč zo svojho hrobu. V Kráľovi času sa stretne s čiernym capom.

Takmer v každej našej rozprávke idú najmladší synovia do sveta a hlásia sa do služby, aby si vyskúšali svoju silu, odvahu, šikovnosť a aby, pravda,

vyslobodili princeznú z rúk bosorky, čarodejnice, strigy alebo draka. To sú tí mladíci, ktorí musia podstúpiť ťarchu iniciácie, plniť úlohy, ktorých obťažnosť sa stále stupňuje. Veľké tajomstvá sa odohrávajú v pustej strašidelnej hore alebo v strašidelnom zámku, kde naši hrdinovia musia, nutne musia premôcť svoj strach.

Bozk na srdce

Rozprávky spolu s jaskynnými maľbami patria k najstarším prejavom ľudského ducha. Sú také staré ako prví zvierací bohovia a prvá iracionálna viera v nadprirodzené sily. Veštec, šaman, medicínman, druid, žrec boli prví rozprávači zázračných príbehov. Svoju kmeňu rozprávali o posvätnom zvierati, ktoré chráni ich kmeň, pretože všetci sú jeho synmi a všetci z neho pochádzajú. Rozprávky podávané

Z knihy Slovenské ľudové rozprávky, ML, 1988. Ilustrácie: Albín Brunovský, Tri citróny

hovorovým jazykom od dávnych čias spájali ľudí, ponúkali im spoločný ideál a spoločné kolektívne vedenie a vedomie. Rozprávky pomáhali ľuďom prežiť. Aspoň na chvíľu ich zbavovali strachu pred neznámymi a obľudnými silami, s ktorými si nevedeli poradiť.

Rozprávky boli aj prvým nepísaným mravným zákonom. Určovali, čo je dobré a čo je zlé. Oddelovali lásku od nenávisti, zisťnosť od chamtivosti, obetavosť od vypočítavosti.

Rozprávky sú súčasťou ľudského osudu a ľudskej drámy. Pomáhali vystavať civilizáciu. V určitom čase si človek začal uvedomovať, že ak má žiť, musí bojovať a obetovať svoju túžbu po návrate, tak ako slnko obetuje svoju najväčšiu silu, aby sa ponáhlalo vpred, k plodom jesene.

V rozprávke čas neplynie, hrdinovia nestarnú a nezomierajú, vlastne zomierajú len na chvíľu, aby nakoniec slávnostne vstali z mŕtvych. Preto je v rozprávke čas zámerne neurčitý: „... dakedy, dakedy, ale veru už dávno mohlo byť...“

Do rozprávok pre nás navždy neznámi rozprávači a rozprávačky vložili svoje odkazy. Boli to mravné zásady, ponaučenia, životné skúsenosti, ktorými by sa ich ľudia mali riadiť, aby mohli prežiť, aby sa udržal kmeň pokope a aby zahnali zlých duchov: „Svetu nevela ver a maj sa pred ním na pozore, síce tá ľahko oklame... za šťastím treba ísť trnistými a nepohodlnými cestami...“ Keď Radúz na čas na Ľudmilu zabudne, múdra deva mu povie: „Ja ti to od púšťam, lebo ináč to ani nemohlo byť.“ Teda Ľudmila vedela, že sú spolu s Radúzom v rukách osudu, ale Oidipus to nevedel. Ježibaba: „každý by rád chlieb mat', ale si ho nevie zaslúžiť“.

V rozprávke je láska k prírode a láska k zvieratám vždy odmenená. Je to úžasná filozofia jednoty človeka s prírodou, úžasné poznanie všetkého okolo seba, ktorá s postupom civilizácie, bohužiaľ, zanikla. Jej zvyšky môžeme dodnes hľadať u starých kmeňov žijúcich hlboko v brazílskom pralese. Príroda a zvieratá pomáhajú dobrým a šľachetným, zlých a chytrákov trestú: „Zle sa vodí zlým ľuďom. Tvoj brat je človek statočný, preto je i pozhnaný, ale ty si zlý, preto ťa trest neminie.“ Človeka treba dôstojne pochovať. Tak

prikazuje jeden z najstarších ľudských nepísaných zákonov: „Tie košťalíky do jedného pozbieraj a zahrab. Ak to neurobíš, vedz, že na to príjdeš, že aj tvojimi košťami druhé kvety popritískané budú.“

Rozprávky putovali spolu s ľuďmi. Jednotlivé kmene, rody a celé národy ich od seba preberali. Len tak si môžeme vysvetliť, že chlapi nazvali chlapca Piatkom, „lebo bol práve piatok, keď ho na ceste našli“. A len tak si môžeme vysvetliť, že keď kráľovná „zvolala do tretieho razu: „zem, otvor sa!“ – zem, zatvor sa!“ Čo nám, pravda, silne evokuje známu arabskú rozprávku, v ktorej zaznie: „Sezam, otvor sa!“

Rozprávky formovali, modelovali, prerábali rozprávači až do čias, keď sa začali zapisovať. Tak ako mýty a eposy sa rozprávky šírili ústnym podaním. To je tá prvá, najautentickejšia a najkrajšia etapa našich ľudových rozprávok. Prítomnosť rozprávača cítiť alebo sa pripomenie sám: „Keby vedel, čo viete, rozprával by vám, čo neviete... deti obyčajne unúvajú starších, aby im rozprávali...“

Slovenské ľudové rozprávky sú bozkom na srdce.

Jazyk rozprávky - rozprávka v jazyku

Slovo bolo od najstarších dôb predmetom mágie a poverčivej bázne. Egypťská bohyňa Eset klamstvom prinútila boha Rea, aby jej prezradil svoje pravé meno, pretože s výnimkou tohto mena „nebolo na nebesiach a na zemi nič, o čom by nevedela“. Človek, ktorý poznal meno svojho nepriateľa, mohol pomocou tohto poznania získať nad ním magickú moc a úplne ho ovládať. Veď aj v súčasnosti používame výrazy ako „v mene zákona“, alebo „na počiatku bolo slovo“. Staré národy vedeli, že vhodne zvolené slová v sebe skrývajú úžasnú silu a že opis vecí nám poskytuje živšie predstavy ako veci samotné. Sú to slová, teda reč, skrze ktoré môžeme pociťovať rovnakú emocionálnu účasť na fiktívnom svete tak, ako by bol reálny. Pred tisíckami rokov človek začal pomaly a postupne odkrývať chémiu ľudskej reči, presnejšie – skôr biológiu, samo tkanivo jazyka. Základný prvok ľudskej civilizácie a samotné-

Z knihy Slovenské rozprávky, ML, 1980

Ilustrácie: Ľudovít Fula, Traja zhavranení bratia

ho človeka tvorí jazyk. Bez pochopenia štruktúry takého javu, akým je ľudský jazyk, nemožno porozumieť ani samotnému človeku.

Jazyk mýtov - mytologický jazyk

Mýtus v starej gréčtine znamená rozhovor, rozprávanie. Mýty a ríty aj zďaleka nie sú výtvormi nejakej „fabulačnej funkcie“, ktorá by nerešpektova-

la skutočnosť. Ich základná hodnota je v tom, že pre nás zachovali v pôvodnej podobe až do našich čias určité spôsoby pozorovania, uvažovania, ktoré sú ešte stále základom našej civilizácie. Napríklad pohrebné ríty primitívov sledujú cieľ zbaviť sa zomrelých a zabrániť im, aby sa nemstili na živých za to, že už nie sú medzi nami. Prírodné javy sú tým, čo sa mýty pokúšajú vysvetľovať. Všade na svete je známa hlboká analógia medzi aktom pohlavného spojenia a aktom prijímania potraviny. Veľký počet jazykov označuje obidve činnosti rovnakým slovom.

Francúzština má sloveso „comsomer“, ktoré vyjadruje svadbu, spojenie muža a ženy, ale rovnaké slovo používa aj na označenie jedla. V jazyku Koko-Yaov z Yorského polostrova slovo „kuta-kuta“ označuje incest, ale aj kanibalizmus.

Celý systém mágie spočíva vo viere, že človek môže zasiahnuť do prírodných zákonov a doplniť, ovplyvniť alebo aj zmeniť ich beh a vôbec nezáleží na tom, či to robí viac, alebo menej iracionálne. Čarodejník v pravom zmysle slova nikdy neklame. Význam mágie spočíva v humanizácii prírodných zákonov. Hory, potoky, pramene, rybníky nie sú pre primitíva len krásami krajiny. Sú výtvormi jeho predkov, z ktorých pochádza. V krajine, ktorá ho obklopuje, číta históriu svojich predkov, históriu skutkov a činov nesmrteľných bytostí, ktoré sa môžu ešte vrátiť a nakrátko znovu vziať na seba ľudskú podobu. Sú to jeho dedovia, matky, otcovia. Indiáni z amerického kmeňa Pueblo hovorili, že všetci Američania sú pomätení, lebo hovoria, že myslia svojimi hlavami. „*My myslíme srdcom.*“

Mýtická doba nie je jednoducho predchádzajúca doba, ale éra prvého stvorenia, je to predčas, počiatková, prvotná doba, ktorá predchádza začiatok odpočítavaného, empirického času. Mýtická doba je doba prvopredmetov: prvý oheň, prvý oštep, prvý dom... Mýty sa obyčajne začínajú frázou: „... bolo to v čase, keď ešte zvieratá boli ľudmi...“ V gréckej mytológii sa nám zachoval klasický vzor kultúrneho hrdinu – Prometea, ktorý vytvoril ľudí z hliny a ukradol pre nich oheň. V škandinávskej mytológii boh Odin bol prvým šamanom, otcom všetkých bohov, dobyvateľom posvätného medu. Takmer všetci mýtici hrdinovia sú pútnici, vyhnanci alebo bezdomovci. Osud vyhnanca a pútnika Gilgameša cez Syzifa, Oidipa, Odysea, Abraháma až po Krista sa stane základným existencionálnym fenoménom celej európskej a svetovej literatúry a nevyhnu sa mu ani hrdinovia našich ľudových rozprávok. A po nich prichádzajú noví vyhnanci a noví bezdomovci. Vyhnancom, bezdomovcom a žobrákom sa zo dňa na deň stane kráľ Théb, Oidipus (prepichnutá noha).

V európskom stredoveku línia týchto tragických hrdinov pokračuje cez

tradíciu orálneho zdelovania literárneho diela. Národné jazyky, reč obyčajného pospolitého ľudu, vybojujú svoje prvé veľké víťazstvá nad skostnatelou a tvrdou latinčinou. Bude to svetské stredoveké divadlo, hrdinská spievaná a recitovaná epika, „chanson de geste“, žakeri, trubadúri, minesengri, igrici, ktorí prinesú nové mýty v podobe hrdinskej epiky, ktorá sa zrodila v polovici 11. storočia pod hradbami slnečnej Provance a pri teplých riekach Occitánie. Autor Piesne o Rolandovi bol pravdepodobne inšpirovaný Vergíliom, ale je tu aj evidentný vplyv arabskej lyriky, teda ľubostného arabského lyrizmu, ktorý tak oslnivo rozkvital u španielskych Maurov, predovšetkým v horúcej Andalúzii. A kto sú hrdinovia tejto epiky? Mladí princovia, statoční králi, grófi, lanceleti, rytieri „bez bázne a hany“, urodzení bojovníci, ktorým je česť nadovšetko. Celý stredovek a celá hrdinská epika je hlboko preniknutá kresťanstvom: „*blahoslavení trpiaci, lebo spasení budú*“ a „*skôr prejde tava uchom ihly, ako sa boháč dostane do kráľovstva nebeského.*“ Je to patetická oslava a chvála chudoby a biedy ako evanjelickej cnosti, ktorú treba chudobným skôr závidieť, ako proti nej bojovať, lebo ju čaká odmena na nebesiach. Chudoba je predsa milosť Božia! A paralelne s tým je tu prítomný aj mýtus o „Zlato veku“. Františkánskym mníchom a Dantemu spľýval s pôvodnou „apoštolskou cirkvou“, chudobnou a prenasledovanou. A je tu aj z toho plynúci františkánsky dualizmus, mysticko-estetické rozpoltenie skutočnosti na dve časti: Boh – svet, duch – telo, chudoba – bohatstvo, pravda – omyl, odriekanie – život. Ako nečakaný a neslýchaný úder zaznie v poslednej štvrtine 13. storočia vznik Románu o ruži od majstra Jeana, zvaného Chopinella, alebo Clopinella z Meungu, odchovanca Sorbonny.

Rozprávka ako jazykový archetyp

V každom jazyku rozprávky, mýty a legendy odrážajú jedinečné znalosti ľudí, ktorí ním hovoria. Keď umrie jazyk, spolu s ním vymiznú aj tradičné znalosti ľudí. Každý jazyk totiž obsahuje užitočné informácie, ktoré sú nenahraditeľné a v hlbkej minulosti sa udržiavali len ústnym podaním, teda

tým, čo voláme tradícia. Jazyk začína miznúť vtedy, ak ho už matky svoje deti neučia doma ako materinský jazyk.

Nikto iný tak jasne a pravdivo nedefinoval veľkosť a malosť ľudskej reči ako etnograf Claude Levi-Strauss vo svojej knihe *Myslenie prírodných národov*: „Jazyk zaniká spolu s ľudmi, ktorí ním hovoria.“ Núka sa len málinko spresniť tento výrok v tom, že jazyk, reč vlastne nezaniká. Žije a bude živá dotiaľ, pokiaľ na tejto zemi, ktorá je identická s celým nekonečným vesmírom, prežijú čo len dvaja ľudia, ktorí dokážu medzi sebou komunikovať. Reč je nástrojom človeka a verbálna komunikácia ju vyzdvihla z primitívnej formy na priedestál, z ktorého sa človek postupne zmocňoval prírody a seba samého.

Pôvodný jazyk našich ľudových rozprávok (A. H. Škultéty – P. Dobšinský: I. zväzok *Slovenských povestí*, 1858), ktorý nám pretrval v takej forme, podobe a tvare, akými rozprávali naši predkovia pred 150 rokmi, je vlastne vzácnosť, klenot, skvost. Presne tak, ako môže archeológ čítať, interpretovať, určovať a definovať svoje závery o dobe a ľuďoch v nej z tela Moravianskej Venuše, presne tak môže znalec jazyka opísať a vysvetľovať osudy ľudí a dobu, v ktorej žili, z reči našich ľudových rozprávok. Ale (ako som už citoval) jazyk zaniká spolu s ľudmi, ktorí ním hovoria. Ale zaniká len hovorový jazyk a hovorová reč. No nezaniká vtedy, ak sa táto hovorová reč zakonzervuje a zaznamená a tým nadobudne písomnú podobu. V takomto prípade má možnosť pretrvať a stáva sa vzácnym dokumentom pre budúcnosť.

Čo je za zrkadlom?

„Dej našich rozprávok sa odohráva na slovenskej dedine a v slovenskej prírode. (...) Naše rozprávky rešpektujú domáce reálie a inštitúcie, práva a zvyklosti“ (Ján Doruľa: *Čarovný svet a skutočný život v slovenskej rozprávke*, 2012). A práve v tom je ich jazyková a historická hodnota. Tak ako Moravianska Venuša nás dokáže vrátiť v čase o 3-tisíc rokov, tak aj jazyk v ľudovej rozprávke je historický prameň, z ktorého čerpáme poznatky o tej podobe jazyka, ktorým hovorili naši predkovia. A skrze jazyk sa vieme dostať

k ich osudom. Prostredníctvom jazyka môžeme poznať ich život, vcítiť sa do ich myslenia. Len ako malú ilustráciu uvediem kúsok textu zo známej slovenskej rozprávky o Kubovi Drevená krava: „... hrom doňho strelil!“ Spojenie slovesa „strielať/streliť“, spojené s hromom, je v našej reči veľmi staré a siaha až do našich pohanských dôb. Ako také bolo súčasťou pohanských obradov, ktoré vykonávali naši predkovia, keď sa klaňali bohovi Perúnovi. A tak slovo „perom“ označovalo ohnivú strelu. V rozprávke Popolvár najväčší na svete nájdeme takéto jazykové skvosty: „... otec ho vyhanbil... čudoval sa mu kráľ do očí... nemal pomeškania... prisľúbil mu, že poč možno od-

prevadí ho... ešte som ľudský parsún nevidela...“ V rozprávke Cesta za slnkom: „... prečo ten kráľ teraz na svoje staré časy otemnel... ani hlasu človečieho slýchať, ani šľaku vidieť nebolo.“ V rozprávke Slncový kôň: „... po biede dobakal sa voliak na hranicu kráľovstva... keď z druhej krajiny začalo mu presinievať... keď pri všetkých čarodejných tvárach ani toľko nevykaukloval... už boli uzrečení.“

V známej rozprávke Traja zhavranelí bratia: „... keby neboli bývali neposlušní, bezbožní a paškrtní... slnce lepšie vidí, to ich skôr mohlo vypáčiť... to tá len ľudská duchota zaráža.“ A skvost nad skvosty: „... lahodne sa usmiala.“

Z knihy Pavel Dobšinský: *Slncový kôň*, ML, 1967

Ilustrácie: Jaroslav Vodrážka, Dvanásť bratia

V rozprávke Zlatovláska: „... **lebo, cítila sa a len čo bola občula dieťa pod srdcom... trebárs ju to vždy pomrzievalo... a čo by tá panička, čo s tebou robila, taj do hrdla!**“ V rozprávke Zakliata hora: „... **aby sme draka vyklamali von... práve teraz je mu zdávka a zajtra pôjde s kráľovou dcérou na sobáš... bolo to až do nestrpenia... časom od nej tak odstydol...**“ V rozprávke Radúz a Lúdmila: „... **vidím jednu cúdnicu v hore... čo máš za nimi lašovať?... tak by boli ešte dlho klakotali... len kus počkajte, kým sa ja skrpčujem... a teraz dúškom leť za nimi, že ich razom dopáliš... ty sa zamor pod vodu... ale kráľovná potiaľ hombovala...**“

Aký je toto jazyk? Akí boli ľudia, ktorí ním hovorili? Ako mysleli, žili, konali a ako tento jazyk používali? Je to bezprostredný, priamy, adresný, hovorový jazyk. Jazyk používaný v čase, keď o svoju budúcnosť s ním urputne zápasila mladá norma nového spisovného jazyka, ktorej slovná zásoba bola ešte veľmi vágna, otvorená a neustálená. Keď ešte spisovný jazyk habkal, tápal, lebo ešte presne nevedel, čo možno pokladať na normu, kánon a čo nie. Práve tento hovorový jazyk, ktorý vniesli Francisci, Dobšinský a Škultéty do našich rozprávok, nám dnes pomáha uvidieť, čo sa skrýva za čarovným zrkadlom. Naši slávni zberatelia rozprávok ich pozapisovali tak, ako ich počuli od rozprávačov. Teda uchovali v nich hovorovú, autentickú reč. No po nich prišli rôzni upravovatelia a prekladatelia rozprávok do spisovného, moderného jazyka: „... **našiel postel' pekne odpravenú...**“ Upravovateľka textu rozprávky preložila slovo „**odpravená**“ ako „**odoslaná**“. Alebo: „... **nevykroč na jednu, ani na druhú stranu, len pravo sa drž!**“ Tu je príslovka „pravo“ nahradená príslovkou „rovno“. Slovo „**svetlica**“ je nahradená slovom „**izba**“, akoby pomenovanie svetlice nebolo odvodené od slova „svetlý, jasný, čistý“, teda lepšia izba. Je tu aj analógia s pomenovaním „**temnica**“, ktoré je podobne odvodené od slova „temný“. V už citovanej rozprávke Drevená krava smelý Kubo nebojácne hovorí kráľovi: „... **prosím pekne, ponížene, prišiel som pravdu si potvrdiť!**“ Slovo „pravda“ je tu vo význame rozsudku. A prekladateľka ho aj tak preložila.

A je vôbec potrebné prekladať tieto

pôvodné jazykové skvosty, tieto pôvodné rozprávky do súčasného spisovného jazyka? Učiteľky na materských a základných školách by mi odpovedali, že áno, lebo inak by im dnešné deti nerozumeli. Ale je tu aj možnosť primeraným spôsobom vysvetľovať a ozrejmovvať pôvodný hovorový jazyk rozprávok, vysvetľovať význam jednotlivých slov a pomenovaní: „... **vyhanbiť, čudovať sa do očí, nemať pomeškania, parsún, dobakať sa voliak, vypáčiť, zamoriť pod vodu...**“

Dotykame sa celého radu slov, ktoré sú pre nás už anachronizmami a niektoré sú pre nás už celkom neznáme. Takže po takomto konštatovaní bude celkom logicky nasledovať otázka: Prečo sa potom vôbec zaoberám týmto starým jazykom? Prečo ho vyťahujem z času, keď náš čas a náš jazyk sú už niekde úplne inde? A nie je to len iluzívny a sladko-bôlny sentiment? Nuž, dalo by sa odpovedať aj tak trochu jedovitou protiotázkou: A kde je ten náš dnešný čas, ktorý nám každodenne šetrí všetky tie naše nové technológie? Kde sa ten čas hromadí? Pretože nemôže len tak jednoducho zmiznúť. Nemôže sa len tak jednoducho stratiť, ten ušetrený čas. Alebo platí nepriamo úmera, že čím viac nám technické vynálezy čas šetrí, tým ho máme menej? A možno práve preto v našich rozprávkach čas absentuje, vytratil sa z nich ako rušivý element, ako determinant večnosti a absolútnej stálosti. A dalo by sa odpovedať možno aj takto: sveta okolo nás sa zmocňujeme a ohmatávame ho i skrze slovo tak, ako ho slepci ohmatávajú svojimi prstami. Slovom chceme vidieť do našej minulosti. Skrze reč našich rozprávok objavujeme prastaré mýty a eposy, pretože rozprávka nie je ničím iným ako ich priamym pokračovateľom. Rozprávka sama o sebe, tak isto ako epos, nás informuje nielen o dávnej minulosti, ale aj o zmocňovaní sa prírody. Rozprávkový hrdina prežíva neobyčajný život, život, ktorý sa opakuje a ktorý nepodlieha determinantu času. Smrť musí byť vždy porazená, všetci pomrú, ale hrdina nad ňou vždy zvíťazí. Z tohto pohľadu je rozprávka vlastne pokusom o nesmrteľnosť a nesmrteľní sú len bohovia, všakže? Rozprávka vychádza z mýtu a mýtus stojí na samom začiatku literatúry.

A starý, veľmi starý rozprávač, sedí v paláci kráľa Fajakov na drevenom stolci a kráľovi a dvoranom rozpráva bez čiarok, bez bodiek, bez otáznikov a bez pomlčiek Odyseov príbeh. Odyseus sa rozplače a krásna panská Nausiká sa do neho okamžite zalúbi... nuž, čo by ste chceli ešte viac? Či to nie je víťazstvo nad smrťou? Človek sa skrze mýty, eposy, príbehy a rozprávky stáva druhým stvoriteľom sveta, pretože rozprávanie je kozmologická záležitosť. Pretože keď o niečom rozprávame, musíme začať ako demiurg, ktorého sme práve pristihli pri tvorení sveta. Rozprávky budú ľudia potrebovať vždy, lebo mýtus je aspoň taký prítiažlivý ako skutočnosť. Čítať rozprávku je ako rozjímať o sebe pri pohľade do zrkadla. Rozprávka je stvorenie skutočného života z nášho sna!

Čítanie z vody

Prečo sa človek neuspokojí so stavom vecí? Prečo nerobí výhradne len dobro a necháva vždy priestor aj pre zlo? Čo stále brzdí a kríži naše najlepšie zámery? A čo je dobré a čo je zlé? Prečo svoju tvár vlastnými očami nevidíme? Takéto otázky nám dáva obyčajná, jednoduchá, naratívna rozprávka. Pravda, nekladie nám ich priamo, ale v symboloch. V symboloch, ktoré (aby sme sa dostali k jej jadru) musíme rozlúštiť. Tak ako to povedal ranokresťanský filozof Origenes: „*Buď si vedomí, že ty si tak isto druhým malým svetom a že v tebe sú slnko, mesiac a hviezdy.*“ A akoby som mohol zničiť byť človekom, keby ten nebol aj básnikom, hádačom hádaniek, rozprávačom rozprávok a vykupiteľom náhody, hovorím ja: Áno, draho sa platí za nesmrteľnosť, zato sa viackrát zažíva umiera.

Čas snov

Mýtus (z gréckeho mythos – slovo, reč, rozhovor, správa). Mýtus bol od svojho začiatku spájaný s kultom a tvoril neoddeliteľnú súčasť rituálu, lebo podával vysvetlenie konaných obradov (hieros logos – posvätný výklad). Prvotné mýty tvorili námety pre kultové divadelné hry, ktoré svojím obsahom presahujú do modernej spoločnosti. Mýtické rozprávanie v modernej spoločnosti zaujíma v zásade to isté miesto, aké zaujímal mýtus, pretože

sa snaží postihnúť nadčasové stránky ľudského bytia. (J. Joyce: *Odyseus*, J. Updike: *Kentaur*, Ovídius, Goethe, Byron...)

Základným zmyslom mytológie je snaha človeka premeniť chaos na kozmos a dať veciam okolo neho zmysel. Mýtus vysvetľuje človeku jeho samého a aj okolitý svet. Poznanie pôvodu ohňa, hadov, liečivých bylín umožňovalo prvotnému človeku vyhnúť sa smrti. Bol to samý začiatok človeka a jeho dejín, bol to „dream time“ – čas snov.

Medzi najstaršie mýty o stvorení sveta patrí austrálsky mýtus o získaní prvého ohňa z tela klokana, ktorý sa veľmi podobá na karelofínsku runu o získaní ohňa z brucha ohnivej ryby. Najfrekvencovanejšou témou mýtov býva pôvod človeka a stvorenie sveta. Dej týchto mýtov sa odohráva „v onom čase“, teda „in illo tempore“. Mýtický hrdina oslobodí ľudí od nepriateľských bytostí a nebezpečenstiev. Tento hrdina neskôr prešiel z mýtov do eposov a rozprávok.

je klasickou archetypickou situáciou, ktorú nájdeme aj v slovenských ľudových rozprávkach. Had sa v mytológii starých civilizácií vyskytuje často. Bol chápaný ako zviera, ktoré vzbudzovalo strach a bázeň a predstavovalo nebezpečenstvo, ale zároveň znázorňovalo aj liečenie. Grécky boh liečenia Asklepios bol spojený s hadom. (Dodnes ho používame ako symbol lekárstva.) V Asklepiových chrámoch, ktoré boli vlastne starovekými klinikami, bola do zemi urobená diera prikrytá kameňom, pod ním býval posvätný had. Had nebol len bohom liečenia, ale mal aj dar múdrosti, schopnosti veštiť. Apolón premohol hada Pythóna a od toho času boli Delfy sídlom najznámejšej veštiarne staroveku.

Ďalším, veľmi častým mytologickým motívom, ktorý prešiel do rozprávky, je boj hrdinu s drakom. Jedným z najstarších literárnych vyjadrení tohto pra-motívu je babylonský mýtus o stvorení sveta, kde hrdina – boh Marduk bojuje s drakom Tiamatom. No a je tu aj úžasný a všeobecne známy *Epos o Gilgamešovi*.

(odcudzení) vzácnych elixírov, zázračných predmetov tiež vychádzajú z mýtov o kultúrnych hrdinoch. Rozprávky o návšteve „iných svetov“ kvôli oslobodeniu väzenkýň, ktoré sa tam nachádzajú, pripomínajú mýty a legendy o putovaní šamanov alebo čarodejníkov za dušou chorého alebo mŕtveho. Populárne rozprávky o skupine detí, ktoré sa dostanú do moci ľudozrúta a zachránia sa vďaka vynachádzavosti jedného z nich, sú odvodené zo starých pohanských iniciácií mládenčov, teda od zasväcujúcich obradov. V rozprávkach sú nahradení mýtickí hrdinovia obyčajnými ľuďmi a mýtický čas je nahradený časom neurčitým (nečasom). Rozprávkoví hrdinovia nie sú polobohmi – demiurgami, lebo v rozprávke nastáva „demytologizácia“ hrdinov. Mytologickí polobohovia sú v nej nahradení sociálne, bezprávne prenasledovanými a poníženými predstaviteľmi. Analogickí sú Popolvári, mladší bratia Popolušky – pastorkyne v európskych rozprávkach. Rozprávkový hrdina už nedisponuje magickou silou, ktorá je prirodzenou

Slovenské ľudové rozprávky

sú bozkom na srdce

Kultúrny hrdina priniesol ľuďom rozličné umenia a vynálezy. Získal, vydobyl alebo prvý zhotovil pre ľudí predmety kultúry a civilizácie (ohň, pestovanie kultúrnych rastlín, pracovné nástroje). „Veľký zákonodarca“ ustanovil pre ľudí politický poriadok, zaviedol určitú spoločenskú organizáciu, dal ľuďom zákony, pravidlá pre spolunažívanie. Je to „demiurg“ (doslovný preklad by mohol byť: „pracujúci pre verejnosť“). Patrili sem kováči, remeselníci, tesári, tkáči, ale aj speváci a veštci.

Mýtické symboly

Keď bol v starom Egypte človek uštipnutý hadom, zavolali k nemu kňaza – lekára, ktorý si so sebou priniesol rukopis o mýte boha Rea a jeho matky Izis a postihnutému tento mýtus prečítal. V mnohých prípadoch toto čítanie zmiernilo bolesť. Uhryznutie hadom

V podsvetí, kde žijú duchovia, sú hady a voda vždy spolu a vedľa seba. Veľmi často v týchto jaskyniach vyvierali liečivé pramene. Tieto pramene hrali dôležitú magickú úlohu v kulte boha Mithru. Zarathustra, zakladateľ perského náboženstva, venoval Mithrovi jaskyňu, v ktorej vyvieral prameň. Voda svojou hĺbkou predstavuje ľudské nevedomie. V jej hĺbkach sa nachádza spravidla poklad, ktorý stráži had alebo drak. Aby ľudia mohli poklad získať, musí byť drak zabitý. Možno, že človeku je súdené ísť cestou vody, ktorá vedie vždy dole, ak chce získať poklad – vzácne dedičstvo otcov. Voda je najčastejší symbol pre naše nevedomie. Voda je „duch v údolí“.

Mýtus - epos - rozprávka

Je nepochybné, že rozprávka vznikla z mýtu. Rozprávkové subjekty o získaní

vlastnosťou mýtického hrdinu. Takúto silu musí rozprávkový hrdina nadobudnúť skúškou (iniciáciou). Rozprávkový hrdina obyčajne prechádza trojnásobnou skúškou. Prvá skúška je predbežná, je to preverovanie znalostí pravidiel správania a vedie k získaniu zázračného prostriedku. Tretí stupeň tvorí spravidla „doplňujúca skúška na identifikáciu“ – vysvetľuje sa, kto vykonal hrdinský čin a po ňom nastáva potupenie nečestných súperov – samozvancov.

Z archaických eposov vznikli bohatierske rozprávky, spevy a rozprávky o prvopredkoch. Archaický epos zo všeobecňuje historickú minulosť prostredníctvom jazyka. V najstaršom akkádskom epose možno v obraze Enkidua nájsť stopy a predstavy o prvotnom človeku, ktorého bohyňa stvorila z hlíny. Hlavný hrdina eposu Gilgameš, kráľ mesta Uruk, je kultúrny hrdina. Aj

Z knihy Pavel Dobšinský: *Slnčový kôň*, ML, 1967

Ilustrácie: Jaroslav Vodrážka, Baláž

on, podobne ako ostatní hrdinovia (Ráma, Odyseus, Kalipso, Achilles...) má zázračný pôvod.

Často sa stretávame v rozprávkach s únosmi neviest. Je pravda, že sa kedysi u rôznych národov nevesty unášali. (Únos Heleny princom Parisom, únos Sabiniek Rimanmi). Svadobný kohút bol najčastejším objektom svadobných zábav a hral veľkú úlohu na ukrajinskej, bulharskej a slovenskej svadbe.

Rozprávkový hrdina prežíva neobyčajný život. Je to život opakujúci sa, spomalený, akoby preferujúci dôležitosť prežitých udalostí. Smrť musí byť porazená, musí byť porazená aj každodennosť, všetci umrú, ale hrdina zvíťazí aj nad smrťou. Preto musí hrdina všednosť, každodennosť zrušiť, nie prespať svoju príležitosť, ale bozkávať toho, koho miluje, nie biť toho, koho nenávidí.

Mytologické prvky v slovenských ľudových rozprávkach

Ježibaby a ježibábelovia, strigy, vlkodlaci, draci, šarkany sú bytosti pre človeka nepriateľské a predstavujú zlo. Súhrn tohto všetkého naše slovenské rozprávky definujú ako „zaklätie“. Toto zaklätie je vlastne symbolom stavu prírody v zime, teda príroda v stave nehybnom, mŕtvom, skamenenom. Musí prísť osloboditeľ, premožiteľ všetkých ježibáb, drakov a šarkanov, majiteľ zlatých jablák a pokladov – sú to

naši pastierski a popolvárski kráľovičovia so svojimi tátoškami, mečmi a čarovnými prsteňmi, spolu s „nápomocnými“ osobami, zvermi a čarodejnými predmetmi, ktorí v boji so silami zlými napokon zvíťazia. Každé odklätie prináša leto a rozkvitnutá príroda symbolizuje krásnu Pannu. Naš Popolvár zvíťazí pomocou Panny, zasnúbi sa s ňou a všetko dookola omladne a opeknie.

V celej pestrej a rozmanitej plejáde krásnych slovenských ľudových rozprávok je rozprávka **Kráľ času** výnimočná. Sklenený vrch v nej symbolizuje oblohu, teda nebo, a dvanásť sluhov je dvanásť nebeských dvorov, cez ktoré Slnko za jeden rok prejde. Máme tu predstavenú bytosť, ktorej sídlom je obloha – nebo a ktorá je vládcom a správcom oblohy. Táto tajuplná bytosť riadi svojich sluhov, ktorí si na jeho pokyn vymieňajú miesta, a tak vymeriavajú pozemský čas. Táto bytosť je teda „kráľom času“. Kráľom času je vlastne symbolizovaný Boh v transcendentnom zmysle slova. Je to tak preto, že v predstavách našich predkov (a platí to aj dnes) je nebo sídlom Boha. Teda máme tu do činenia s kategóriou večnosti, v ktorej neplatí žiadny čas, ba je s ňou v priamom protiklade.

Už vieme, že pri konaní našich rozprávkových hrdinov prestáva platiť kategória času. (Dobry deň, pán Einstein!) Tri roky šuhajovej služby u starej zlej strigy sú ako tri dni, tri hodiny v nebeskej sláve sú vlastne tri storočia na zemi. Ale aj starozákonný židovský Boh Jehova hovorí: „A čože je to pre mňa tisíc rokov? Ako jeden deň!“ Bytie týchto rozprávkových hrdinov je večné, rovnako ako je večná príroda, ktorá sa každým rokom neustále obnovuje.

Často pred našimi hrdinami mizne aj reálny trojrozmerný priestor. Roky a roky sa putuje k zlatým horám, do sedemdesiatej siedmej krajiny, na nedostupné, životu nebezpečné sklenené vrchy a zámky. Stačí, aby si hrdinovia pomysleli, že tam musia byť a v okamihu sa nachádzajú na danom mieste. Nesú ich poveterné krpce, sedemmilové čižmy, strigy a strigôni sa presúvajú priestorom na lopatách, metlách a koňoch. To všetko popiera zákonitosti racionálneho priestoru, ale to sú bytosti z ireálneho sveta, preto na ne pozemské zákony neplatia.

Kráľ času sa dvíha a povstáva z plameňa. Oheň sa rodí priamo v ňom, nemá nad ním moc, on kŕmi svojich sluhov, obdarúva človeka. Kráľ času je vlastne samotný život, život sám v sebe. V rozprávke vzal na seba podobu nehynúceho a od času nezávislého starca. Kráľ času jednému berie a druhému dáva. Na sklenom vrchu naveky horí vatra, teda je to miesto svetla, niet tam tmy, pretože boh je večné svetlo. Na sklený vrch putuje aj mladší brat (akože inak), ktorý nikde na zemi lásky nenašiel a v jeho biede mu ani starší brat nepomohol, keď ta došiel, Boh sa nad ním zamiloval. Pravda, kráľ času je podobne ako Boh neviditeľný. Pozemšťan na sklenom vrchu vidí len dvanásť sluhov, vatru a svetlo. (Genezis – Mojžišovi sa zjavil Jehova v horiacom kríku.) Kráľ času pútnikovi povie: „... *nekráť tu svoj život!*“ Teda zbytočne nemárni pre seba vymieraný čas. A keď si dvanásť sluhovia pri vatre vymenia miesta, v našom chápaní sa minul celý rok. Mytologický motív dvanástich sluhov sa nachádza aj v rozprávke **O dvanástich mesiačikoch**.

Slovenské ľudové rozprávky nám predostierajú (a to

Z knihy *Slovenské ľudové rozprávky*, ML, 1988. Ilustrácie: Albín Brunovský, *Chorý kráľ*

je ich osobitosť) aj postavu matky. Pri odsúdení dvanástich synov matka vymyslí spôsob, aby jej synovia unikli otcovej kliatbe. Za Mateja a Uliana matka oroduje u otca a ich nezaslúžený osud zmení tak, že ich otec neodsúdi, ale posadí do člna a pošle na more. Matkina oddanosť vždy mierni prísnu otcovládu na základe materinskej lásky (spomienka na matriarchát). V rozprávke **Zlatá páva** matka ešte aj po smrti prichádza napraviť zlo, ktoré zapríčinila otcova neobanlivosť.

V protiklade s materinskou nežnou a trpezlivou, skromnou láskou je postavenie a konanie macochy v dome. Macocha takmer vždy rozkazuje svojmu mužovi a pastorkyni. Macocha

nemá pre nich ani trochu lásky a nežnosti. Vlastné deti otca sa stávajú sirotami.

Literatúra:

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Prostonárodné slovenské povesti I., II., III.* Bratislava : Mladé letá, 1967.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Úvahy o slovenských povestiach.* Bratislava : Slovenské pohľady, 1887.

GUŠEV, V. N. *Estetika folklóru.* Bratislava : Tatran, 1956.

HORÁLEK, Karel. *Slovenské pohádky.* Praha : Universita Karlova, 1954.

HORÁLEK, Karel. *Studie o slovenské lidové poesii.* Praha : b. v., 1954.

KRAMER, Samuel Noah. *Mytológia stredoveku.* Praha : Odeon, 1969.

MÁCHAL, H. *Nákres slovanského bájosloví.* Praha : Melantrich, 1966.

MELETINSKIJ, Jeleazar Moisejevič. *Poetika mýtu.* Bratislava : Tatran, 1989.

POLÍVKA, Jiří. *Súpis slovenských rozprávok I. – IV.* Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1923.

PIUS, Miroslav. *Od mýtov k rozprávkam.* Bratislava : Goralinga, 2012.

PROPP, Vladimir Jakovlevič. *Morfológia rozprávky.* Bratislava : Tatran, 1927.

ŠTÚR, Ľudovít. *O národných písních a pověstech plemen slovanských.* Praha : František Řivnáč, 1853.

OBNOVA VOJNOVÉHO PAMÄTNÍKA A CINTORÍNA SLOVENSKEJ ARMÁDY V LIPOVCI

V ukrajinskom mestečku Lipovec vo Vinnickej oblasti sa do dnešných dní zachoval pomník na počesť padlých slovenských vojakov z obdobia 2. svetovej vojny. Pomník je zároveň centrom slovenského vojenského cintorína, ktorý vznikol v roku 1941 po bitke slovenskej armády o Lipovec. Slovenská armáda vstúpila na územie bývalého Zväzu sovietskych socialistických republík (ďalej ZSSR) na strane agresora – nemeckého wehrmachtu. Vyplývalo to z politických zmlúv, ktoré obmedzovali suverenity prvej Slovenskej republiky a pevne ju zväzovali s Veľkonemeckou ríšou. Išlo predovšetkým o tzv. Ochrannú zmluvu z 23. marca 1939, ktorá zaväzovala Slovensko viesť zahraničnú politiku v úzkej zhode s ríšou, a Pakt troch mocností, ku ktorému Slovenská republika pristúpila 24. novembra 1940. Keď Veľkonemecká ríša 22. júna 1941 zaútočila na Sovietsky zväz,

Slovensko bolo do tejto vojny nevyhnutne zatiahnuté. Slovenská Rýchla skupina prekročila hranice 24. júna 1941. Slovenská republika sa tak zapojila do vojny proti Sovietskemu zväzu, ktorá jej v žiadnom prípade nemohla priniesť nič dobré. Väčšina slovenských vojakov to cítila a po konfrontácii s brutálnou nemeckou okupačnou politikou si to aj jasne uvedomila. Na začiatku vojny však mnohých ovplyvnila propaganda, prezentujúca vojnu proti ZSSR ako boj za oslobodenie blízkych slovanských národov spod „bolševickej tyranie“. Túto propagandu posilnili represie sovietskeho režimu proti ukrajinským nacionalistom, ktorých pozostatky videli slovenskí vojaci na wehrmachtom dobytých častiach západnej Ukrajiny, a víťanie okupačných vojsk ako osloboditeľov v západných oblastiach Sovietskeho zväzu. Slovenskí vojaci preto spočiatku bojovali s ozajstným nasadením.

Práve pri ukrajinskom Lipovci došlo 22. júla 1941 k prvému ťažkému boju slovenskej Rýchlej brigády (posilnená Rýchla skupina) so 44. horskou streleckou divíziou Červenej armády, ktorá bola v priestore Lipovca v obra-

Vyzdobený slovenský vojnový pomník v Lipovci pri príležitosti 1. výročia bitky

Foto: Od Tatier po Kaukaz. Bratislava 1943

ne. Bitka sa po 24 hodinách prudkých bojov skončila nerozhodne. Večer 22. júla 1941 bola bojová línia tam, kde ráno toho istého dňa. Pre slovenskú armádu bol boj o Lipovec skutočným „krstom ohňom“. V tvrdom boji toho

dňa zahynulo 68 príslušníkov Rýchlej brigády a ďalších 7 zomrelo neskôr na následky zranení, 167 vojakov bolo ranených. Do zajatia padlo 50 vojakov (z toho 2 dôstojníci), no väčšina z nich zo sovietskeho zajatia unikla.

V sovietskom zajatí tak zostalo 19 slovenských vojakov (z toho 1 dôstojník). Pre slovenskú armádu bola bitka o Lipovec najkrvavejšou v jej trojročnom nasadení v ZSSR. Po tejto bitke došlo aj k reorganizácii poľnej armády vyslanej do vojny proti Sovietskemu zväzu po mobilizácii slovenskej armády. Asi 35-tisíc záložníkov z prevažne hipomobilnej *Armádnej skupiny*, ktorá bola v podmienkach bleskovej vojny nepoužiteľná, bolo poslaných na Slovensko. Na prelome júla a augusta boli vytvorené *Rýchla* a *Zaistovacia divízia*, ktoré zotrvali na východnom fronte ďalšie dva roky.¹

Slovenskí vojaci, ktorí padli v boji o Lipovec, boli pochovaní na provizórnom cintoríne na vršku pred Lipovcom. Na každom hrobe bol kríž z brezového dreva s prílbou a drevenou tabuľkou s osobnými údajmi pochovaného vojaka. Cintorín bol vyhradený len pre Slovákov, 12 nemeckých vojakov tam nedovolili pochovať.² Na jeseň 1941 tu príslušníci zvláštneho pracovného oddielu *Pracovného zboru Ministerstva národnej obrany* vybudovali cintorín pre 80 padlých vojakov a šesťmetrový betónový obelisk v tvare ihlana s motívom dvojkrížov po bokoch na jeho hornej časti. Obelisk bol umiestnený v centre cintorína. Provizórne brezové kríže na hrobách boli nahradené betónovými múrikmi so železnými náhrobnými krížmi. Na konci októbra 1941 navštívili cintorín prezident Slovenskej republiky Jozef Tiso, minister národnej obrany gen. Ferdinand Čatloš a šéf *Úradu propagandy* Tido Gašpar.³ S pribúdajúcimi obeťami vojny proti Sovietskemu zväzu vznikali slovenské vojnové cintoríny v ďalších lokalitách Ukrajiny (Zaluž, Ľvov, Ovruch, Ambrosijevka), Bieloruska (Kozinky, Chojniky a Minsk) a západného Ruska (Kutajskaja, Imeretinskaja a Gorjačij Kľuč). Viacero slovenských vojakov bolo pochovaných na miestnych cinto-

rínoch na miestach ďalších bojov. Slovenské Ministerstvo národnej obrany sa rozhodlo vybudovať na okupovaných územiach ZSSR niekoľko centrálnych cintorínov, kam sa mali previezť telesné pozostatky vojakov z iných častí frontu. Na území ZSSR vzniklo 5 slovenských ústredných vojenských cintorínov: v Sanoku, Ľvove, Lipovci, Kozinkách a Mariupoli.⁴ Najväčším z nich bol práve lipovecký cintorín. Podľa dochovaných záznamov tu bolo do apríla 1942 pochovaných 133 mŕtvych slovenských vojakov (celkovo údajne až 368 tiel). Pôvodné dosky s menami pochovaných sa však nezachovali.⁵

Po oslobodení okupovaných území ZSSR Červenou armádou v priebehu roku 1944 obnovená sovietska moc likvidovala všetky pomníky a cintoríny okupačných vojsk vybudované na týchto územiach. Jedinou výnimkou bol slovenský pomník a vojenský cintorín v Lipovci. I keď väčšina hrobov bola neskôr zničená, monument prežil až do rozpadu ZSSR. Sovietske úrady sa dvakrát snažili pomník s cintorínom zlikvidovať. Prvýkrát to bolo v päťdesiatych rokoch 20. storočia. Obyvatelia Lipovca sa proti tomu rozhodne postavili a sovietske úrady cúvli. Dôvodom úcty miestnych ľudí k slovenskému pietnemu miestu boli pozitívne skúsenosti s pôsobením slovenských vojakov v Lipovci. Slováci ľuďom pomáhali potravinami, liekmi a vojenský lekár tiež viacerých ošetril. Druhý pokus sa uskutočnil v polovici 60. rokov. Tentoraz pomohol aj predseda miestneho *Sovchozu*, ktorý miestnym poradil urobiť z cintorína ovocný sad. Ovocné sady sa totiž likvidovať nesmeli. Na ploche cintorína boli vysadené ovocné stromy a vďaka tomu sa zachovali pomník i cintorín v pôvodnej rozlohe.⁶ Slovenský vojenský pomník v ukrajinskom Lipovci je svetovým unikátom. S najväčšou prav-

depodobnosťou je jediným pomníkom postaveným na pamiatku príslušníkov okupačnej armády na území Sovietskeho zväzu, ktorý prežil od 2. svetovej vojny až do dnešných dní. Pamätník prežil vďaka miestnemu obyvateľstvu i lokálnym straníckym štruktúram. Dôvodom úcty k slovenským vojakom bol ich ľudský prístup k obyvateľstvu a pozitívne spomienky na nich, ktoré v tomto regióne žili dlho po skončení vojny. „*Pomník okupačnej armáde, ktorý uchránil okupovaní a ktorého zbúranie nedosiahla ani neobmedzená moc všemocného Sovietskeho zväzu, víťaza nad fašizmom v druhej svetovej vojne.*“⁷ Na Slovensku pritom padlým vojakom slovenskej armády nebol nikdy postavený žiadny pomník. Po roku 1945 sa navyše slovenská armáda nesmela vôbec pripomínať.

História cintorína po roku 1990

Po vzniku ukrajinskej štátnosti v roku 1991 prekážal slovenský vojnový pomník aj časti ukrajinských nacionalistov. Miestny obyvateľ a podnikateľ v poľnohospodárstve Volodymyr Michajlovič Dyškant však práve v roku 1991 urobil jeho renováciu. Krátko potom, ako pomník odolal tretiemu pokusu o likvidáciu, miestne úrady v auguste 1992 dosiahli, že bol konečne vzatý pod ukrajinskú štátnu ochranu. Pomník uznali za „pamätník miestneho významu“. Definitívne tak skončili pokusy o jeho likvidáciu. Do pozornosti slovenských politikov sa lipovecký pamätník dostal až v rokoch 1994 – 1998, po obnovení slovenskej štátnej samostatnosti. V tom období bol ministrom obrany Slovenskej republiky (ďalej SR) nominant *Slovenskej národnej strany* Ing. Ján Sitek. Pri príležitosti 55. výročia bitky o Lipovec navštívila 20. júla 1996 ukrajinské mestečko 25-členná oficiálna delegá-

1 MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu 1941 – 1944. I. (V operácii BARBAROSSA)*. Banská Bystrica : Dali-BB, 2007, strana (ďalej s.) 86-137, 275-276.

2 LACKO, Martin. Rýchla brigáda v bojoch na Ukrajine (Sedemdesiatpäť rokov od tragickej bitky pri ukrajinskom Lipovci). In *Slovenské národné noviny*, ročník (ďalej roč.) 31, 16. júl 2016, číslo (ďalej č.) 28-29, s. 12.

3 KRALČÁK, Peter. *Pracovné jednotky slovenskej armády 1939 – 1945*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2014, s. 91-92.

4 *Pamiatke predkov*. Bratislava : Stráž vlasti, 1944, s. 107.

5 LACKO, Rýchla brigáda v bojoch na Ukrajine..., s. 12.

6 Informáciu poskytol autorovi miestny historik Olexander Rogovoj.

7 KERNÝ, Dušan. Kvitnúci sad na slovenských hrobách (Matica bola na púti do ukrajinského Lipovca pri 20. výročí Akcie zmierenia). In *Slovenské národné noviny*, roč. 31, 13. august 2016, č. 32-33, s. 13.

cia SR na čele s gen. Jánom Repaským. Počas návštevy bola na vtedy „bezmen-
ný“ pomník umiestnená aj nová tabuľ-
ka.⁸ Slovenská návšteva tohto pietneho
miesta mala veľký význam. Vtedy ešte
totiž žili pamätníci z jednej i druhej
strany. Jedni i druhí si pri pamätníku
podali ruky a urobili tak z neho symbol
zmierenia. Stretnutie jeho slovenskí
a ukrajinskí účastníci nazvali **Aktom
zmierenia**. Zmierenie sa stalo hlav-
ným posolstvom slovenského pietneho
miesta. Tak to vníma aj miestny histo-
rik Olexander Rogovoj: „Pomník, ktorý
sa jediný zachoval na pôvodnom cinto-
ríne slovenských vojakov, je symbolom
národného zmierenia!“⁹ Žiaľ, v nasledu-
júcom období už Lipovec nenavštívila
žiadna oficiálna slovenská delegácia.
Po roku 1998 záujem SR o pomník
ochabol. Asi v roku 2010 však boli na
žiadosť slovenského veľvyslanectva
v Kyjeve z pomníka demontované ta-
bule s menami padlých slovenských
vojakov. Údajne sa mali renovovať.¹⁰
Odvtedy však tieto tabule nikto v Li-
povci nevidel.

V roku 2011, 70 rokov po bitke pri
Lipovci, navštívili slovenský pomník
v Lipovci nezávisle na sebe dve sku-
pinky nadšencov vojenskej histórie zo
Slovenska. Zhodou okolností sa obi-
dve vydali na cestu v druhej polovici
augusta. Jednu skupinku tvorili histo-
rici z *Ústavu pamäti národa* Martin
Lacko, Ľubomír Ďurina, Ondrej Podo-
lec a Veronika Smolárová. Historici sa
vydali po stopách slovenskej armády
z rokov 1941 – 1944. Najväčší dojem
v nich podľa svedectva M. Lacka zane-
chal práve lipovecký pamätník: „Na jar
2011 sa blížilo 70. výročie začiatku ne-
mecko-sovietskej vojny. Spolu s ďalšími
dvoma historikmi z ÚPN sme toto výro-
čie poňali ako príležitosť zorganizovať
výlet po stopách slovenskej armády.
A v auguste 2011 sme autom prebrázdi-
li vyše päťtisíc kilometrov po trase Sam-
bor – Lvov – Žitomir – Vinnica – Lipovec
– Kyjev – Charkov – Dnepropetrovsk –
Zápороžжє – Melitopol’ – Sivaš – Krym.
Späť cez Odesu, Moldavsko, Ivanofran-
kovsk a Podkarpatskú Rus. Boli to ne-
zabudnuteľné zážitky. Sol’né jazero na
Kryme. Čierne a Azovské more. Plavba

Pomník v Lipovci pred rekonštrukciou na začiatku roku 2016. Foto: Volodymir M. Dyškant

v okolí Sevastopola. Pobrežie v Kerči.
Výstup na Aj Petri a pohľad na Jaltu, kde
sa kedysi delila Európa. Nočný prístav
v Odesa. Delta Dunaja... Na dlhej púti sa
pred nami vynárali názvy miest, dedín
či osád, ktoré sme poznali zo spomienok

našich frontových veteránov z rokov
1941 – 1944 či z vojenských dokumen-
tov a literatúry. Doslova sa pred nami
zhmotňovali. Nemohli sme sa nepris-
taviť v legendárnom Lipovci. Mohyla,
ktorú sme poznali len z literatúry, nás

8 LACKO, *Rýchla brigáda v bojoch na Ukrajine...*, s. 12.

9 KERNÝ, *Kvitnúci sad na slovenských hroboch...*, s. 13.

10 Túto informáciu získali členovia OZ Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945 od miestnych obyvateľov Lipovca.

ohúrila svojou majestátnosťou, ale aj stupňom zachovanosti. Až tu, na mieste, sme si plne uvedomili paradox, že slovenskí vojaci majú svoj osobitný pamätník v ďalekej cudzine, ale nie v rodnej vlasti. Rovnako cenným bol pre nás aj poznatok, že ako Slováci sme boli všade vnímaní pozitívne.¹¹

Druhá skupinka piatich nadšencov vojenskej histórie vyrazila zo Slovenska 21. augusta 2011. Na Ukrajinu šli napokon štyria (jeden sa z Poľska vrátil): Peter Mládek, Július Pavlíček, Marián Sušienka a Ľubomír Tupý. Ich cesta nebola len výletom. Iniciatívne sa rozhodli, že navštívené pietne miesta slovenskej armády aspoň provizórne očistia a dajú do poriadku. Tento svoj zámer realizovali už na slovenskom cintoríne v poľskej Zaluži. Po niekoľkodňovej dobrodružnej ceste prišli do Vinnice, kde prespali, a na druhý deň vyrazili do Lipovca. Svoje dojmy z cesty zachytil Ľuboš Tupý: „Vzrušenie stúpalo a napätie sa dalo krájať. A vtedy sa objavila Šťastliva – dedina, z ktorej slovenská rýchla brigáda začala svoj útok dňa 22. 7. 1941 okolo 4.00 hod. ráno. Dedina sa od roku 1941 pravdepodobne ani moc nezmenila, a tak bol dojem ešte originálnejší. Prešli sme celú dedinu a keď sme zbadali vo dvore pred modrou chalúpkou sedieť starúčku babičku – hneď zaznelo rázne „Stát!“ A už aj sme začali rozhovor. Bohužiaľ, bolo babičke veľmi zle rozumieť a tak sme si museli veľa domýšľať, až pokým neprišla jej dcéra a nepomohla s tlmočením. Babička mala v roku 1941 14 rokov a všetko si dobre pamätala: „Oj, tí vaši chlapci, to vám boli vojačkovia. Stále sa smiali, krásne uniformy zapnuté až pod krkom, vždy čistí a upravení – to vám bola radosť. Všetci sme ich mali radi. Nosili nám jedlo a deťom cukor. Oj, v každej rodine mali toho svojho!“¹²

V Šťastlivej sa ešte rozhodli nakúpiť v miestnom obchode. Prišlo tam aj osem slušne oblečených Ukrajincov. Tí sa Slovákov opýtali, kam majú namierené. Keď im povedali, že idú do Lipovca na hroby slovenských vojakov, požiadali Slovákov, aby na nich vonku

počkali. Vysvitlo, že sú to predstavitelia miestneho rajónu (okresu), ktorí boli v ten deň hrať volejbal na turnaji štátnych úradníkov vo Vinnici. A od tohto okamihu sa štyria Slováci stali 4. oficiálnou slovenskou delegáciou v Lipovci: „Zvolávali stále ďalšie osobnosti mesta a okresu Lipovec, oficiálneho fotografa, miestneho archivára a historika atď. Rozdelili si nás do áut a oficiálne nás sprevádzali zo Šťastlivej do Lipovca. Príchod k pamätníku, ktorý tam stojí od vojny, bol dojímavý. Všetci sme cítili ten nával emócií pri celi našej cesty. Pre nás to bolo, ako keď horolezec zdolá vrchol alebo atlét dobehne do cieľa na prvom mieste. Chlapi-nechlapi, aj slzy sa objavili (hlavne Julo to prežíval veľmi intenzívne). Vtedy by sme tam radšej boli sami, ale naši hostitelia pochopili danú situáciu a moc nás svojou prítomnosťou nerušili. Ako prvé sme pamätník a hroby pokropili domácou slivovicou – to bol pozdrav z vlasti. To už došlo aj tých Ukrajincov a prežívali to plne s nami.“¹³ Potom všetkých odviezli na prehliadku mestečka a vystrojili im hostinu. Domáci a vysokopostavení ľudia im ďakovali, že sa prišli postarať o hroby svojich súkmeňovcov z vojny. Obdivovali ich patriotizmus a ani náznakom sa nezmienili o padlých slovenských vojakoch negatívne, hoci bojovali s Nemcami proti ich otcovi a dedovi. Štyria Slováci si napokon večer s povolením miestnych úradov postavili stany pri pamätníku, kde prespali do rána. Ráno sa pustili do práce a celé dopoludnie intenzívne kosili, čistili a upravovali cintorín. Orezali ovocné stromy vysadené na hrobách slovenských vojakov, vykopali v zemi zakopané stĺpiky bývalého oplotenia a osadili ich. V Lipovci kúpili veľký veniec a ozdobili ho stužkami s nápismi. Z brezového dreva vytvorili slovenský dvojkríž, ktorý osadili pri ceste a umiestnili naň tabuľku s informáciou, že sa tam nachádza slovenský vojenský cintorín z vojny. Ešte počas práce ich navštívil starosta mesta a jedna babička, ktorá im odrecitovala náboženskú poéziu na znak vďaka za vykonanú prácu. Všetci mali z vykona-

nej práce dobrý pocit: „Keď sme všetko dokončili, tak sme sa najedli a potom sme s pocitom dobre vykonanej práce asi hodinu oddychovali a rozjímali. Na záver sme sa slávnostne rozlúčili s týmto symbolickým miestom a zaspievali si našu hymnu. Tým sme považovali cieľ našej cesty za 100 % splnený.“¹⁴

Obnova lipoveckého pomníka 2015 – 2016

Nezáujem štátnych orgánov SR o pomerne dobre zachovaný slovenský pomník v Lipovci stimuloval niekoľkých nadšencov vojenskej histórie, aby sa pokúsili zorganizovať jeho celkovú rekonštrukciu. Hlavným iniciátorom a organizátorom realizácie tohto zámeru sa stal súkromný podnikateľ v oblasti zbraní a streliva a zároveň priaznivec vojenskej histórie František Gajdoš: „Prvotným impulzom na to, aby som začal niečo robiť okolo padlých slovenských vojakov na východnom fronte, boli knihy od P. Mičianika Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu, ku ktorým som sa dostal v roku 2013, a skutočnosť, že títo príslušníci slov. armády nemajú na území SR žiaden pamätník.“¹⁵ Jeho pôvodným zámerom bolo vybudovať pomník padlým vojakom slovenskej armády priamo na Slovensku. S týmto svojím zámerom v roku 2014 oboznámil vedúceho jedného zo slovenských klubov vojenskej histórie Borisa Šeligu. Toho myšlienka F. Gajdoša zaujala a ešte v lete 2014 mu zabezpečil stretnutie s historikom Martinom Lackom. F. Gajdoš a M. Lacko sa na stretnutí dohodli, že založia občianske združenie a pripraví jeho ustanovujúce zhromaždenie.

Ustanovujúce zhromaždenie občianskeho združenia (ďalej OZ) *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* sa uskutočnilo 4. októbra 2014 za prítomnosti zkladajúcich členov Františka Gajdoša, PhDr. Martina Lacka, PhD., Mgr. Martina Spišiaka a Mgr. Borisa Šeligu. S občianskym združením začal čoskoro spolupracovať aj ukrajinský historik

11 List PhDr. Martina Lacka, PhD., autorovi z 23. decembra 2019.

12 Výprava – Ukrajina 2011 – od Tatier po L. Dostupné na internete: <<http://www.detektorweb.cz/index.4me?s=show&lang=1&i=42482&mm=2&xb=2&vd=1>>.

13 Tamže.

14 Tamže.

15 List Františka Gajdoša autorovi z 13. decembra 2019.

žijúci na Slovensku Mgr. Eugen Rogovoj, PhD., ktorého oslovil M. Lacko. OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* bolo Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky oficiálne zaregistrované 14. januára 2015. Jeho predsedom mal byť pôvodne B. Šeliga, ktorý však z osobných dôvodov funkciu odmietol a s občianskym združením ďalej nespolupracoval. Predsedom OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* sa tak stal František Gajdoš, ktorý ho aj na Ministerstve vnútra SR zaregistroval.¹⁶ Za hlavné ciele OZ boli stanovené: „*pamiatková činnosť vrátane prípravy, inštalácie a renovácie pomníkov, pamätníkov a pamätných tabúl; podpora a rozvoj historického výskumu v oblasti slovenských dejín; podpora a rozvoj historického výskumu v oblasti dejín slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945; podpora a rozvoj muzeálnych a pamiatkových aktivít v oblasti dejín slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945*“.¹⁷ Občianske združenie *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* sa zameriava na uchovanie, výskum a propagáciu pamiatky príslušníkov ozbrojených zložiek prvej Slovenskej republiky. V prvom rade ide o vojakov slovenskej armády 1939 – 1945, ale tiež aj o príslušníkov žandárskeho zboru, zboru finančnej stráže, Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže a Pracovného zboru. Občianske združenie sa snaží vrátiť týmto zabudnutým príslušníkom ozbrojených zložiek ich historické miesto v pamäti slovenského národa.

Krátko po zakladajúcom zhromaždení OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* B. Šeliga zorganizoval pri príležitosti 70. výročia *Slovenského národného povstania* v dňoch 11. – 12. októbra 2014 v obci Kosorín (pri Žiari nad Hronom) ukážku bojov 3. taktickej skupiny povstaleckej armády s bojovou skupinou SS *Schill*. Na tejto akcii sa čerství zakladatelia nového občianskeho združenia

F. Gajdoš a M. Lacko stretli s historikom Pavlom Mičianikom, ktorý prišiel na akciu na pozvanie B. Šeligu, a dohodli sa na budúcej spolupráci. Pri spoločných diskusiách so zakladajúcimi členmi OZ dospeli k záveru, že najprv je potrebné zabezpečiť záchranu pomníka v Lipovci a obnoviť aj tamojší cintorín. Aktivita OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* v tomto smere plne nahradila štátne orgány Slovenskej republiky, ktoré o pamätník neprejavovali záujem. F. Gajdoš prišiel s myšlienkou urobiť finančnú zbierku na obnovu tejto jedinečnej kultúrno-historickej stopy Slovákov na Ukrajine. Žiadosti „*o finančnú podporu na obnovu slovenského pamätníka a cintorína v ukrajinskom Lipovci*“ boli koncom apríla – začiatkom mája 2016 poslané na Veľvyslanectvo SR v Kyjeve, na Ministerstvo obrany SR, Ministerstvo kultúry SR i Ministerstvo vnútra SR. V žiadosti sa zdôrazňovalo, že občianske združenie *Múzeum Ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* sa pri príležitosti 75. výročia bitky o Lipovec snaží „*pomôcť splatiť dlh Slovenska vo-*

či vojakom, ktorí ležia na lipoveckom cintoríne, ich matkám, ktoré nikdy nemohli navštíviť hroby svojich synov, i ľuďom, ktorí sa postavili na odpor proti sovietskej moci a nedovolili pamätník zbúrať“, keďže ide „*o jediný pôvodný pamätník a cintorín slovenskej armády, ktorý sa na území bývalého Sovietskeho zväzu zachoval do dnešných dní*“.¹⁸

Slovenský veľvyslanec v Kyjeve Mgr. Juraj Siváček postúpil žiadosť občianskeho združenia o pomoc pri oprave pamätníka Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), ktoré má v zmysle zákona o vojnových hrobách tieto záležitosti na starosti. Z účasti na slávnostnom posvätení pomníka sa pre „*pracovnú vyťaženosť*“ ospravedlnil.¹⁹ Ministerstvo kultúry v odpovedi na žiadosť tiež odkázalo občianske združenie na MV SR, keďže z programu dotácií *Obnovme si svoju dom* môže poskytnúť finančnú dotáciu len na národnú kultúrnu pamiatku, ktorá sa nachádza na území Slovenskej republiky.²⁰ Žiadosť o podporu zaslaná na Ministerstvo obrany SR postúpilo ministerstvo *Vojenskému historickému*

Rekonštrukcia lipoveckého pomníka na jar 2016. Foto: Volodymyr M. Dyškant

16 Tamže.

17 <<https://www.ozoz1939-45.sk/o-nas/>>. Na uvedenej internetovej stránke OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* je možné nájsť podrobné informácie o činnosti občianskeho združenia.

18 Archív o. z. *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* (ďalej AM OZSR), *Obnova slovenského vojnového pamätníka v Lipovci na Ukrajine* – prosba o finančnú podporu.

19 AM OZSR, Veľvyslanec Slovenskej republiky, číslo: 1445/2016-UAVV, Kyjev 19. júla 2016.

20 AM OZSR, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, MK 2149/2016-221/7471, Bratislava 3. 6. 2016.

ústavu. Riaditeľ ústavu plk. Mgr. Miloš Čaplovič, PhD., vo svojom liste predsedu OZ F. Gajdoša upozornil, že v roku 2011 vláda Slovenskej republiky a kabinet ministrov Ukrajiny podpísali spoločnú medzivládnu dohodu o starostlivosti o vojnové hroby. Dohoda nadobudla platnosť v januári 2016. Starostlivosť o vojnové hroby podľa tejto dohody na slovenskej strane spadá pod MV SR a Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. Dohoda nevylučuje ani účasť občianskych združení pri obnove vojnových hrobov a pamätníkov. Upozornil, že bez spolupráce s ukrajinskou stranou „nie je možné pristúpiť k akémukoľvek zásahu do pamätníka“ a na pamätník by sa mala umiestniť „pamätná doska s menami padlých, respektíve pochovaných vojakov na vojnovom cintoríne v Lipovci“. Záverom tiež odporučil obrátiť sa so žiadosťou na MV SR.²¹ Dňa 11. júla 2016 odpovedalo na žiadosť občianskeho združenia aj ministerstvo vnútra. Riaditeľka Odboru miestnej štátnej správy, samosprávy a zahraničných vzťahov Mgr. Monika Filipová oznámila, že zákon o vojnových hroboch umožňuje „poskytnúť finančný príspevok na zabezpečenie starostlivosti slovenského vojnového hrobu v zahraničí“. V súlade so zákonom sa tieto prostriedky môžu poskytnúť „na základe zmluvy, ktorú uzatvorí Ministerstvo vnútra SR so zahraničnou osobou“. Na záver dodala, že MV SR svoje „úsilie bude smerovať k prevereniu aktuálneho technického stavu“ pamätníka a následne „budú preverené možnosti obnovy tohto vojnového hrobu“.²²

Pokým MV SR „preverovalo aktuálny technický stav“ a „možnosti obnovy“ slovenského vojnového pomníka v Lipovci (nie „vojnového hrobu“!), jeho rekonštrukcia sa úspešne realizovala. Prostriedky na obnovu pomníka vo výške 3 500 eur boli získané výhradne zo súkromných darov.²³ Obnova pamätníka by nebola možná bez spolupráce s ukrajinskou stranou. Komunikáciu s ukrajinskými partnermi zabezpečoval historik Eugen Rogovoj, pôvodom z Charkova, žijúci na Slovensku. V dňoch 7. až 11. apríla 2016

členovia občianskeho združenia F. Gajdoš, M. Lacko, P. Mičianik a E. Rogovoj vycestovali do Lipovca, kde sa stretli so zástupcami mesta. Ukrajina sa v tom čase už druhý rok zmietala v krvavej bratovražednej občianskej vojne. Len pár dní pred touto návštevou zahynul na Donbase jeden z dvoch synov lipoveckého starostu Mikolu Terentjeviča Hruška. Aj napriek týmto zhoršeným podmienkam sa našla vôľa a ochota zapodievať sa pamiatkou vojnových obetí spred vyše 70 rokov. Po zozbieraní finančných prostriedkov občianskym združením sa ukrajinskej stavebnej spoločnosti podarilo do leta 2016 šesť metrov vysokú mohylu renovovať. Realizácia zámeru prebehla v spolupráci s o. z. *Vektor Lipovec* k 75. výročiu bitky o Lipovec. Práce na obnove pamätníka viedol miestny podnikateľ a zároveň poslanec miestnej rady V. M. Dyškant. V priebehu necelých troch mesiacov bol korpus mohyly očistený od starej betónovej omietky až po kamenné jadro. Následne sa urobila nová omietka celého pamätníka a pribudla pamätná

tabuľa s informatívnym textom v ukrajinskom i slovenskom jazyku. Upravilo sa aj bezprostredné okolie pomníka. Vybudoval sa nový prístupový chodník k mohyle i stožiare na vlajky.

Obnovený slovenský vojenský pomník v ukrajinskom Lipovci bol slávnostne otvorený a posvätený presne na 75. výročie bitky o Lipovec 22. júla 2016. Na slávnostnom otvorení sa zúčastnila aj autobusová výprava zo Slovenska, ktorá dodala podujatiu dôstojný rozmer. Výprava vyrazila zo Slovenska 20. júla 2019 a tvorilo ju celkom 39 ľudí (z toho dvaja šoféri). Cestovalo sa autobusom *Karosa*, čo bolo náročné najmä pre starších účastníkov výpravy. V prvý deň sa výprava zastavila na slovenskom vojenskom cintoríne v poľskej obci Zaluž. Je na ňom pochovaných 37 slovenských vojakov, ktorí padli počas ťaženia proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. Samotný ústredný pomník poľská armáda krátko po vojne vyhodila do vzduchu. Rozkradnuté či zničené boli aj liatinové kríže nad jednotlivými hrobmi. Na mieste zniče-

Luboš Tupý (v popredí) prvý objavil slovenský pomník na Janovskom cintoríne v L'vove

Foto: Ing. Miroslav Mičianik

21 AM OZSR, Vojenský historický ústav Bratislava, VHÚ-277/2016, Bratislava 31. mája 2016.

22 AM OZSR, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, SVS-OMS ZV1-2016/023288, Bratislava 11. 7. 2016.

23 LACKO, Martin. *Od nepriateľstva k zmiereniu: Obnova slovenskej vojnovy mohyly v ukrajinskom Lipovci* 22. 7. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.hlavnespravy.sk/od-nepriatelstva-k-zmiereniu-obnova-slovenskej-vojnovy-mohyly-v-ukrajinskom-lipovci-22-7-2016/817032>>.

ného pomníka vybudovali príslušníci 21. mechanizovanej brigády Armády Slovenskej republiky z Trebišova v roku 1996 veľký kovový dvojkríž. Ten je podnes jediným slovenským symbolom na cintoríne. Cintorín bol v relatívne dobrom stave. Účastníci výpravy ho najskôr trochu pozametali, vyčistili a napokon slávnostne položili ku krížu veniec. Ďalší veniec na hrob strelníka Karola Smoradu položil Ľuboš Tupý s dcérou Ninou. Ich prostredníctvom ho tam poslala dcéra nebohého vojaka Viera Pisklákova z Nového Mesta nad Váhom. Na jeho hrobe zapálili aj tri sviečky. Pani Pisklákova svojho otca nepoznala, pretože ju naposledy videl jeden týždeň po narodení. O mieste posledného odpočinku svojho otca sa dozvedela vďaka Ľ. Tupému len v roku 2010. Jej otec stk. K. Smorada zahynul počas povodne na rieke Stryj v októbri 1941.²⁴

Večer výprava dorazila do Ľvova. Tam na druhý deň popoludní členovia výpravy navštívili Janovský cintorín, kde sa mal podľa nezaručených informácií M. Lacka nachádzať ešte jeden menší zachovaný slovenský vojnový pamätník. Keďže nebolo jasné, kde sa presne nachádza, uskutočnila sa menšia pátracia akcia. Pomník napokon objavil jeden z členov výpravy Ľ. Tupý: „O 13.00 hod. sme sa stretli všetci pred hotelom a vyrazili na miestny Ľvovský cintorín, kde sa mali nachádzať hroby slovenských vojakov. Martin mal nezaručenú informáciu, že sa tam v sektore 55 nachádza nejaký slovenský pamätník. Taksmevšetci spravili rojnicu a hľadali a hľadali. Ono sa to ľahko povie, ale ukrajinské cintoríny nie sú ako naše. Za prvé, nie sú moc upravené a sú totálne zarastené burinami a za druhé, sú veľmi nahusto a k tomu ešte oplotené, takže predierať sa tam nebolo vôbec jednoduché. Mal som také tušenie, že ten hrob tam objavím práve ja – a to sa mi aj splnilo. Asi po 10 minútach hľadania som v diaľke zbadal časť nápisu ZA BOHA ŽIVOT. A to bolo ono! Prišli sme v hodine dvanástej – na pamätníku v tvare slovenského dvojkríža bolo vidieť iba tento nápis, všetko ostatné už zničil čas. Keby sme prišli o rok, nebo-

lo by vidieť ani ten a my by sme ho nijako nenašli. Priamo pod pamätníkom bola doska s menami padlých a pochovaných vojakov, ktorých tam leží asi 13. Každý tam mal pôvodne hrob a na ňom železný kríž – hroby sa už nezachovali, ale náhodou sme tam jeden železný kríž objavili. Po očistení a úprave pamätníka náš páter odslúžil svätú omšu za týchto vojakov. Odchádzali sme odtiaľ s perfektným pocitom, že sme objavili a v podstate zachránili niečo, o čom sa ani nevedelo a čo je tiež súčasťou slovenskej histórie z roku 1941. Fakt super pocíti!“²⁵

Po tomto úspechu sa výprava pohla ďalej na východ. Prenocovalo sa v motoreste neďaleko okresného mesta Vinnica a ráno 22. júla 2016 sa výprava konečne pohla na Lipovec. Ráno bolo chladné a daždivé, no ešte dopoludnia dážď prestal a bolo zasa slnečno a teplo. Okolo 11.00 h slovenská výprava dorazila do cieľa svojej cesty. Ukrajinská strana už mala na slávnostný akt pripravenú výzdobu i ozvučenie. Všetci s radosťou obdivovali rekonštruovaný pamätník. Ľ. Tupý si s uspokojením všimol, že brezový kríž, improvizovane urobený pred piatimi rokmi, je stále na mieste: „Ako prvé som si všimol kríž z brezy aj s informačnou tabuľkou o slovenskom vojenskom cintoríne, ktorý sme tam osadili na našej výprave v roku 2011. Nebol síce na pôvodnom mieste pri ceste, ale bol tam. Nikto ho nezničil – u nás by asi tak dlho neprežil.“²⁶ Štyria mlad-

Milan Gibala spieva slovenskú vojenskú pieseň o Lipovci, ktorú sa naučil od veteránov východného frontu. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

Olexander Rogovoj a Martin Lacko tesne pred pietnou slávnosťou v Lipovci 22. júla 2016
Foto: Ing. Miroslav Mičianik

ší účastníci slovenskej výpravy (Lukáš Astaloš, Ján Chamula, Štefan Chrastina a Daniel Skácal) sa prezliekli do slovenských vojenských rovnošiat z roku 1941 a zaujali čestnú stráž pri mohyle. Slávnostný program mohol začať. Previazanie tejto slávnosti s vojnovými udalosťami spred sedemdesiatich piatich rokov predstavovali páni Milan Gibala z Haliče (najstarší účastník výpravy) a Ing. Jozef Ozábal z Trnavy. V bitke o Lipovec padol a na miestnom slovenskom cintoríne pri pamätníku bol pochovaný nevlastný brat M. Gibalu, ktorý sa volal presne ako on (rodičia mu dali meno po nebohom bratovi, ktorý zahynul pár rokov

pred jeho narodením). V bitke o Lipovec bojoval ako mladý poručík slovenskej armády aj otec Ing. Ozábala Jozef Ozábal. Za záchranu štyroch zranených slovenských vojakov v tejto bitke bol vyznamenaný medailou Za hrdinstvo 3. stupňa a nemeckým Železným krížom II. triedy. Na akcii sa zúčastnili aj dva-

24 Archív autora, TUPÝ, Ľuboš. Výprava Ukrajina 2016 – 75. výročie boja o Lipovec 20. – 25. 7. 2016.

25 Tamže.

26 Tamže.

Hrobové miesto Milana Gibalu, nevlastného brata účastníka výpravy z júla 2016, po jeho obnove v auguste 2019. Foto: autor

ja synovia slovenského vojaka a spisovateľa Ladislava Ťažkého – MUDr. Vladimír Ťažký a RNDr. Ivan Ťažký. Nadviazanie na **Akt zmierenia** spred dvadsiatich rokov zasa symbolizovali bývalý riaditeľ *Úradu vojenských duchovných pri Ministerstve obrany Slovenskej republiky* plk. v. v. ThMgr. Ignác Juruš a jeho bývalý spolupracovník z tohto úradu Mgr. Alojz Golský. Priebeh podujatia zachytil slovom známy novinár Dušan Kerný a kamerou filmový dokumentarista Peter Ďurišin z Trebišova.

Na pamätnom akte sa zúčastnilo vyše 60 ľudí. Ukrajinskú stranu reprezentovali najmä starosta Lipovca M. T. Hruško a poslanec miestnej rady V. M. Dyškant. Po vztýčení vlajok, odznení štátnych hymien (v prípade SR až dvoch) a kladení vencov nasledovali príhovory. Hlavný organizátor rekonštrukčných prác, miestny podnikateľ Volodymyr Michajlovič Dyškant ocenil dobré vzťahy ukrajinského a slovenského národa, vrátane súčasnej pomoci Slovenska vojnou postihnutej Ukrajine. Historik Olexander Rogovoj zas vyzdvihol ľudský postoj slovenských vojakov v roku 1941 k miestnemu obyvateľstvu. Spomenul dojímavý prípad, keď miestny slovenský vojenský lekár zachránil život ťažko postihnutému novorodencovi i jeho matke. Tento, na vojnové časy neobyčajný čin,

rezonuje v pamäti Lipovčanov dodnes. O nasadení slovenskej armády krátko referoval vojenský historik Pavel Mičianik. Historik a jeden z organizátorov podujatia Martin Lacko zas pripomenul nedobrovoľnosť vojenskej služby padlých i mierové posolstvo podujatia. Vojnové obete si totiž nepripomíname len pre ne samotné, ale aj pre budúce generácie, aby nemuseli hynúť v nezmyselných vojnách a konfliktoch, aké aj dnes sužujú Ukrajinu i ďalšie krajiny vo svete. Umelecký rozmer slávnost-

nému podujatiu vtlačil prednes dvoch vojnových básní v podaní najmladšej účastníčky výpravy 15-ročnej Niny Tupej, no najmä nezabudnuteľná pieseň Lipovec z roku 1941 v krásnom podaní Milana Gibalu (text piesne bol známy, ale melódia nie). Následne boli k pamätníku položené vence a kytice. Vyvrcholením celej akcie bola zádušná pobožnosť za padlých a posvätenie obnoveného pomníka, ktoré viedol katolícky kňaz a niekdajší šéf vojenského duchovenstva Ignác Juruš.²⁷

Svoje dojmy zo slávnosti pekne zachytil novinár D. Kerný: „Azda nikde na svete nerastú jablone a hrušky priamo z hrobov. Azda nikde na svete nie sú mŕtvi živinou pre toľký ovocný sad. Azda nikde niet hrušky či jablka, ktoré by ste si odtrhli vlastne aj s niečím, čo bolo pred tým kedysi človekom. Nikde nie sú konáre také obsypané drobným ovocím, do ktorého roky vrastali predtým živí ľudia. Ani dnes sa nemôžete dotknúť plodu na konári bez toho, aby ste v ňom nevideli, netušili, neuvedomili si, že pod stromom sú kosti ľudí, ktorých mená sú známe, ale roky sa o nich nehovorilo. Práve tak, ako sa nikdy nepovedala pravda o tom všetkom, čo sa odohralo v Lipovci... Tým mŕtvym v Lipovci sa akoby upiera právo byť príslušníkmi tej armády, ku ktorým sa hlásia aj dnešné tradície slovenských ozbrojených síl, upiera sa im právo na posledný

Bývalý šéf vojenského duchovenstva Armády Slovenskej republiky Ignác Juruš počas slávnostnej liturgie za pochovaných slovenských vojakov. Vpravo mu asistuje Alojz Golský, vľavo ako čestná stráž v dobovej rovnošate stojí Štefan Chrastina. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

27 LACKO, *Od nepriateľstva k zmiereniu...*

Pavel Mičianik pripína Olexandrovi Rogovému medailu predsedu Matice slovenskej
Foto: Ing. Miroslav Mičianik

hold. A to sa deje v štáte, ktorý je pokrytý starostlivo upravovanými cintorínmi nemeckej armády, kde ležia príslušníci nemeckého wehrmachtu. Salutujeme pred nemeckými hrobmi a nevieme, ako sa vyrovnáť, čo robiť s nepohodlným pamätníkom pri nejestvujúcich hroboch dodnes nepohodlných vojakov. Ako sa konečne zmieriť s akciou zmierenia, ako sa po sedemdesiatich piatich rokoch zmieriť so slovenskými hrobmi na Ukrajine?²⁸ Dušan Kerný sa zamyslel i nad neprítomnosťou oficiálnych predstaviteľov SR na slávnosti: „Bola o to slovenskejšia, že tam nebolo oficiálnych predstaviteľov, bola bez protokolárnych rečí. Bola to slovenská slávnosť pri slovenskom pamätníku v ukrajinskom Lipovci... K obnovenému pamätníku neprišiel nijaký oficiálny predstaviteľ, na jeho obnovu neprispela nijaká oficiálna inštitúcia.“ Organizátori podujatia napriek tomu nadviazali na **Akt zmierenia** z roku 1996: „Práve Pavel Mičianik, autor medzinárodne známej práce, povedal o hlavnom zmysle dlhej cesty do Lipovca a späť, na ktorej jej účastníci prešli tritisícsto kilometrov, že dnes ide o to, aby Slováci prichádzali na toto miesto ako poslovia mieru. To bolo to kľúčové pri dvadsiatom výročí Akcie zmierenia. Inak kľúčové pre slovenských účastníkov, inak zrejme pre ukrajinských, pre ktorých vojna a zomieranie je každodennou realitou občianskej vojny na východe.“²⁹

Po skončení akcie sa jej účastní-

ci presunuli do centra Lipovca k pamätníku Červenej armády a vojakom padlým od roku 2014 na Donbase (na pamätníku už bolo 5 mien miestnych občanov, vrátane starostovho syna). Po krátkom príhovore starostu i k týmto pamätníkom členovia slovenskej delegácie položili vence. Ukrajinskí priatelia potom všetkých slovenských účastníkov v miestnej reštaurácii nadmieru bohato pohostili. Pred usadnutím k stolu ešte Martin Lacko odovzdal Volodymirovi Dyškantovi medailu predsedu Matice slovenskej a Pavel Mičianik odovzdal rovnakú medailu Olexandrovi Rogovému. Jedine Matica slovenská tak prostredníctvom svojho predsedu Mariána Tkáča podporila túto iniciatívu a prispela k dôstojnosti slovenskej slávnosti v Lipovci. Úspešná akcia tak symbolicky splatila morálny

Spoločná fotografia slovenských účastníkov pietnej slávnosti 22. júla 2016 pred rekonštruovaným pomníkom v Lipovci. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

dlh, ktorý Slovensko malo jednak voči svojim padlým, no tiež voči jednoduchým sovietskym ľuďom, ktorí s nasadením vlastného života v ťažkých časoch pomník zachránili. Filmový záznam Petra Ďurišina z tejto slávnosti je dostupný na internete.³⁰

Po výdatnom občerstvení nasledoval presun k mohyle, kde sa všetci fotografovali. Ešte toho dňa slovenská výprava vyrazila na cestu domov. Jedinou zastávkou bola hneď na druhý deň návšteva súkromného vojenského

múzea v obci Šampaň pri mestečku Zwenigorodka v Čerkaskej oblasti, ktoré vlastní Oleg Bojko. V nedeľu 24. júla 2016 sa výprava po úspešnej misii a ceste dlhej vyše 3 000 km vrátila späť na Slovensko. Predseda OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* F. Gajdoš 27. júla 2016 poďakoval všetkým účastníkom výpravy za účasť na slávnosti z 22. júla 2016, no osobitnú vďaku vyjadril najmä donorom obnovy pomníka: „Osobitným spôsobom tiež ďakujem tým, čo poskytli finančný príspevok na obnovu vojnovéj mohyly, či tým, ktorí oslovovali sponzorov. Museli sme sa zaoberať bez akejkoľvek podpory z verejných či štátnych zdrojov. O to viac si vážime prostriedky, ktoré sme dostali zo súkromných zdrojov. Môžeme vás uistiť, že všetky padli na účel, na ktorý boli urč-

né. Naša výprava dokázala, že niekoľko nadšených fanúšikov slovenskej histórie vie spraviť oveľa viac práce než štátne orgány, od ktorých sme sa tentokrát žiadnej pomoci nedočkali. Sme presvedčení, že našu vlasť, Slovenskú republiku, sme v zahraničí dôstojne reprezentovali a splatili sme dlh, ktorý voči svojim padlým rodákam mala.“³¹ Ďakovný list zaslal v mene občianskeho združenia aj starostovi Lipovca M. T. Hruškovi „za umožnenie o. z. *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* zrekonštruovať pomník sloven-

28 KERNÝ, Kvitnúci sad na slovenských hroboch..., s. 13.

29 Tamže.

30 <<https://www.youtube.com/watch?v=h2u2J4rp9oE>>.

31 AM OZSR, Ďakovný list organizačného výboru a predsedu o. z. F. Gajdoša z 27. 7. 2016.

ských vojakov padlých 22. júla 1941 v Lipovci, za možnosť uskutočniť pri príležitosti 75. výročia bitky o Lipovec, ako aj 20. výročia aktu zmierenia, slávnostné posvätenie pamätníka a zároveň pietnu akciu na uctenie si pamiatky padlých slovenských vojakov“.³²

Obnova lipoveckého cintorína 2017 – 2019

Rekonštrukciou pomníka však činnosť OZ Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945 v Lipovci neskončila. Jeho členovia sa rozhodli realizovať aj rekonštrukciu cintorína. Na mieste sa totiž zachovali betónové múriky, do ktorých boli osadené pôvodné železné náhrobné kríže. Miesta uloženia krížov v betóne boli dobre viditeľné. Mŕtvi boli pochovaní hlavami k týmto múrikom s krížmi, na ktorých boli tabuľky s ich menami a osobnými údajmi. Pozostatky hro-

ci sa trochu oddialili, pretože pomník slovenskej armády na Janovskom cintoríne v Lvove bol v dezolátnom stave a vyžadoval prednostnú opravu. Po realizácii tejto opravy do konca roku 2018 sa pozornosť občianskeho združenia opäť zamerala na Lipovec, konkrétne na rekonštrukciu 70 pôvodných hrobových miest slovenských vojakov padlých v bitke o toto mestečko. Podoba rekonštrukcie bola dohodnutá pri osobnej návšteve zástupcov OZ Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945 (F. Gajdoš, M. Lacko, P. Mičianik a E. Rogovoj) v dňoch 9. – 10. júna 2018 priamo v Lipovci. Po zaslaní finančnej zálohy ukrajinská stavebná firma začala ešte v letných mesiacoch obnovu skutočne realizovať. Po negatívnych skúsenostiach so štátnymi inštitúciami Slovenskej republiky bola na obnovu cintorína vyhlásená verejná zbierka. Náklady na vyčistenie terénu, vybudovanie chodníkov a hrobových miest sa

vé náklady na výrobu krížov, tabuliek s osobnými údajmi pochovaných a ich transport z Lvova do Lipovca sa vyčísľovali na takmer 12 000 eur. Výzva z 21. septembra 2018 bola publikovaná na sociálnej sieti i na viacerých internetových portáloch.³³ Okrem toho boli oslovené aj obce, z ktorých pochádzali vojaci pochovaní na lipoveckom cintoríne.

Výrobu železných náhrobných krížov realizovala malá súkromná zlievareň neďaleko Lvova. Vyrobito sa celkom 71 krížov a 75 štítkov na osobné údaje nebohých slovenských vojakov. Ako predloha sa vzal pôvodný slovenský železný náhrobný kríž, ktorý sa zachoval na Janovskom cintoríne v Lvove. Nové kríže zodpovedajú dobovej predlohe tvarovo i materiálom. Majú presne také isté podstavce i štítky, aké mali pôvodné kríže. Rokovania s ukrajinskými partnermi ležali predovšetkým na pleciach Eugena Rogového. V dňoch 9. – 10. marca 2019 bol spolu s Pavlom Mičianikom a Miroslavom Mičianikom v Lvove, kde priamo v zlievárni odobrili prototyp kríža a uzatvorili zmluvu na výrobu 71 krížov a 75 tabuliek na osobné údaje. M. Mičianik síce nebol členom občianskeho združenia, no prispel niekoľkými cennými pripomienkami k vylepšeniu prototypu. Výroba zahŕňala odlievanie, natretie, farbenie, montáž tabuliek na kríže a prípravu produkcie pre nakládku na 16. apríl 2019. Zlievárni bola tiež vyplatená päťdesiatpercentná záloha vo výške 4 000 eur.³⁴ Dopravu krížov a rekonštrukciu lipoveckého cintorína boli 20. apríla 2019 dohodnúť s V. Dyškantom v Lipovci F. Gajdoš, P. Mičianik a E. Rogovoj. Dohodlo sa, že dopravu krížov z Lvova do Lipovca zabezpečí V. Dyškant. Rekonštrukcia cintorína mala byť skončená k 22. júlu 2019.

V júli 2019 občianske združenie publikovalo ďalšiu výzvu s prosbou o finančnú pomoc na obnovu hrobových miest a prístupových chodníkov.

Organizačný štáb OZ Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939-1945

u Volodymyra Dyškanta v Lipovci v júni 2018

Sprava: P. Mičianik, E. Rogovoj, F. Gajdoš, M. Lacko, V. Dyškant a jeho syn Spartak s manželkou

Foto: autor

bových miest sa tiež dali identifikovať. M. Lackovi sa navyše podarilo vo Vojenskom historickom archíve objaviť dobový plánik s presným vyznačením hrobových miest i menami padlých. Práce na renovácii cintorína v Lipov-

vyčísľili na 4 900 eur. Ďalšou veľkou položkou bolo vyhotovenie liatinových náhrobných krížov, ktoré by boli dôstojnou náhradou pôvodných krížov z roku 1941. Cena jedného kríža sa predpokladala vo výške 90 eur. Celko-

32 AM OZSR, Ďakovný list občianskeho združenia Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945 starostovi mesta Lipovec M. T. Hruškovi.

33 <<https://www.facebook.com/1640085159653941/posts/2347259448936505/>>;
<<https://www.hlavnespravysk/zaujima-este-niekoho-pamiatka-na-padlych-slovenskych-vojakov-na-ukrajine-zachranime-posledne-dva-slovenske-vojnove-pomniky/1537488>>;
<<https://www.cestovatel.eu/pomnik-pre-slovakov-na-ukrajine/>>;
<<http://www.prehldspravysk/muzeum-ozbrojenych-zloziek-slovenskej-republiky-1939-1945-prosi-o-pomoc/799>>.

34 AM OZSR, Dohoda o vykonaní prác a odovzdaní zálohy. Vo Lvove 10. 3. 2019.

Osádzanie nových krížov na pôvodný betónový múrik, ktorý bol zväčšený a zosilnený

Foto: Volodymir M. Dyškant

Po ukončení prác usporiadalo OZ *Múzeum Ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* v dňoch 2. – 6. októbra 2019 druhý autobusový zájazd po stopách slovenských vojnových cintorínov na území Ukrajiny. Na výprave sa zúčastnilo 26 nadšencov slovenskej vojenskej histórie. V stredu 2. októbra sa výprava cestou na východ zastavila pri pomníku padlým v prvej a druhej svetovej vojne v Liptovskom Hrádku. Ešte v roku 1944 ho dala postaviť miestna organizácia *Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* a minister národnej obrany gen. Ferdinand Čatloš, rodák zo susedného Liptovského Svätého Petra. Pomníku dominujú postavy slovenského vojaka, tvorníka a letca, ktorých autorom je známy akademický sochár Ladislav Pollák. Účastníci výpravy si všimli, že slovenský štátny znak bol z pomníka odstránený a nahradený čs. štátnym znakom. V popoludňajších hodinách výprava prekročila štátnu hranicu a dorazila do Sanoku. Opäť navštívila slovenský vojenský cintorín nad neďalekou obcou Zaluž. Účastníci výpravy si vypočuli prednášku o histórii cintorína, položili ku krížu veniec a krátko sa pomodlili za pochovaných Slovákov i za obete všetkých vojen. Na druhý deň sa zastavili pri zrenovovanom pomníku slovenskej armády na Janovskom cintoríne v Lvove. Vyčistené bolo aj jeho príslušné okolie a pri vstupe do cintorína i na križovatkách boli osadené smerové tabule

Otvorenie a posvätenie obnoveného cintorína bolo stanovené na 1. – 6. október 2019. Všetky kríže boli v tom čase v Lipovci a postupne sa osádzali na svoje miesta.³⁵ Cena jedného kríža s podstavcom a štítkom (vrátane dovozu do Lipovca) bola napokon **171,50** eur. Na pôvodné hroby slovenských vojakov v Lipovci sa inštalovalo 68 krížov so štítkami. Tri kríže so štítkami a štyri náhradné štítky zostali v rezerve. Mená a údaje slovenských vojakov na štítky krasopisne namalovali študentky slovenského jazyka z Lvovskej univerzity. Pôvodne boli štítky na krížoch nalepené špeciálnym lepidlom. Počas transportu do Lipovca však viaceré z krížov odpadli. V. Dyškant preto navrhol štítky na kríže priskrutkovať. To sa napokon realizovalo na všetkých krížoch. Termín ukončenia rekonštrukcie cintorína sa posunul pre náročnosť rekonštrukcie i pre problémy s ťažkou technikou a zeminou na povrchovú úpravu cintorína. V. Dyškant musel ukrajinským úradom tiež zdôvodňovať vyplnenie väčšiny ovocných drevín z plochy cintorína. Zaujímavé je, že počas týchto prác sa na cintoríne našlo aj niekoľko úlomkov z pôvodných krížov. Koordináciu záverečných prác a termín slávnostného aktu otvorenia a posvätenia lipoveckého cintorína dohodli F. Gajdoš, E. Rogovoj a P.

Mičianik počas svojej návštevy Lipovca v dňoch 25. – 26. augusta 2019. Priamo na cintoríne si pozreli postup prác (všetky kríže už boli osadené) a s V. M. Dyškantom sa dohodli na záverečnej podobe perimetra cintorína. Na cintorín sa dostavil aj starosta M. T. Hruško, ktorý prisľúbil pomoc pri záverečných terénnych úpravách cintorína i pri organizovaní slávnosti. F. Gajdoš mu ako prejav vďaky za podporu snaženia občianskeho združenia odovzdal umelecky cenný lovecký nôž.

F. Gajdoš (v strede) a V. Dyškant (vľavo) počas doladovania záverečných terénnych úprav lipoveckého cintorína na konci augusta 2019. Foto: autor

35 <<https://www.hlavnespravy.sk/nadsencom-sa-na-ukrajine-podarilo-zrekonstruovat-pamatnik-slovenskych-vojakov-z-druhej-svetovej-vojny-bez-pomoci-statu/1827079>>.

Lipovecký pomník a cintorín po rekonštrukcii na konci augusta 2019. Vzhľad i spôsob osadenia nových krížov na obnovenom cintoríne zachováva pôvodný vzor z rokov 1941 – 1943. Celkom 68 slovenských vojakov pochovaných v lete 1941 v Lipovci má na svojich hrobách opäť kríže. V popredí vidno jednu zo štyroch pôvodných betónových pätiiek vymedzujúcich perimeter slovenského cintorína. Foto: autor

s piktogramom a trojjazyčným slovensko-ukrajinsko-anglickým textom.³⁶

V piatok 4. októbra sa účastníci výpravy stretli s historikmi z Kamenec-Podolskej univerzity Ivana Ogijenka v Kamenec-Podolsku. V ich sprievode navštívili historicko-pamäťový komplex *Pamiatky obetí fašizmu*, ktorý sa nachádza v priestoroch niekdajšieho hlavného stanu Adolfa Hitlera pri Vinnici (tzv. *Wehrwolf*). Z Vinnice pokračovali do Lipovca, ktorý bol ústredným bodom programu. Už z diaľky ich vítal nielen obnovený slovenský vojnový pomník, ale aj obnovené hrobové miesta s novými liatinovými krížmi s menovkami pochovaných, ktoré boli osadené v lete 2019. Účastníci výpravy najprv pred cintorínom osadili trojjazyčnú informačnú tabuľu, ktorú priviezli so sebou zo Slovenska. Pri mohyle sa následne konalo spomienkovo-pietne podujatie, ktoré moderoval historik Martin Lacko. Čestnú stráž v dobových slovenských rovnošatách predstavovali Viktor Bradňanský a Anton Pavlík. Za ukrajinskú stranu sa na akte zúčastnili starosta mesta Lipovec Mikola Terentjevič Hruško, jeho zástupkyňa, Volodymir Michajlovič Dyškant, ktorý má hlavnú zásluhu na obnove pomníka a osadení nových krížov, niekoľko ďalších poslancov i obyvateľov

mesta. Duchovný rozmer slávnosti dodal miestny pravoslávny kňaz otec Vasilij, ktorého prítomnosť zabezpečil V. M. Dyškant. Zo Slovenska totiž tentokrát duchovný neprišiel. Slávnosť otvorenia a posvätenia slovenského vojnového cintorína sa začala štátnymi hymnami Ukrajiny, druhej a prvej Slovenskej republiky, po nich nasledoval akt kladenia vencov a príhovory.

Za slovenskú stranu vystúpili s príhovormi historici Pavel Mičianik a Martin Lacko. P. Mičianik svoj príhovor predniesol v slovenskom i ruskom jazyku. Za ukrajinskú stranu vystúpil starosta M. T. Hruško, ktorý sa verejne zaviazal starať sa o toto pietne miesto, a V. M. Dyškant. Kultúrny program zahŕňal prednes troch básní v podaní Mariána Bršela, Mariána Lacka a Janky Lackovej, no najmä vystúpenie heligonkára V. Bradňanského, ktorý zahral a zaspieval pamätnú pieseň *Lipovec*, Li-

povec, tá Lipovská brána. Krásna bola aj záverečná pieseň *Na Kráľovej holi* v podaní mužského kvarteta (Bršel, Ondík, Nebus, Bulko) v sprievode heligonkára. Pravoslávny duchovný otec Vasilij sa následne pomodlil za pochovaných a posvätil miesto posledného odpočinku slovenských vojakov. Liturgiu spevom sprevádzalo ženské trio. V Lipovci tak nevdojak došlo i k spojeniu západného a východného kresťanstva. Pomník v roku 2016 posvätil rímskokatolícky kňaz a cintorín v roku 2019 pravoslávny kňaz. Obnova pamätníka a cintorína v Lipovci tak nadobudla ekumenický rozmer. Podujatie ukončili čestné salvy z pušky. Po ukončení pietnej akcie pri slovenskej mohyle sa účastníci presunuli k pamätníku obetí vojny na Donbase, ktorý sa týči v centre mestečka. Tu položili veľký veniec a spolu s otcom Vasilijom sa pomodlili aj za obe tejto nezmyselnej občianskej vojny. Slovenských účastníkov zamrazilo pri slovách starostu Lipovca, ktorý v tejto vojne prišiel o svojho 29-ročného syna. Program pokračoval v miestnej

Lipovecký starosta M. T. Hruško počas prejavu na pietnej slávnosti posvätenia slovenského cintorína v Lipovci 4. októbra 2019. Foto: autor

sále večerou a neformálnym posedením. Poďakovaní sa zo slovenskej strany dostalo predovšetkým hlavnému reštaurátorovi, súkromnému podnikateľovi a priateľovi Slovákov Volodymirovi Dyškantovi i muzejníkovi Olegovi Bojkovi za jeho účasť i darčeky. Lipovčania zas vysoko ocenili záujem Slová-

36 Správa o výprave do Lipovca (október 2019), 10. októbra 2019.

Dostupné na internete: <<https://www.facebook.com/1640085159653941/posts/2412592595736523/>>.

kov o hroby svojich padlých, finančné obety i namáhavé cesty, ktoré musia za týmto účelom podniknúť. Dobrý dojem Slováci zanechali aj tým, že si neopomenuli uctiť ukrajinské obete súčasnej vojny na Donbase.

Účastníci výpravy, ale aj niektorí Ukrajinci vyjadrili počudovanie nad ignoráciou a nezáujmom orgánov SR o lipovecké pietne miesto. Približne 15-tisíc eur, ktoré sa na obnovu cintorína a pomníka v Lipovci vyzbierali, pochádzajú výlučne z príspevkov nadšencov a priaznivcov vojenskej histórie a tiež od miest a obcí, kde sa vojaci pochovaní v Lipovci narodili. Iniciatíva a vytrvalosť členov občianskeho združenia aj veľkodušnosť darcov priniesli hmatateľný výsledok, na aký sa slovenské štátne inštitúcie nezmohli za viac ako 25 rokov existencie druhej Slovenskej republiky. Úsilie členov OZ *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* pri obnove lipoveckého pomníka a cintorína opäť ocenila len *Matica slovenská*. Predsedenstvo MS na svojom zasadnutí 14. januára 2020 s jednoznačnou podporou predsedu MS Mariána Gešpera rozhodlo na podnet vedeckého tajomníka MS Pavla Mičianika udeliť za zásluhy o obnovu lipoveckého pomníka a cintorína slovenskej armády medailu predsedu *Matice slovenskej* predsedovi občianskeho združenia Františkovi Gajdošovi i členom PhDr. Martinovi Lackovi, PhD., a Mgr. Eugenovi Rogovému, PhD. Tým však činnosť občianskeho združenia vôbec nekončí. V blízkej budúcnosti plánuje navštíviť miesta slovenských vojenských cintorínov v Bielorusku i na Kaukaze. V dlhohodbej perspektíve je zámerom občianskeho združenia vybudovať dôstojný pamätník slovenským vojakom, ktorí padli v rokoch 1939 – 1945, na území Slovenskej republiky.

Pohľad na slovenský vojenský pomník a cintorín v Lipovci od hlavnej cesty. Areál sa stal peknou a dôstojnou dominantou na prístupovej ceste do Lipovca. Foto: autor

PRÍLOHA – prejav PhDr. Pavla Mičianika, PhD., M. A., na slávnostnom otvorení rekonštruovaného slovenského vojenského cintorína v Lipovci.

Milé dámy, vážení páni.

Pred troma rokmi naše občianske združenie *Múzeum ozbrojených zložiek Slovenskej republiky 1939 – 1945* začalo s obnovou slovenského vojnového pamätníka vo vašom mestečku. V roku 2016 uplynulo práve 75 rokov od bitky pri Lipovci, kde sa vojaci slovenskej *Rýchlej brigády* zrazili v krvavom boji s vojakmi sovietskej 44. horskej streleckej divízie. Bitka pri Lipovci 22. júla 1941 bola krvavým krstom ohňom pre slovenskú armádu na východnom fronte. Zahynulo v nej 75 slovenských vojakov, vyše 200 bolo ranených a 24 zajatých. Slovenská armáda vstúpila na územie Sovietskeho zväzu na strane agresora. Slovenskí vojaci sa však, na rozdiel od Nemcov, Maďarov a Rumunov, správali k miestnym obyvateľom ako ľudia.

Neprišli sme do Lipovca, aby sme ospravedlňovali a už vonkoncom nie preto, aby sme oslavovali vtrhnutie nacistického Nemecka do Sovietskeho zväzu. Chceme si dôstojne uctiť pamiatku našich vojakov, ktorí v tejto vojne, v tomto boji padli. Nešli do vojny proti Sovietskemu zväzu dobrovoľne. Boli mladí, nechceli bojovať, nechceli umierať, chceli žiť. Ich mladé životy však skončili tu, pred Lipovcom. Ich matky a ich otcovia nikdy nemohli navštíviť hroby svojich synov, nemohli sa pri nich pomodliť, položiť na ne kvety.

Pomník i centrálny cintorín slovenskej armády boli na mieste lipoveckej bitky postavené v roku 1941. Postupne tu bolo pochovaných okolo 300 slovenských vojakov. Tento pomník prežil do dnešných čias vďaka miestnym ľuďom, ktorí ho sovietskej moci nedovolili zničiť. Ešte dlho po vojne si totiž pamätali, že slovenskí vojaci sa k nim správali slušne a pomáhali im prežiť ťažké vojnové časy.

Rekonštrukcia pomníka a cintorína slovenských vojakov by nebola možná bez spolupráce s miestnymi ľuďmi, predovšetkým Volodimírom Dyškantom. Jemu i všetkým ostatným, ktorí pri obnove pomáhali, patrí naša úprimná vďaka. Podarilo sa nám obnoviť kus našej vojnovéj pamäte a splatiť náš dlh voči našim predkom. Tento pamätník a cintorín nech je však zároveň aj výstrahou pre ďalšie generácie Slovákov, ktorých by naši západní partneri chceli znovu poslať do vojny na východe.

Nebolo v záujme Slovenska a Slovákov bojovať proti Sovietskemu zväzu pred viac ako 75 rokmi a nie je v našom záujme ani dnes zúčastňovať sa v akýchkoľvek vojnách na východe. Chceme to, čo chcú všetci normálni ľudia na celom svete: žiť v pokoji a mieri, pokojne pracovať a rozvíjať sa. Nech nám v tom Boh pomáha!

Ďakujem vám za pozornosť.

TRIANON – STO ROKOV OD PODPISU MIEROVEJ ZMLUVY

Po niekoľkomesačných obštrukciách Maďarsko 4. júna 1920 definitívne uznalo hranice so susednými štátmi a v zámku Veľký Trianon vo Versailles na okraji Paríža jeho poverenci podpísali mierovú zmluvu obsahujúcu vyše 350 bodov. Pri tomto akte Maďarsko reprezentovala druhoradá politická garnitúra – minister pre blaho ľudu Ágost Benárd a vyslanec, poverený minister Alfréd Drasche-Lázár. Vedúci delegácie gróf Albert Apponyi, ktorý od januára 1920 v Paríži zastupoval Maďarsko, sa ešte pred podpísaním vzdal svojej funkcie. Minister Ágost Benárd po pripojení podpisu pod mierovú zmluvu vyhlásil, že Maďari z vojenských, národnostných a hospodárskych dôvodov ju považujú za neprijateľnú. Podpísali ju preto, aby sa svet dozvedel o veľkej nespravodlivosti, ktorá musí byť odčinená.

Príchod delegácií na rokovania (1)

Na parížske mierové rokovania Maďarsko vyslalo splnomocnených vyjednávateľov až začiatkom roka 1920. Po porážke vo svetovej vojne sa Uhorsko rozpadlo. Nemaďarské národy sa rozhodli opustiť rámec svätostefanskej koruny. Dôsledkom šovinistickej politiky Budapešti bolo, že územia Uhorska obývané Rumunmi, Srbmi, Slováckmi, Rusínmi, Chorvátmi a napokon aj Nemcami sa oddelili od Uhorského kráľovstva. Aj nová maďarská politická reprezentácia na čele s grófom Michalom Károlyim dala starému Uhorsku zbytočnosť a v polovici novembra 1918 vyhlásili republiku. V Budapešti sa domnievali, že strata území obývaných inými národmi je len dočasná a u dohodových mocností Ma-

ďari dokážu obhájiť integritu Uhorska prostredníctvom diplomatických intríg, propagandy, prípadne aj za pomoci plebiscitu. Od konca vojny peštianski politici voči národnostiam nasadzovali oveľa vľúdnejšiu tvár ako dosiaľ. Osobitne si obchádzali Slovákov. Akoby zázrakom na stránkach maďarských časopisov sa objavovalo už len „Szlovákok“ miesto notorického „Tótok“. Veľa sa písalo o vernom slovenskom národe, o milých slovenských bratoch, stáročnom slovensko-maďarskom zväzku, o spoločnej vlasti, hoci pred krátkym časom boli Slováci len panslávski zradcovia a Uhorsko sa malo stať jednoliatym maďarským štátom. V marci 1919 maďarská vláda zmajstrovala zákon o vzniku Slovenskej krajiny, aby si získala stratené sympatie slovenského národa. Mal to byť autonómny útvar na severe Uhorska obývaný Slováckmi, ale na Slovensku tento trik nezbudil veľa pozornosti. Nové hranice Maďarska veľmoci stanovili už na jar 1919. Maďari ich však neboli ochotní akceptovať a pokúsili sa o unikátne vojensko-politické riešenie. Maďarský ministerský predseda gróf Michal Károlyi 21. marca 1919 odovzdal vládu bolševickej klike na čele so zlopestným Bélom Kunom. Bola vyhlásená

republika rád a pomocou radikálnych hesiel a teroru šírila svoju moc s cieľom pomocou bolševickej revolúcie reštaurovať Uhorsko. Medzi rumunskými, slovenskými či juhoslovenskými robotníkmi nenašli maďarskí bolševici podporu, hoci pri Komunistickej strane Maďarska vznikla slovenská, rumunská i srbsko-chorvátska sekcia. Peštianski diktátori vkladali nádeje najmä do sovietskeho Ruska a zbolševizovaného Bavorska, kde sa v tej istej dobe ujali vlády červení komisári. Diktátor Béla Kun žiadal Lenina, aby Červená armáda podnikla útok na Rumunsko a Karpaty. Ale soviety mali plné ruky práce s bielym odbojom a s Poľskom a tak na proletársku pomoc sa nedalo ani pomyslieť. Bolševici chceli na svoju stranu zlákať slovenské obyvateľstvo sklamané pomermi v Česko-Slovensku a na konci júna 1919 pomocou českých komunistov inštalovali v Prešove krátkoduchú Slovenskú republiku rád. Slovenský ľud sa však nedal zlákať. Plán na bolševizáciu Karpatskej kotliny sa nepodaril a v auguste sa červené Maďarsko zmenilo na biele. Aj nová vládna garnitúra mala ten istý cieľ – obnoviť Uhorsko, nie však pomocou bolševickej revolúcie, ale diplomatickými, vojenský-

mi alebo politickými prostriedkami. Najprv si Maďarsko muselo upevniť medzinárodné postavenie a to sa dalo uskutočniť len vyslaním delegácie na mierovú konferenciu do Versailles. Začiatkom januára sa do Paríža dostavili politické veličiny niekdajšieho Uhorska – grófi Pavol Teleki, Štefan Bethlen, Ladislav Somssich a niekoľko poradcov. V slovenskej otázke mal delegácii radiť Viktor Dvorčák, známy propagátor osobitnej šarišskej a zemplínskej národnosti. Na sklonku roka 1918 sa Dvorčák s pomocou Budapešti pokúšal na východnom Slovensku vytvoriť „Slovjacku republiku“, aby rozdelil a oslabil slovenský národ. Na čele maďarskej delegácie bol gróf Albert Apponyi, v dejinách známy ako iniciátor maďarizačných školských zákonov z roku 1907. Plynule hovoril niekoľkými európskymi jazykmi a pestoval dôverné styky s poprednými svetovými politickými osobnosťami. Na svojom majetku v Malinove neďaleko Bratislavy roku 1910 hostil aj amerického prezidenta Theodora Roosevelta a jeho sprievod.

V čase príchodu maďarskej delegácie boli povojnové hranice Maďarska

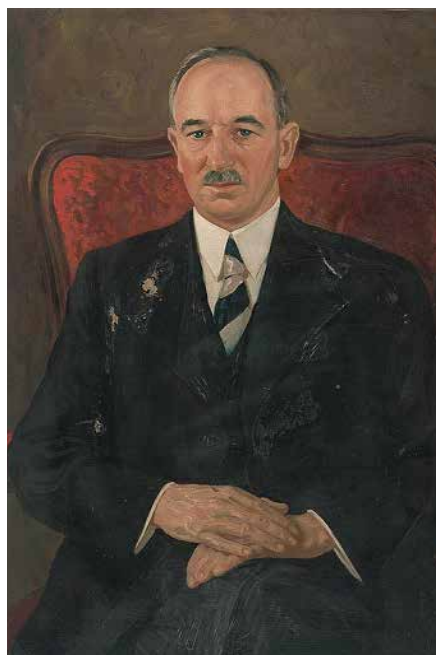
v prospech Maďarov. Reč si dlho pripravoval a nechal ju vytlačiť vo viacerých európskych jazykoch. Hladkou francúzštinou a potom aj po anglicky predstavil Uhorsko ako krajinu, ktorá celé storočia hrala mimoriadnu úlohu pri zabezpečení mieru a stability v strednej Európe a ak zostane v pôvodnom rozsahu, bude pevnou hrádzou proti bolševizmu. Akosi zabudol, že len pred krátkym časom Maďari pomocou bolševickej ideológie usilovali o obnovenie Uhorska. V ďalšej časti svojej reči pospomínal všetko možné, len aby si obmäkčil dohodových politikov. So slzami v očiach konštatoval, že po schválení nových hraníc sa maďarské obyvateľstvo dostane pod hegemoniu národov s nižšou kultúrou. Podľa Apponyiho Maďari hneď po prijatí kresťanstva sa stali hrádzou proti vpádom barbarov z východu. O niečo neskôr, keď Turci zaujali Balkán, boli to zas práve a len Maďari, ktorí zabránili ich ďalšiemu postupu do srdca Európy. Bola to demagógia najhrubšieho zrna. Ctený pán gróf zamlčal, že Uhorsko bolo spoločným domovom siedmich národov a jeho základy podvrátili

kami mieru vrátil domov a 18. januára vláde i správcovi ríše admirálovi Horthymu referoval o výsledkoch parížskych jednaní. Budapešť požiadala o predĺženie lehoty na odpoveď ešte o niekoľko týždňov. Maďarská diplomacia zatiaľ pracovala na plné obrátky. Skúšala obmäkčiť politikov priamymi rokovaniami v Ríme a Londýne. Medzi anglickými lordami sa vždy našli dobré duše ochotné brániť maďarských grófov. Ale britský ministerský predseda Lloyd George maďarských diplomatov poučil, že mier musia podpísať. V skormútenej Pešti sa rodili najrôznejšie kombinácie, hovorilo sa o taliansko-maďarsko-rumunskom spojení. Iní dávali prednosť polskej karte, ožilo heslo „*Polák Venger dva bratanky, jak do piwa tak do szklanky*“ a plánovala sa spoločná vojna proti Česko-Slovensku. V žiadnom prípade neboli ochotní zmieriť sa so stratou „horného vidieka“. Felvidék považovali za klenot Uhorska a bez slovenských stolíc si nedokázali predstaviť ďalšiu maďarskú existenciu.

A. Apponyi (1)

už pol roka vytýčené, ale z Budapešti sa v súvislosti s ohrozením maďarského etnika ozývalo rezké „*nem nem soha*“ – nie, nie, nikdy! V polovici januára 1920 sa na mierovej konferencii Apponyi blysol prejavom, ktorým chcel ovplyvniť dohodových politikov

E. Beneš (1)

práve Maďari svojou šovinistickou politikou trvajúcou viac ako storočie. Reč sa minula účinkom, dohodoví politici nenaleteli na Apponyiho prefabrikované historické argumenty a trvali na tom, aby Maďari mierovú zmluvu podpísali v pôvodnej podobe. V Paríži zostal len splnomocnený vyslanec Iván Práznovszky a Apponyi sa s podmien-

Š. Osuský (1)

Keď v marci rokovania na mierovej konferencii pokračovali, maďarská delegácia predostrela množstvo argumentov a dôvodov, len aby získala súhlas dohodových politikov na zmenu už určených hraníc. Ku slovu sa dostali úradné maďarské štatistiky z roku 1910, ktorými sa snažili dokázať, koľko Maďarov by zostalo za hranicami v okolitých štátoch. Aby oklamali západných diplomatov, spustili lživú

propagandu o národnostnom zákone prijatom uhorským snemom roku 1868, jedinom svojho druhu v Európe. Ten vraj polstoročie zabezpečoval národné práva Maďarom. Realita bola však úplne iná, národnostný zákon sa v praxi vôbec nedodržiaval. Slovenskí členovia česko-slovenskej delegácie v Paríži Fedor Houdek, Jozef Škultéty, Štefan Osuský a ďalší boli dobre oboznámení s realitou šovinistickej maďarskej politiky a poľahky vyvrátili všetky lživé tvrdenia. Paríž zaplavovali maďarské memorandá, mapy, štatistiky, grafy aj peniaze určené žurnalistom, aby o Maďaroch a uhorskej minulosti písali len v najlepšom svetle. Maďarská delegácia odovzdala parížskemu arcibiskupovi osobný list uhorského prímasa, ostrihomského arcibiskupa Jána Černocho, v ktorom mu náš skalkický rodák poďakoval za niektoré kroky, ktoré vykonal v prospech Maďarov.

Koncom marca sa Apponyi ešte raz pokúsil odročiť rokovania tentoraz s poukazom na veľkonočné sviatky. V apríli 1920 maďarská vláda poslala protest mierovej konferencii proti prípravám parlamentných volieb na Slovensku. Európski diplomati mali zakázať voľby na „*obsadenom území*“. Maďari sa najprv dožadovali plebiscitu na Slovensku, teraz sa však zľakli volieb. Tie sa napokon konali a ich výsledky dokázali, že väčšina obyvateľstva si nežiada návrat do Uhorska.

V Paríži dokonca predložili oficiálny protest Maďarov zo Slovenska proti česko-slovenským parlamentným voľbám. Vypracovala ho v Komárne nepochytno utvorená Liga Maďarov. Všetko bolo márne, 5. mája 1920 prišla z Paríža do Pešti studená sprcha, Maďarsko musí do desiatich dní mierovú dohodu podpísať v pôvodnom znení a hranice sa meniť nebudú. Rozhodnutie mierovej konferencie a sprievodný list francúzskeho ministerského predsedu Milleranda priniesol do Budapeš-

Palác Veľký Trianon (Wikimedia)

ti člen maďarskej mierovej delegácie Iván Práznovszky. Politici neskrývali pohnutie a rozhorčenie, ale realisti pripomínali, že mier je potrebné podpísať, lebo ďalším otáľaním vznikne nezvládnuteľná situácia. Po Budapešti sa potulovali stotisíce bezprízorných robotníkov, fabriky pre nedostatok uhlia a surovín stáli, šíril sa hlad a podvýživa, hlavné mesto predstavovalo časovanú bombu. Každým dňom hrozila prepuknúť revolta. Práve v tomto vypätom období sa Albert Apponyi vzdal účasti na mierovej konferencii s odôvodnením, že nemá právo zastupovať Maďarsko, lebo je gróf s predikátom z Oponíc a príslušný do Malinova, kde vlastní majetky, a teda po právnej stránke je občanom obsadeného územia, čo bol v Pešti nový názov pre Slovensko. Podobný krok podnikli aj ďalší aristokrati pôvodne účinkujúci na mierových rokovaníach. Lehotu určenú v Paríži maďarská strana nedodržala. Klika na čele s ríšskym správcom Horthym ešte dúfala v pomoc zo strany Poľska, kde sa aj v najvyšších kruhoch ozývali hlasy o potrebe spoločnej poľsko-maďarskej hranice. Nádeje na konci mája 1920 pochoval útek Poliakov od Bereziny v dôsledku tlaku Červenej armády. 4. júna 1920 v Budapešti vedeli, že mier sa podpisuje a poznali aj jeho obsah. Sám Albert Apponyi sa v emotívnom prejave vyjadril, že zlomok národa si musí z trosiek budovať

novú vlasť. Jeho jednoznačná zmienka o zlomku národa len potvrdila, že ešte stále je v zajatí uhorskej štátnej doktríny, podľa ktorej každý obyvateľ na území niekdajšieho Uhorska je príslušníkom jednotného a nedeliteľného maďarského národa. Gróf ďalej zdôraznil, že vlastenecké svedomie mu kázalo, aby aj on radil k podpisu núteného mieru. Jeho prijatie však znamená len to, že Maďarsko sa vzdáva násilných prostriedkov na zmenu, ale dielo nie je skončené, zápas o ná-

Mapy zobrazujúce rozdelenie územia Uhorska po Trianone (1)

pravu krívd sa len začína. V Budapešti napochytno splnomocnili dve málo známe osobnosti – Lázára a Benárda, aby mier podpísali. Obaja sa 2. júna dostavili do Paríža, aby v mene Maďarska pripojili podpisy pod dlho odmietanú mierovú zmluvu. Sprevádzali ich diplomati s nemaďarsky znejúcimi priezviskami: Arnold Bobrík, Ján Wettstein, Iván Práznovszky a spišský gróf Štefan Csáky. Slávnostný akt podpisu zmluvy sa odohral 4. júna o štvrtej hodine popoludní. Platnosť mierovej dohody potvrdili zástupcovia dohodových mocností a vyslanci 22 európskych štátov. So zadostučinám aj s istým pocitom úľavy pripojili podpisy reprezentanti nástupníckych štátov – Edvard Beneš a Štefan Osuský za Česko-Slovensko, Rumun Cantacuzane a Srb Nikola Pašič.

Úmrtné oznámenie (I)

sa božskej prozreteľnosti a húževnatosti maďarského národa, ktorý bol tisíc rokov ochranným valom Európy...

V Budapešti a v ďalších maďarských mestách panovala toho dňa trúchlivá atmosféra. Tlač pripomínala, že je to čierny piatok maďarskej histórie a národ postihla rovnaká katastrofa, akou bola porážka pri Augsburgu v roku 955 a pohroma pri Moháči roku 1526.

ale nové hranice Maďarska naplnili sebaurčovací práva nemaďarských národov, ktoré podľa plánov peštianskych politických klík mali v Uhorsku postupne zaniknúť. Maďarská vládna elita si v priebehu 19. storočia Uhorsko privlastnila a ostatné národy žijúce na jeho území dávno pred príchodom nomádskych staromaďarských kmeňov vyhlasovala za cudzie, nepôvodné a dokonca prisťahované s láskavým dovolením Maďarov. Všetky nemaďarské národy sa uhorskej vlasti postupne odcudzili a napokon ju aj definitívne opustili. V rokoch nasledujúcich po Trianone Maďari použili všetky diplomatické triky, politické páky aj štatistické podfuky, aby dosiahli iredentistické ciele. Iredenta sa stala oficiálnym programom všetkých maďarských vlád. Do jej služieb

TRIANON

100 rokov

Už dopoludnia 4. júna sa maďarskí poslanci stretli na mimoriadnej schôdzi v budove snemu na brehoch Dunaja, kde uschovávali aj svätoštetanskú korunu. Predseda maďarského parlamentu Štefan Rakovszky otvoril krátku, sotva štvrťhodinu trvajúce zasadanie slovami: „Dnes nastal pre Maďarsko historický bod zlomu. Dnes sa podpíše tá mierová zmluva, ktorá vypovedá o rozdrobení nášho tisícročného štátu. Podľahli sme neznesiteľnému tlaku... V dnešný trúchlivý deň dovoľávame

Všetky obchody boli na znak smútku zavreté, o desiatej hodine dopoludnia začali vyzvárať všetky kostolné zvonky, zavýjali fabrické sirény a pískali lokomotívy, lebo doprava bola na štvrťhodinu prerušená. Na úradoch ani v závodoch sa nepracovalo, zábavné podniky i kaviarne uzamkli. Celý deň sa v divadlách a kinách nekonali žiadne predstavenia. Popoludní tiahol mohutný sprievod cez peštianske ulice a za veľkého dažďa pri pomníku slávneho básnika Alexandra Petroviča-Petőfiho sa k davu prihovorili popredné osobnosti. Všetci rečníci opakovali jednu a tú istú mantru: Maďarov postihla veľká nespravodlivosť, ale dnešným dňom začína boj za nápravu krívd.

Mierová zmluva zrodila maďarskú iredentu, teda zápas o prinavrátenie území a revizionistickú politiku a 4. jún sa stal dňom národného smútku. Každoročne sa organizovali veľké verejné zhromaždenia, na ktorých sa spomínalo na zlaté časy Veľkého Uhorska a rečnilo sa o strašnej krivde, ktorá postihla údajne hrdý a slobodomyselný maďarský národ. V skutočnosti Trianon nebol žiadny nespravodlivý diktát,

zapojili kultúru, cirkev, vedu i školskú výchovu. Predovšetkým sa zdôrazňovalo, že Maďarsko prišlo o dve tretiny území a 11 miliónov obyvateľov (nerátajúc do toho Chorvátsko), pričom hlavný vinník vojny – Nemecko stratilo iba 13 % územia a len 10 % obyvateľstva. Boli to falošné argumenty, ktoré počuť ešte aj dnes a miestami

Z alegorického sprievodu HG

Zdroj: Útokom k víťazstvu

hádám účinkujú na nezorientovaných cudzincov. Pravda je však iná. Maďari pletli dva pojmy, niekdajšie Uhorsko a povojnové Maďarsko. Žiaľ, ani v súčasnosti nemajú vo svojom jazyku výraz pre zaniknuté kráľovstvo, ktoré

Maďarsko nesie Kristov kríž, 1920 (I)

my nazývame Uhorskom. Pre nich je to jednoducho *Magyarország*, rovnako však nazývajú aj dnešné Maďarsko. Spletenie geografických pojmov a falošná téza vydávať Uhorsko za maďarský štát zrodili mýtus o nespravodlivosti nanútenej v Trianone. Uhorsko nebolo vlastníctvom Maďarov, bol to mnohonárodný štát, ktorý rovnako mal patriť Slovákom, Rumunom, Srbom, Chorvátom, Rusínom a Nemcom, teda národom, ktoré žili na jeho území. V období medzi oboma svetovými vojnami maďarskí školáci sa geografiu učili z map Uhorského kráľovstva,

Druhá Viedenská arbitráž roku 1940 porušila trianonskú hranicu s Rumunskom a po nemeckom vpáde na Balkán v apríli 1941 zabrali severné oblasti okupovaného Srbska a menšie územia uchvátili aj Chorvátom. Maďarská propaganda vebila tieto dočasné územné zisky a v atmosfére eufórie v Budapešti silneli hlasy, že to je len prvý krok pri obnove Veľkého Uhorska. U nás v Bratislave, ale i v Bukurešti a Záhrebe v súvislosti s novou hraničnou čiarou v prospech horthyovského Maďarska sa ozývalo: „Čo nám vzali, to nám vrátiť.“ Vláda samostatného Slovenska začala spravodlivú irendentu, lebo desaťtisíce Slovákov na zabratých územiach trpelo pod maďarským útlakom. Po skončení 2. svetovej vojny sa obnovili hranice Maďarska určené v júni pred sto rokmi s malou korektúrou v prospech Slovenska v oblasti Bratislavy. A tak 360

bodov obsahujúca Trianonská mierová zmluva s drobnými korekciami dodnes zostáva v platnosti. Jej rešpektovanie a plnenie je stabilizujúcim prvkom v stredoeurópskom priestore. Hoci po storočí emócie predsa len ochladli, v posledných troch desaťročiach je Trianon v Maďarsku zdrojom rôznych politických kalkulácií. Na 90. výročie od podpisu mierovej zmluvy maďarský parlament vyhlásil 4. jún za pamätný deň maďarskej spolupatričnosti. Už od roku 2008 v Budapešti pracuje Trianonský výskumný inštitút, ktorý vydáva magazín *Trianoni szemle* (Trianonský obzor) s podtitulom Historický magazín pre Veľké Uhorsko. Na Budínskom hrade je možné navštíviť aj múzeum Trianonu a v mnohých maďarských mestách i dedinách vyrástli trianonské pamätníky.

Na záver si položíme otázku: utrpeli Trianonom len Maďari, neutrpeli sme škody aj my Slováci? Zaiste áno. Stratili sme aj podľa maďarských odhadov 400-tisíc krajanov žijúcich v potrianonskom Maďarsku, dnes z nich zostali už len nepatrné zvyšky. Prišli sme

o metropolu Budapešť, ktorú niekoľko generácií Slovákov pomáhalo stavať. Od Peštianskej stolice až po Báčku a Baraňu v dnešnej srbskej Vojvodine jestvovali desiatky ľudnatých slovenských osád a tejto časti Uhorska sa zvyklo hovoriť aj Dolnozemske Slovensko. Ešte aj v roku 1920 najľudnatejším slovenským sídlom bola Békešská Čaba, kde trvalo žilo takmer 30-tisíc Slovákov. Priemysel na Slovensku stratil po roku 1920 odbyťiská, prišli sme aj o množstvo kultúrnych pamiatok zapožičaných, darovaných či „evakovaných“ do maďarských múzeí, archívov, knižníc a galérií. Stratili sme tisíce príslušníkov našej inteligencie, ktorí z rôznych príčin zostali po vojne za hranicami. V roku 1930 evidovali na území potrianonského Maďarska vyše 4 200 rodákov len zo Spiša, prevažne Slovákov, Rusínov a aj niečo Nemcov. Väčšina mala vysokoškolské alebo stredoškolské vzdelanie. Napriek týmto stratám Trianon Slovákom priniesol veľké pozitíva. Splnil cieľ, či skôr sen niekoľkých generácií slovenských národovcov – oddeliť sa od Maďarov hraničnou čiarou a vymaniť sa zo smrtelného zovretia peštianskych šovinistov. Slovenčina sa stala vyučovacím a administratívnym jazykom a napriek najrôznejším prekážkam zo strany pražského centralizmu slovenský život sa začal rozvíjať.

Literatúra:

MEDVECKÝ, Karol A. *Slovenský prevrat IV*. Trnava, 1930.

DEÁK, Ladislav. *Od Trianonu po Malú vojnu*. Bratislava, 2010.

JANŠÁK, Štefan. *Mierová smluva s Maďarmi*. Bratislava, 1920.

HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava : NLC, 1998.

ROMSICS, Ignác. *Der Friedensvertrag von Trianon*. Herne, 2005.

Slovenský denník, vybrané články 1919, 1920, 1930.

Jeden z mnohých trianonských pamätníkov v dnešnom Maďarsku (AA)

v učebniciach vlastivedy kreslili staré Uhorsko a jeho územia ležiace za trianonskou hranicou označovali za dočasne odtrhnuté. Až do konca druhej svetovej vojny sa žiaci každoročne pri nástupe do školy 1. septembra modlili za obnovenie Veľkého Uhorska: „Verím v jedného Boha, verím v jednu vlasť, verím v nekonečnú božskú spravodlivosť, verím v znovuzrodenie Uhorska...“ Verejnosť chlácholili poukazom, že aj po Moháčskej bitke roku 1526 sa Uhorsko rozsypalo, tretinu ovládli Turci, a predsa sa po 150 rokoch obnovilo v pôvodných hraniciach. V roku 1938 sa ciele irendenty začali naplňovať. Vďaka Hitlerovi a Mussolinimu si Maďari hranice so Slovenskom posunuli ďaleko na sever. V marci 1939 zabrali celú Podkarpatskú Rus a pokúsili sa z východu obsadiť Slovensko, ale nepochodili. O Slovákoch Maďari šírili, že po bolestných skúsenostiach s Česko-Slovenskom len čakajú na príležitosť vrátiť sa do Uhorska, ale náš národ sa na sklonku marca rozhodne postavil na odpor maďarskej invázii na východné Slovensko.

OBČIANSKO-VÝCHOVNÉ ÚVAHY VO VYDANÝCH SPISOCH JURA JANOŠKU

Jur Janoška

Dňa 27. januára 2020 uplynulo už deväťdesiat rokov od úmrtia Jura Janošku (1856 – 1930), predsedu Matice slovenskej (1922 – 1930), generálneho biskupa Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku (1922 – 1930). Ako čínorodý intelektuál však organizačne a názorovo zasahoval do viacerých sfér verejného priestoru. Tá politicko-spoločenská si dodnes zasluhuje osobitnú pozornosť.

„Videl, ako sa v novom slobodnom štáte obnovujú staré hriechy, najmä straníckosť v politike orientovaná na materiálne zisky a nezaslúžené bohatnutie. To všetko mu nesmierne prekážalo. [...] Nepatril ku konjunkturalistom, ktorí sa vynárali z tej, alebo onej strany. Zostával verný sám sebe, svojim princípom a zásadám.“ Slová popredného slovenského bibliografa, dlhoročného matičného pracovníka Miloša Kovačku do bodky vystihujú tento výrazný a v širokej spoločnosti známy problém politickej kultúry, no v tej istej spoločnosti dodnes na periférii stojaci humanistický, filantropický a kresťansko-demokratický rozmer Jura Janošku.

Jeho manželkou bola Anna, dcéra Štefana Marka Daxnera, známeho slovenského národno-politického a kultúrno-osvetového matičného činiteľa. Už počas teologického štúdia rád vstupoval do širšieho verejného priestoru. Ako presvedčený evanjelik a slovenský národovec rýchlo pochopil, že farár sa nemôže vo svojom angažovaní obmedzovať len na cirkevné pole, ale treba mať vplyv, názorovo a organizačne, na mnohé bolestné cesty ľudského bytia. Preto neprekvapí, že počas gymnaziálnych štúdií založil v Kežmarku študentský vzdelávací spolok, organizačne viedol ako tajomník viedenský spolok Tatran. Z pozície

redaktora, publicistu (Časopis pre ev. bohoslovie, Ev. kazateľ, Tranovského ev. kazateľ, Cirkevné listy, Národné noviny) a farára v Liptovskej Sielnici, Jasenovej a v Liptovskom Mikuláši sa usilovne a hlavne úprimne zaujímal o chudobných, osirotených, posudzovaných s predsudkami, no aj nespravodlivo odsudzovaných a odsúdených. Jeho pred i poprevratové verejné pôsobenie tak zákonite muselo zasahovať aj do divokých politických vôd.

V poprevratovom politickom priestore

Janoška patril pred prevratom, ako mnoho slovenských intelektuálov, k prívržencom Slovenskej národnej strany. Keďže v období prevratu duchovne pôsobil v národne a revolučne naladenom Liptove, neprekvapí jeho meno nielen medzi signatármi Deklarácie slovenského národa, ale ani medzi členmi liptovského župného výboru Slovenskej národnej rady, ktorý patril spomedzi všetkých obdobných výborov k najúspešnejším a k najaktívnejším, s vlastnými gardami, tlačovým orgánom, pravidelnými zasadnutiami orgánov a početnými aktívnymi sympatizantmi v miestnych výboroch. Veľmi rýchlo však pochopil, že základy štátu sa budujú v pražskom centre, v ktorom nemožno chýbať z viacerých dôvodov. Uvedomoval si význam ce-

loštátneho zákonodarného zboru najmä pri riešení cirkevno-organizačných vecí. Preto prijal poslanecké miesto v Revolučnom národnom zhromaždení, v ktorom medzi rokmi 1918 – 1920 zastupoval Klub slovenských poslancov a bol členom Imunitného výboru, Výboru štátno-zriadenieckého a Výboru pre ochranu umeleckých pamiatok a prírodných krás.

Bol vážnym členom Klubu slovenských poslancov a práve v jeho mene mal tú česť privítať na pôde parlamentu aj prezidenta Tomáša Garriguea Masaryka. Jeho pamätná reč je dodnes odrazom celoslovenskej vďaky za oslobodenie spod maďarského nacionálneho útlaku. K niektorým prediskutovávaným návrhom zákonov vyjadroval svoje postoje aj na stránkach *Národných novín*. Ani po tomto období sa definitívne nestiahol z politiky, keďže od roku 1923 bol zvolený z prvého miesta za poslanca župného zastupiteľstva podtatranskej veľžupy. Aj keď vtedy vystupoval v mene agrárikov, v parlamentných voľbách v roku 1925 už ako národníar neúspešne kandidoval za senátora Národného zhromaždenia. Na stránkach novín síce prebiehala polemika o jeho straníckej výmene, no v skutočnosti tieto jeho politické cesty skôr demonštrovali evidentný záujem o komunálnu a celoštátnu politiku ako takú, o obhajov

Slávnostné odhalenie pamätnej tabule Matúša Dulu v Martine.

Na obr. je čiastočný pohľad na účastníkov slávnosti počas prejavu Jura Janošku (LA)

bu špecifických slovenských záujmov a poukazujú aj na jeho širšiu stranícko-politickú orientáciu a snahu byť spojivom medzi stranami.

riť prehľadnú mozaiku jeho názorov na smerovanie slovenskej spoločnosti a ktoré v istom nadčasovom chápaní je možné vnímať i ako hodnotné posol-

Preto vo viacerých článkoch kládol veľký dôraz na vzdelanostný a kultúrny rast. Vyzýval najmä dedinských učiteľov a farárov, aby si aj naďalej veľmi pozorne všímali, kto v ich okolí vyniká nadanostou v umení, vo vede, duchovnej či písomnej práci. Rodičov mali motivovať, aby podporovali vzdelávanie svojich detí. Najmä v nových poprevratových pomeroch veľmi výrazne podčiarkoval, že sú veľmi prajné podmienky na celkový rozvoj intelektu. Podľa neho demokracia tvorí vhodné možnosti, aby nikoho vo vzdelávaní neuprednostňovala ani neznevýhodňovala. Jednoducho, každý má jedinečnú šancu dosiahnuť intelektuálny a sociálny pokrok, poskočiť „o stupeň vyššie“, ak má určité nadanie a chuť pracovať.

Dával pri tom za príklad židovské rodiny, ktoré vďaka zaužívaným tradíciám o potrebe dosiahnutia dôležitého postavenia v spoločnosti, ako aj rodinným zvyklostiam, s obľubou podporovali štúdium svojich detí. Poukazoval pri tom na ich výborné

BOL VÁŽENÝM ČLENOM KLUBU SLOVENSKÝCH POSLANCOV

Trojdielne *Sobrané spisy Dra Juraja Janošku* obsahujú pohrebné kázne, nekrológy a články cirkevného, náboženského a politicko-spoločenského charakteru, ktoré uverejňoval najmä v kalendároch, *Cirkevných listoch* a *Národných novinách*. Napriek podstatnej výpovednej hodnote ostávajú dodnes na okraji záujmu vedeckého aj širšieho spoločenského záujmu. Pri posudzovaní jeho medzivojnového politicko-spoločenského účinkovania a názorov na dobové problémy slovenskej society treba upriamiť pozornosť na niekoľké, vo zväzkoch uverejnené kľúčové články. Dodnes sú to témy, ktoré v obmenených formách hýbu spoločnosťou: systematický rozvoj vzdelávania a vedeckej činnosti, obrana objektívnosti a pravdy proti dezinformáciám, kultúrno-osvetová činnosť spojená s občiansko-demokratickým formovaním či miesto cirkvi a náboženstva v spoločnosti. Janoška nám tak zanechal cenné úvahy, z ktorých je možné utvo-

stvá pre dnešnú spoločnosť.

Vzdelávanie a vedecká činnosť

Janoška sa na viaceré problémy po vzniku Československa pozeral cez optiku nadchádzajúcich zásadných spoločenských premien: „Tróny, ktoré sa zdali skalopevnými, sa rúcajú ako papierové stavby; štáty staré, dávne miznú ako na fúknutie vetra z povrchu zeme, alebo menia hranice na nepoznanie. A tvoria sa nové i územím, i formou správy. Vláda násilia a tyranstva, ktorá v otroctve držala za stá rokov celé národy, stroskotala na výsledku vojny, no najmä na pevnej vôli šľachetného muža Wilsona.“ Aj keď do istej miery nadnesené, no v prevratovom období pochopiteľné zhodnotenie revolučných premien, stavalo aj slovenský národ pred nové úlohy na jeho ceste k doformovaniu na modernú spoločnosť.

študijné výsledky a vôbec štúdiá na stredných a vysokých školách. Slováci a Slovenky sa tak mali čo učiť, a najmä od koho učiť, inšpirovať. Považoval to v roku 1920, v čase budovania nového Slovenska, za jednu z kardinálnych tém, lebo „*je u nás málo inteligencie, vidíme to teraz v oslobodenej občine, keď nevládzeme zaplniť našimi ľuďmi ani najpotrebnejšie miesta v školách, pri kultúrnych ústavoch, alebo verejných úradoch. Koľko potrebujeme a budeme stále potrebovať profesorov, učiteľov, sudcov, úradníkov v každom obore!*“ Janoška si bol istotne vedomý zaslúžilej práce mnohých českých učiteľov a úradníkov, no istotne by radšej privítal, keby si slovenský národ dokázal v dohľadnej dobe mnohé zamestnania zaplniť vlastnými silami. Pri tom aj pochopil, že kvalita vzdelávania je pomerne úzko previazaná s kvalitou vedeckej činnosti. Predsa za tvorbou školských učebníc a výchovou učite-

lov stoja práve vedeckí pracovníci. Tí sa jednak organizovali a realizovali v matičných vedeckých odboroch, no od polovice dvadsiatych rokov aj v predchodkyni dnešnej Slovenskej akadémie vied – v Učenej spoločnosti Šafárikovej.

Z pozície matičného predsedu si

poprevratový vývoj slovenského jazyka, ktorý sa dostával do kontaktu s českým. Pre Janošku išlo v mnohých prípadoch až o neprimerane silný a neevolučný vplyv tohto jazyka, ktorí sem prúdili spolu s českými úradníkmi a učiteľmi. Na druhej strane sa však nenáhlil so zrušením používania bib-

politici, ale ktorej existenciu nevedeli jasne preukázať. Tajná klauzula mala limitovať česko-slovenskú štátnosť a po desiatich rokoch existencie spoločného štátu otvárať debatu o jej ďalšej existencii. Janoška, ako aj prevažná väčšina slovenských verejných činiteľov dobre vedela, že ide o zlomyselnú

Generálny zjazd evanjelickej mládeže na Oravskom zámku

Na obr. zľava: Ján Bezek, Mikuláš Kubínyi, Jur Janoška, Dušan Fajnor (stojí), Ján Čaplovič (napravo), Pavel Neckár (pred ním)

uvedomoval, že je akosi priskoro tvoriť ďalšiu vedeckú inštitúciu, keď ani zďaleka Slovensko nedisponovalo kvantitatívne a kvalitatívne rozvinutými vedeckými kapacitami na pôde Matice slovenskej, ktorá predsa len bola stále vnímaná za smerodajnú v týchto aktivitách. Vnímal to ako konkurenčný krok, ktorý mohol oslabiť pozície Matice slovenskej a jej stále sa len rozvíjajúce vedecké odbory. Janoška síce nebol v princípe proti tvorbe nových vedeckých pracovísk, veď sám ako cirkevný historik by taký krok isto privítal, ale odmietal robiť v týchto procesoch časovo unáhlené kroky. Preto ani neprekvapí, že práve Maticu slovenskú považoval za povolanú inštitúciu pri tvorbe pravidiel slovenského jazyka. Isto aj ako člen Jazykového odboru veľmi citlivo vnímal

lickej češtiny zo slovenského evanjelického priestoru. Aj to vyžadovalo čas, rozvahu a najmä vedecky povolaných ľudí pri preklade Biblie do spisovného slovenského jazyka.

Pravdou proti dezinformáciám

Lživé dezinformačné tvrdenia sa tešili veľkej obľube aj v medzivojnovom období. Aj vtedy boli cieľavedome tvorené na zámernú deformáciu udalostí a ideových oponentov, s cieľom rozleptávať demokratický systém a v spoločnosti vzbudzovať nenávisť, stratu dôvery vo vlastné elity a republiku. Janoška musel v jednom z článkov vyvracať dezinformácie o tzv. tajnej klauzule Deklarácie slovenského národa, o ktorej hovorili niektorí ľudácki

dezinterpretáciu rokovania Výkonného výboru Slovenskej národnej rady z 31. októbra 1918, ktoré prijalo úzus o potrebe samosprávy Slovenska. Pri tom nikto z členov tohto výboru ani len na chvíľu nepomyslel o akomsi dočasnom štátnom zväzku s českým národom.

Preto mnohí, medzi nimi aj Janoška, odporúčali jednému z hlavných pochybovačov Andrejovi Hlinkovi zaspomínať na 24. máj 1918, na stretnutie slovenských národovcov, kedy sa prítomní jasne postavili za česko-slovenskú orientáciu. Bol to práve sám Hlinka, ktorý tam pol roka pred vznikom spoločného štátu hlásal, že „sme za orientáciu československú. Tisícročné manželstvo sa nevydarilo s Maďarmi, musíme sa rozísť“. Janoška si tieto

slová dobre pamätal, a preto ich spoločnosti rád pripomenul, aby videla, aká je pravda, aká je lož a kto ju v politických súradniciach využíva na svoje ciele. Janoška hovoril jasnou rečou. Ostro odsúdil snahy po spochybňovaní oprávnenosti Deklarácie slovenského národa: „zločin na slovenskom národe, ale i na československom štáte dopúšťa sa ten, kto nespravodlivosťou, krivdou, násilím a spreneverou ruší dobrý, bratský pomer Čechov a Slovákov! Preto volám napravo i naľavo: Pozor! Nerušte smluvy živej srdc, smluvy bratského, svorného nažívania! Nielen „u susedov horí“, horí i u nás. Neroznecujte oheň, ale ho radšej haste, aby nevyšiel na skazu dom nášho spoločného príbytku“.

Spoločný dom sa totiž jeho očami snažili paradoxne „podpáliť“ niektorí ľudácki politici, ale aj podaktorí obhajcovia československej národnej jednoty. Utvárali, každému ako vyhovovalo, rôzne dezinterpretácie, založené na bagatelizovaní jej významu alebo sfaľšovaní či doplnení samotného textu deklarácie, s cieľom politicky

a ideologicky manipulovať pamäť spoločnosti a spochybniť opodstatnenosť Československa. Fenomén konšpirácií a dezinformácií má nepochybne hlbšie korene a v modernom mediálnom priestore sa za vyše sto rokov už viackrát podpísal na traumatizovaní a polarizovaní spoločnosti.

Obhajoba morálnych hodnôt

Predvolebné obdobie i samotné voľby, či už pred sto rokmi, alebo dnes, sú nepochybne odrazom aj občianskej vyspelosti. Janoška síce privítal pokojný priebeh prvých celoštátnych československých volieb, ktoré už neboli zmanipulované ako niekdajšie uhorské, no vedel, že stále bolo čo vylepšovať. Na pranier si zobral najmä tie nešťastné zostavovania kandidátnych listín, kedy nie schopnosť, vzdelanosť a skúsenosť, ale kamarátstva, peniaze a vplyv boli vstupenkou pred parlamentnú bránu. Uviedol veľavravné a nadčasové slová k politickým stranám: „doke-

dy budete brať v ochranu, do popredia tísnuť i vyznačovať zjavných darebákov a to len preto, že pripočítavajú sa k vašej strane, a odvrhovať, urážať budete ľudí čestných, zaslúžilých a štátu osožných a potrebných?“ Politická nevychovanosť pretavená do hrubých urážok politického oponenta, pošliapávanie jeho dôstojnosti na tribúnach, v článkoch a v parlamentných laviciach boli podľa neho nebezpečným javom s vážnymi, ba až fatálnymi následkami pre spoločnosť.

A priam tradičné rozkrádanie v mene vlastných sebeckých záujmov ho dokázalo, ako oddaného, pocitového a na matériu skromného národno-kultúrneho pracovníka, veľmi emotívne rozohniť. Servítku pred ústa si právom nedával, keď uviedol, že „budem zúfalý nad desným úpadkom občianskych cností a zúfať budem nad budúcnosťou nášho štátu, ak by bola čo i len polovica pravdy v tom, čo sa o nečestnom zbohatnutí niektorých spravujúcich ľudí hovorí. Ale keďže sa bez vetra ani lístok na strome nepohne, voláme po nápra-

Účastníci pohrebu: v popredí sprava prvý Jur Janoška, za ním Ján Bakoss (s fúzikmi), tretí Štefan Krčméry (LA)

Pohreb Rehora Urama-Podtatranského v Liptovskom Mikuláši 11. 9. 1924 (LA)

ve na celej čiare. Starajte sa o dobro vlastných občanov a nie o svoj vlastný ošoh!“ Neuspokojivá starosť alebo priam dlhodobý nezáujem (vládných) strán o riešenie zdravotno-sociálnych a hospodársko-regionálnych problémov má zrejme svoju dlhú neslávnú tradíciu a Janoška pri svojej ostrej kritike triafal kliniec po hlavičke. Dovolil si pritom zacitovať starovekého rečníka a politika Cicera, ktorý parafrázoval Platónovu úvahu o princípoch spravovania krajiny: „aby sa tak starali o dobro občanov, že pri všetkom, čo konajú, len toto dobro majú na zreteli a nehládajú svojho vlastného osohu a aby sa starali o celkom štátu, nielen o čiastku a zanedbávali tým ostatné“, lebo je to „nebezpečná vec pre republiku“. Janoška tak už v roku 1920 prediktívne zdvihol vysoko varovný prst, obával sa nebezpečenstva, ktoré môže demokratickej republike hroziť z krajne ľavicového a krajne pravicového priestoru. Lebo podľa neho za evanjelickými chrbtami agilne pracovali politici Slovenskej ľudovej strany, „ktorá vždy a všade demonštratívne predstavuje sa a robí ako strana katolícka, so všetkými prívlastkami a zámermi vypínavosti, panovačnosti a výlučnosti rímskej a s ktorou ísť nemôžeme“.

Raz ľudácki, inokedy komunistickí politici mu boli bolestivým trňom v oku: „Široké vrstvy nášho ľudu nie sú na to ešte zrelé, čo dokázaly nepochybne tým, že sa daly zvádzať a sadly na lep akýmkoľvek kriklúňskym štváčom a nesvedomitým agitátorom [...], neraz šialene za zvodnými, lákavými, i keď neuskutočniteľnými heslami svojich nových vodcov-súdruhov.“ Národne, demokraticky a konzervatívne orientovanému Janoškovi neprekážal ani tak samotný úspech spojených sociálnych demokratov a komunistov v prvých poprevratových voľbách, keď „sme rozhodne za spoluprácu najširších vrstiev pri správe štátu a nechceme ani jednu občiansku triedu vylúčiť z práv a povinností ústavných“, ale rozhodne bol proti tomu, aby komunistickí agitátori deformovali slušnú predvolebnú atmosféru svojou triednou nenávisťou a v radových ľuďoch cielene vyvolávali pocit ohrozenia.

Občianske formovanie slovenského národa

Cesta k náprave podľa neho viedla cez poctivých a charakterných učiteľov a farárov. Janoška sa spytoval, prečo ich strany neprijali na zvoliteľné kandidátne miesta, z ktorých mnohí

by v parlamente dokázali nielen hájiť vlastné cirkevné a pedagogické záujmy, ale byť tým požadovaným morálnym kompasom v labyrinte egoisticky a materiálneho založeného sveta. Nič neostal dlžný ani vlastným evanjelickým súkmeňovcom, keď znovu presviedčal o potrebe ich politickej angažovanosti, o potrebe aspoň skúsiť sa dohodnúť so stranami. Účinnější liek na to videl hlavne v dlhodobej osvetovej práci. V dvadsiatych rokoch pod vedením Štefana Krčméryho vyvíjala Matica slovenská v spolupráci so štátnymi osvetovými zväzmi, Československým Červeným krížom a Živenou tzv. ľudovýchovnú prácu, zameranú na zdravý životný štýl, občiansko-demokratické formovanie a vzdelávanie v oblasti slovenskej histórie a kultúry.

V tom čase bol už Janoška zapojený do mnohých matičných aktivít. Treba pripomenúť, že už v roku 1873 sa ako chlapec zúčastnil na matičnom valnom zhromaždení, od roku 1919 pôsobil v Literárnohistorickom a Jazykovednom odbore Matice slovenskej, 9. novembra toho istého roku bol spoluzakladateľom a predsedom miestneho odboru v Liptovskom Mikuláši, pričom inicioval a podporoval so svojimi synmi aj zakladanie mno-

hých ďalších miestnych odborov. Ako zakladajúci člen si plnohodnotne uvedomoval význam matičných aktivít, spoluprácu s ostatnými slovanskými matičnými organizáciami. Napriek niektorým odlišným pohľadom a prístupom sa pozitívne staval k matičnému ľudovýchovnému pôsobeniu, veď sám priam vyzýval na pokračovanie v tzv. drobnej práci. No práca, hlasistami realizovaná, mala podľa neho hlbšie korene. Bolo ju treba vidieť aj v štúrovskej dobe a v ich nedeľných školách, v čítacích spolkoch a knižniciach, ktoré v istých obmenách ako soľ potrebovala aj slovenská spoločnosť v medzivojnovom období.

Uvedomoval si, že práve v Československej republike boli na to vhodné podmienky, lebo už aj štátna moc bola ochotná pridať ruku k dielu, k doformovaniu slovenského národa, so všetkými nevyhnutnými zdravotnými, sociálnymi a kultúrnymi atribútmi. Preto aj vyzýval všetkých povolaných k tejto šlachetnej práci a nepozerať sa pritom na farby svojich politických tričiek. No vždy mal na mysli, že nie-

pýtal: „*koľko riadkov si napísal do roka do niektorého z našich časopisov? Koľko predplatiteľov si získal?*“ Otázky, ktoré by mali aj dnes u mnohých spytovať svedomie pri kritike aktuálnych problémov v spoločnosti. Pasivita, negatívne myslenie a dezorientácia v ideologických heslách boli a sú len vodou na mlyn pre rozvracačov spoločnosti. A tak je potom podľa Janošku čitateľstvo „*kŕmené výplodami dennej politickej spisby, nemá chuti a stráca smysel pre veci, povznesené nad každodenný, nízky, neraz až do zošklivenia špatný zápas hmotných, triednych, osobných záujmov*“. Duchovní tak mali viac verejne písať, viac pridať publicistickej punc kresťansko-humanistického zafarbenia. Ale „*vy, volíte si postavenie pohodlnejšie, sľubnejšie? Vy teraz ohliadate sa na všetky strany, hľadáte miesta, dopytujete sa, kde by čo bolo vám primeranejšie, výhodnejšie?*“ S boľstvom sledoval nie dočasný a potrebný vstup evanjelického farára do politiky, ale zrieknutie sa raz a navždy duchovného povolania a uprednostniť hmotne lepšie zabezpečené miesto

Zdroje a literatúra:

ŠVORC, Peter. Juraj Janoška – kňaz a politik. In JURÁŠ, Ján (ed.). *Sláva šlachetným*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2010, s. 64-81.

KOVAČKA, Miloš. Jur Janoška píše Jozefovi Škultétymu (Skicár z korešpondenčného archívu). In JURÁŠ, Ján (ed.). *Sláva šlachetným*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2010, s. 101-130.

KOVAČKA, Miloš. Kňaz podľa srdca božieho. Jur Janoška – život a dielo. In *Literárny archív*, roč. 36-37, 2001-2002, s. 256-269.

ELIÁŠ, Michal. Jur Janoška a Matica slovenská. In *Literárny archív*, roč. 36-37, 2001-2002, s. 270-274.

JANOŠKA, Juraj. *Sobrané spisy Dra Juraja Janošku. I. diel. Články a úvahy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1932, 350 s.

JANOŠKA, Juraj. *Sobrané spisy Dra Juraja Janošku. II. diel. Články a úvahy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1932, 321 s.

JANOŠKA, Juraj. *Sobrané spisy Dra Juraja Janošku. III. diel. Nekrológy a kázne nad rakvami cirkevných a národných činiteľov*. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1936, 342 s.

„aby sme každého pritiahli
a nikoho neodstrčili ...“

len „aby sme každého pritiahli a nikoho neodstrčili, ale už len kadejakých štréberov, áno, lotrov nebudeme vinúť do svojho teplého lona“. Ostré slová adresované Jozefovi Škultétymu mali niekdajšieho správcu upozorniť, aby do matičných radov neboli prijímané na túto kultúrno-osvetovú prácu žiadne stranícky, politicky, ideologicky či dokonca kriminálne pochybné individua.

Janoška pritom nabádal chopiť sa aj publicistickej, vydavateľskej, organizačno-spolkovej a osvetovej činnosti po zanedbávaných slovenských regiónoch. Už sa nedalo ukazovať na maďarský šovinizmus, už sa dalo len vyhovárať na vlastnú ľahostajnosť a lenivosť. „*Veď nevidíme, ako priamo zimničnou usilovnosťou pracujú naši spoluobčania i tí napravo, i tí naľavo, ako tam zachytávajú za sebou široké vrstvy ľudu?*“ A mnohých sa rezolútne

v politike a administratíve.

Janoška sa veľmi obával, že evanjelikov a vôbec celú spoločnosť na Slovensku nebude mať nielen kto teologicky vychovávať, ale ani morálne viesť, ba nebude dostatok autorít, ktoré ukážu ten správny smer k elementárnej slušnosti a spravodlivosti. Bez nich, bez kresťansko-humanistického kompasu sa stratia v mori egoistického prospechárstva. „*Budme každý na pravom mieste, verní v zástojoch svojho povolania, všade tam, kam nás volá, kde nás čaká napomáhanie i obrana životných záujmov cirkvi, národa, otčiny!*“ Janoškovu posolstvo nemá časopriestorové obmedzenie. I dnes je určené všetkým, ktorí zavrhnú intoleranciu, polarizáciu a nenávisť a rozhodli sa nastúpiť na cestu budovania sebavedomej, solidárnej, spravodlivej, morálne ukotvenej spoločnosti.

ČRIEPKY Z UHORSKÉHO SNEMU

Po skončení jeho reči po-
vstal poslanec Ladislav Pálóci
s replikou:

Čo sa hovorilo o Slovákoch a Maďaroch na sneme roku 1844?

Počas rokovania uhorské-
ho snemu, ktorý sa začal roku
1843 v Bratislave a trval viac

o stave krajiny a jej národ-
nostiach. Medzi iným pochvá-
lil Slovákov, no Maďarov obvi-
nil zo záhaľky a z náklonnosti
ku krádežiam. Svoje tvrdenie
podložil aj porovnaním poč-
tu odsúdených v slovenských
a maďarských stoliciach: „Mu-
síme uznať, že Slovák je dobrý

„V Uhorsku niet slovenskej
stolice, sú len maďarské.“

(Magyar országbán nincs
tót vármegye, csak magyar).
Samozrejme, že sa ohradil
aj proti Serenčiho obvine-
niu Maďarov a povedal: „Ma-
ďar je za pána zrodený a keď
kradne, robí to len z rozpus-
tilosti, naproti tomu Slovák
preto nekradne, lebo nemá
čo ukradnúť.“ (A Magyar úr-
nak született, és ha lop is, csak
a pajkosságból teszi, ellenben
a Tót csak azért nem lop, mi-
vel nincs mit lopnia). Hoci na
sneme už prevažovali poma-
ďarčení predstavitelia sloven-
ských stolíc, Palóciho tvrde-
nie odvrátili vyslanci Oravskej
i Trenčianskej stolice a zastali
sa Slovákov.

Budova snemu (1)

ako jeden rok, sa už debato-
valo po maďarsky, len vyslan-
ci z Chorvátska mali povolené
ešte šesť rokov používať latin-
činu. Na spoločnom zasada-
ní hornej a dolnej komory vy-
stúpil kráľovský personál Se-
renči (Szerencsy) so správou

človek, v deviatich slovenských
stoliciach spolu nie je toľko
väzňov ako v jedinej stolici Bi-
harskej.“ (Meg kell vallani, ho-
gy a Tót jó ember, a kilenc tót
vármegyében összesen ninc-
sen annyi fogoly mint egyet-
len Bihar vármegyében.)

**Slovenské knieža
ani slovenský kráľ
nedokázali
vybaviť peniaze
na reguláciu Váhu**

O tridsať rokov neskôr už
uhorské snemy zasadali v Bu-

dapešti a poslanci zriedka spomenuli charatery jednotlivých národov žijúcich v Uhorsku. Najostrejšia výmena názorov sa vždy točila okolo peňazí. Pri delení štátneho rozpočtu sa pravidelne znevýhodňovali slovenské kraje. Na úpravy toku rieky Tisy aj na ďalšie dolno-

Jozef Just (I)

zemské rieky sa zo štátneho rozpočtu poskytovali milióny, no na slovenský Váh snemovňa stále otáľala dať viac peňazí. Keď turčiansky poslanec Jozef Just (Justh) navrhol na reguláciu Váhu, úpravy brehov a vylepšenie plavby pre plte uvoľniť 100-tisíc zlatých, maďarskí poslanci ho nepodporili, hoci vyslanci slovenských volebných okresov z Liptova, Turca, Trenčína horlili za tento návrh. Na ich stranu sa pridal aj peštiansky poslanec Horn, pôvodom žid z Nového Mesta nad Váhom, ktorý aj na snemovej pôde častejšie preukázal svoje sympatiu k Slovákom.

Poslanec za trnavský volebný okres Tadeáš Príleský (1826 – 1895), ktorého maďarskí poslaneckí kolegovia pre slovenský pôvod a slovenský prízvuk v jeho maďarských prejavoch nazývali slovenské knieža (Tót fejedelem)

predsedovi vlády Kolomanovi Tisovi (Tisza), ktorý energicky odmietal vyčleniť prostriedky na úpravy Váhu každoročne páchajúceho škody, vyčítal, že keď sa rokovalo o považskej železnici, nazval Váh veľkou riekou (nagy folyam), no pri debate o prostriedkoch na jeho reguláciu vyhlásil, že na taký malý potok (kis patak), ako je Váh, peňazí netreba. Ak šlo o peniaze pre slovenské kraje, bol náš Váh pre uhorského premiéra len malým potokom.

Škoda, že Jozefa Justa z Necpál (1809–1875) a Tadeáša Príleského si naše dejiny akosi nevšímajú. Vďaka neodôvodnenej dehungarizácii, ktorá našu minulosť ochudobňuje, zostávajú mnohé slovenské osobnosti účinkujúce v uhorskej politike i kultúre mimo jej rámec. Pritom Tadeáš Príleský spolupracoval s Novou školou a ako finančný odborník pomáhal pri vzniku Tatra banky. Jozef Just sa priatelil s mnohými národovcami aj s Ľudovítom Štúrom. Mladého právnika Matúša Dulu zamestnal ako osobného tajomníka, keďže

Tadeáš Príleský (I)

v Pešti ako predseda poslaneckého klubu Deákovej Strany vyrovnania bol zavalený povinnosťami. Svetozár Hurban Vajanský sa o Justovi vyjadril, že len s ohľadom na rodinné zväzky sa otvorene neangažoval v slovenskom národnom hnutí. Na Maticu slovenskú prispel sumou 1 000 zlatých, pre istotu anonymne a svojou účasťou na memorandovom zhromaždení v Martine potvrdil, že v jeho hrudi tľklo slovenské srdce. To vedeli aj maďarskí poslaneckí kolegovia a Jozefa Justa nazývali aj slovenským kráľom (Tót király). Slovenský kráľ ani slovenské knieža však nedokázali na sneme presadiť peniaze na reguláciu Váhu.

Zaujímavosti z histórie fauny na Slovensku

Koncom roka 1850 neďaleko Marianky sa do želez chytí neobyčajne veľký orol, kto-

rý v predchádzajúcom období vzbudzoval pozornosť, ba aj strach ľudí. Spôsobil množstvo škôd najmä na poľnej zveri. Podľa dochovaných správ rozpätie jeho krídiel meralo tri siahly a jednu stopu, teda skoro 6 metrov a zobák mal údajne dlhý 5 palcov (13 cm). Nohu mal hrubý ako mužské rameno. Orla museli zabiť, lebo nebolo možné sa k nemu priblížiť. Poštvali na neho mäsiarskeho psa, ale lapený orol ho tak dokaličil, že zakrátko zdochol. Správu o tejto udalosti prinieslo januárové číslo Slovenských novín z roku 1851. O ďalšom osude kapitálneho orla nie je nič známe.

Neobyčajne veľký medveď šarapatil v polovici šesťdesiatych rokov 19. storočia v horách na okolí Zvolena. Keď roztrhal množstvo oviec aj jalovic na zvolenských salašoch, padlo rozhodnutie, že ho treba zlikvidovať. Hoci sa

medveďa napokon podarilo zastreliť, nepredal svoju kožu lacno, počas poľovačky zabil troch honcov. Až keď podľahol niekoľkým výstrelom, vysvitlo, že v tomto prípade išlo o neobyčajne veľkého jedinca. Bol dlhý desať stôp (viac ako tri metre) a vážil 9 centárov (450 kilogramov). Správu o medveďovi prinieslo októbrové číslo Pešťbudínskych vedomostí.

Ladislav Bartholomeides v monografii venovanej Gemerskej stolici, ktorá vyšla začiatkom 19. storočia v latinškom jazyku, spomína, že v polovici 18. storočia sa v lesoch na okolí obce Drienčany vyskytoval neobyčajne veľký had. Prebýval v kamenných puklinách a jaskyniach, odtiaľ najčastejšie útočil na ovce a aj ošípané, ktoré sa v lesoch pásli na bukoviaciach. Podarilo sa ho zabiť. Sám Bartholomeides videl už vypreparovanú hlavu neobyčajného hada. Pri otvorených čelustiach by sa medzi ne pokojne zmestila veľká mužská päšť.

Podľa poznámok v denníku trenčianskeho zemana Jána Žambokrétého zo začiatku 18. storočia v roku 1706 v horách na okolí Trenčína ohrozoval ľudí a zverinu lev. Zabil niekoľkých valachov a množstvo oviec, no napokon sa stratil. I keď sa tieto denníkové zápisy zdajú neuveriteľné, zeman

Žambokrétý pravdepodobne nepopustil uzdu fantázii, ale jeho zmienka o neobyčajnej šelme môže mať reálny základ. V lete 1704 Rákociho kurucké oddiely prepadli viedenským predmestiam a vyrabovali aj cisárovu zoologickú záhradu. Ulúpili tu aj niektoré exotické zvieratá. Spomínajú sa dva pardály, darované ešte cisárovi Leopoldovi I. tureckým sultánom pri podpise mieru v Karlovaci roku 1699. Iste kurckú korisť tvorili aj levy rôznych vekových kategórií. Aký bol ich ďalší osud, to sa nevie, ale jeden z nich pravdepodob-

ne skončil v horách pri Trenčíne. Tuhú zimu, ktorá prišla roku 1707, však neprežil.

Anotácie, recenzie

LETZ, Róbert a kol.

Úsilie Slovákov o autonómiu

Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2019. 264 s.

Rok 2018 bol rokom významných výročí. V októbri sme si pripomenuli sto rokov od vzniku Československa, ktoré sme aj vzhľadom na okružle výročie oslávili mimoriadnym štátnym sviatkom pri príležitosti podpísania Deklarácie slovenského národa z 30. októbra 1918. Vznik Československa v roku 1918 nepochybne prispel k pozdvihnutiu práv Slovákov, bol však tiež začiatkom obdobia budovania unitárneho štátu, ktorý do značnej miery potláčal prirodzené požiadavky slovenského národa na dosiahnutie práv v oblasti vlastnej správy. Je preto poľutovaniahodné, že ďalšie okružle výročie – osemdesiat rokov od vyhlásenia slovenskej autonómie v roku 1938 – sa v spoločnosti a médiách v porovnaní s pripomínaním výročia vzniku ČSR nestretlo s takým ohlasom, aký by si dozaista zaslúžilo. Aj z tohto dôvodu je potešiteľná snaha Matice slovenskej, ktorá v spolupráci so svojimi pracoviskami – Slovenským historickým ústavom a Historickým odborom, pripravila kolektívnu mo-

nografiu venovanú práve tejto významnej udalosti.

Ide pritom o dôležitý medzník našich novodobých dejín, ktorý v porovnaní so vznikom Československej republiky znamenal kvalitatívnejší posun v otázke národnej svojbytnosti Slovákov. Treba tiež dodať, že ešte stále v spoločnom štáte s českým národom a, bohužiaľ, aj v zložitej zahranično-politickej situácii, ktorá determinovala priebeh a výsledok udalostí okolo vyhlásenia autonómnej Slovenskej krajiny 6. októbra 1938. S potešením treba konštatovať, že, ako avizoval odborný garant a zostavovateľ publikácie R. Letz už v úvode, autori sa nezamerali len na rok 1938, ale aj na udalosti, ktoré nasmerovali politický pohyb vrcholiaci práve v tomto období. Monografia z pera širšieho autorského kolektívu historikov tak ponúka plastický obraz nielen konkrétnej udalosti, ale aj celého obdobia vrcholiacej národnej emancipácie Slovákov. Práve bez tohto autonomistického pohybu, ktorý bol opísaný na stránkach monografie, by dnešné štátoprávne postavenie Slovenska možno vyzeralo úplne inak. Preto si aj tieto udalosti treba patrične pripomínať.

Peter Sokolovič

MULÍK, Peter

– PAVELCOVÁ, Zuzana (eds.)

Pittsburská dohoda

Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2019, 168 s.

Publikácia je určená pre slovenskú verejnosť ako základná informácia o najdôležitejšom dokumente slovenských dejín a česko-slovenských vzťahov 20. storočia. Vydaním tejto knihy si pripomínáme 100. výročie podpísania Česko-slovenskej dohody (31. mája 1918), známej viac ako Pittsburská dohoda, ktorú podpísali zástupcovia amerických Slovákov a amerických Čechov spolu s Tomášom G. Masarykom, predsedom exilovej Československej národnej rady. Dohoda predpokladala vytvoriť spoločný štát Čechov

a Slovákov a zároveň Slovákom garantovala štátoprávnu autonómiu na území Slovenska. Politické deklarácie 18. a 28. októbra 1918 však vytvorili Československo ako unitárny (pragocentrický) štát fiktívneho „československého národa“. Pre slovenských autonomistov sa Pittsburská dohoda stala politickým programom národnej a štátoprávnej emancipácie Slovákov v rámci ČSR. Nebyť tohto hnutia, nebol by sa doformoval moderný slovenský národ, nebol by schopný deklarovať politickú autonómiu Slovenska, Slovenský štát v prelomovom období európskych dejín, federatívne usporiadanie v socialistickej Československu a dnes by sme nežili v samostatnej Slovenskej republike.

Peter Mulík

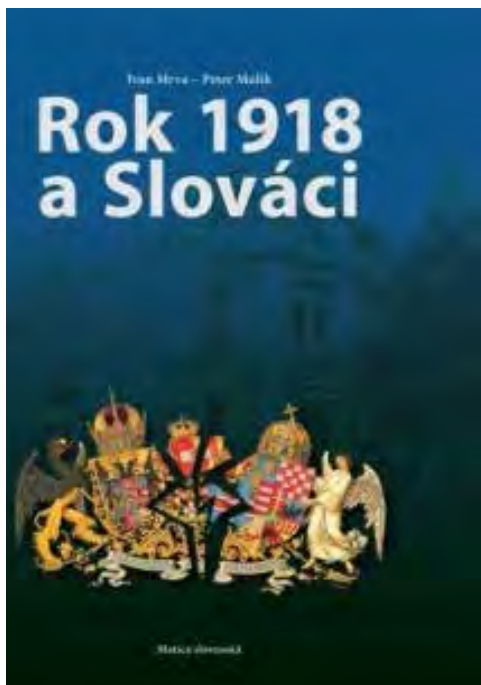
MRVA, Ivan – MULÍK, Peter

Rok 1918 a Slováci

Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2019, 120 s.

Rok 1918 bol prelomovým v svetových dejinách. Skončil sa globálny konflikt, ktorý počtom obetí prekonal všetky dovtedajšie vojny v dejinách ľudskej civilizácie. Zanikli tri veľké európske monarchie (Rusko, Nemecko a Rakúsko-Uhorsko) a euroázijská Osmanská ríša. Najväčšie politické a štátoprávne zmeny sa však odohrali v strednej Európe. Na troskách Rakúsko-Uhorska vznikli

nové štáty a aj pre Slovákov znamenal rok 1918 nevídaný zlom.

Ludia sa tešili z konca vojny, v ktorej Slováci na rôznych frontoch obeťovali 70-tisíc životov. Publikácia však ukazuje komplikovaný politický a spoločenský vývoj aj po skončení vojny.

Slovenské elity v zahraničí sa usilovali o vytvorenie dvojnárodného štátu Slovákov a Čechov, ale tieto dohody sa nerealizovali, lebo v októbri 1918 bol vyhlásený unitárny československý štát, ktorého moc na Slovensku sa pomaly a ťažko nastolovala. Postupne sa vymedzovala južná hranica nového štátu s Maďarskom a nová administratíva odstraňovala so starým režimom aj následky maďarizácie. Deväťsto rokov života v Uhorsku, z toho štyristo rokov pod vládou habsburskej dynastie, zanechalo v myslení našich ľudí hlboké stopy. V roku 1918 sa ocitli v parlamentnej republike, kde boli Slovania dominantní a kde sa nastolili demokratické práva.

Napriek ideológii čechoslovakizmu sa pre Slovákov vytvorili podmienky pre vznik slobodnej uvedomelej generácie, ktorá bola predpokladom pre dokončenie národno-emancipačného a štátoprávného vývoja slovenského národa.

Naša publikácia ponúka čitateľovi zaujímavé informácie o udalostiach, ktoré v roku 1918 zásadne ovplyvnili život na Slovensku. Objasňuje ich príčiny a dôsledky, prináša autentic-

ké dokumenty a pramene na ďalšie štúdium.

Peter Mulík

MADURA, Pavol.

Druhá budova Matice slovenskej : od myšlienky po súčasnosť

Martin : Matica slovenská, 2019, 176 s.

Spolkový život za prvej Československej republiky sa vyznačoval mimoriadnou pestrosťou združení a organizácií, ako aj ich politických, hospodársko-ekonomických či kultúrnych aktivít. Táto charakteristika platí pre regionálne spolky, ako aj pre spolky s celokrajinskou či celoštátnou pôsobnosťou. Po oživotvorení Matice slovenskej (MS) sa čoraz naliehavejšou stávala otázka nového sídla matičných odborných pracovísk a jej spolkovkej administratívy, keďže prvá budova MS z rokov 1864 – 1865 nevyhovovala kapacitne ani dispozične. Po diskusiách a prekonaní prvotných peripetií vyrástla v rokoch 1924 – 1926 nová, druhá budova MS, ktorá slúži svojmu účelu až dodnes. S touto v súčasnosti už národnou kultúrnou pamiatkou sú neodmysliteľne späté kľúčové udalosti v histórii našej najstaršej národnej kultúrnej ustanovizne.

Vyššie deväťdesiatročné dejiny druhej budovy MS približuje monografia Pavla Maduru. Svojím obsahom i rozsahom ide o dosiaľ najdetailnejšie spracovanie tejto kapitoly histórie MS na podklade osudov a historických míľnikov spojených s jej správnym a vedeckým centrom. Publikácia je rozdelená na sedem kapitol, ktoré sa tematicky členia na podkapitoly. V úvode predstavuje čitateľom zrod idey novej budovy pre MS a jeho technicko-materiálne i finančné zabezpečenie a realizáciu v 1. polovici 20. rokov minulého storočia, detailne mapuje politické pozadie vzniku a osudy architektonických návrhov vrátane výberu toho víťazného a realizovaného. Kniha približuje slávnosť polozenia základného kameňa a s ním spojených slávností v Turčianskom Sv. Martine, zaoberá sa aj výberovým konaním stavebného realizátora projektu i ťažkosťami s výstavbou. Ďalšia kapitola ponúka

detailný a plastický obraz slávností pri príležitosti otvorenia nového sídla MS. V závere sa autor venuje premenám areálu budovy, matičným memorabiáliám a zmenám dispoziíí v budove počas deväťdesiatročnej histórie.

Publikácia mimoriadne podrobne približuje osudy jednej z najvýznač-

nejších architektonických dominant Martina. Komplexnosť spracovania rozsiahleho materiálu, ktorý sa zachoval k tejto téme, prezrádza, že autor v sebe nezaprel archivára a s precíznosťou spracoval a vyhodnotil všetky relevantné a dostupné pramene vrátane dobovej tlače a memoárovej spisby. Vzhľadom na tému, jej profesionálne, detailné spracovanie, ako aj na prínos v oblasti faktografických novínok je len samozrejmé, že sa toto nevšedné dielo dočkalo knižného vydania. Monografia je vhodne doplnená pestrým a početným obrazovým a fotografickým ilustračným materiálom zo všetkých časových etáp a období druhej budovy MS. Veríme, že si nájde cestu k širokému okruhu čitateľov z radov odbornej i laickej verejnosti.

Vojtech Kárpáty

Anotácie, recenzie

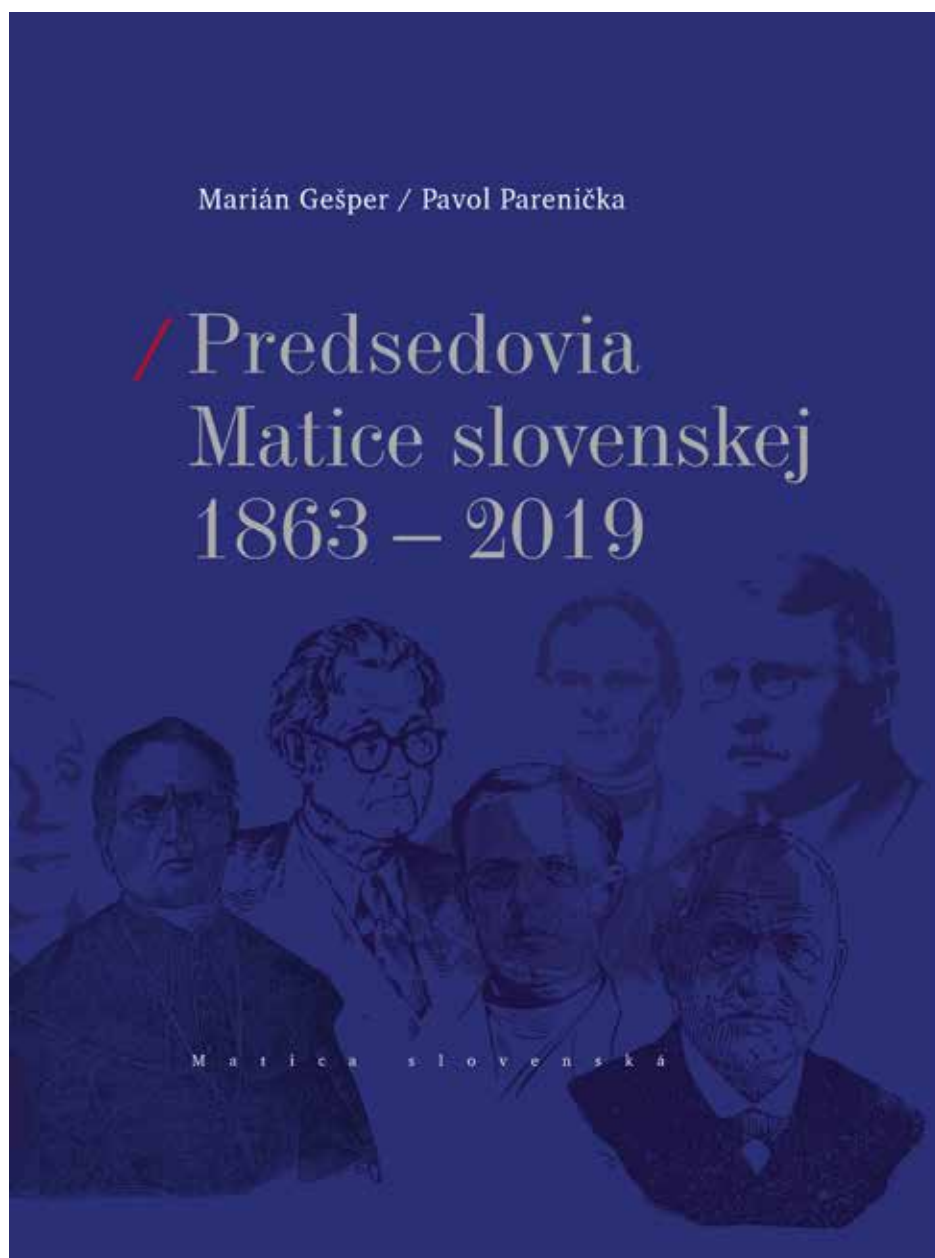
GEŠPER, Marián – PARENIČKA, Pavol.

Predsedomia Matice slovenskej 1863 – 2019

Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2009, 168 s.

Matica slovenská je historicky najstaršou celonárodnou kultúrnou inštitúciou na Slovensku, založenou a fungujúcou na tradičných národných a kresťanských hodnotách, ktorá od roku 1863 vykonáva bohaté vedecké, umelecké, zbierkové, múzejné, knižničné, archívne, vydavateľské a osvetové aktivity. Matica slovenská si vždy kládla za cieľ zvýšiť du-

chovnú, kultúrnu aj vzdelanostnú úroveň svojho členstva i celého slovenského národa, rozvoj vlastenectva a humanitných všeludských ideálov. Na čele Matice slovenskej v každej etape národnokultúrnych dejín pôsobili predsedomia, významné osobnosti, ktoré reprezentovali a viedli matičnú duchovnú ideu aj konkrétnu kultúrnu misiu neraz v zložitých časoch, často nepravých pre matičné hnutie i osudy slovenského národa. Ambíciou publikácie *Predsedomia Matice slovenskej* je osvetliť dobu, profesijné portréty, biografie, dielo a národnobuditeľskú činnosť. Dielo podáva matičné životopisy dvadsiatich troch predsedníckych činovníkov vrátane predsedov Matice slovenskej v Amerike a Zahraničnej Matice slovenskej. Medzi nimi sú portréty takých velikánov, akými boli Štefan Moyses, Matúš Dula, Pavol Országh-Hviezdoslav, František Richard Osvald, Vavro Šrobár, Jur Janoška, Ján Vanovič, Marián Blaha, Jur Hronec, Laco Novomeský, Vladimír Mináč alebo Štefan Furdík či Jozef Čiger-Hronský, ktorí patria k vrcholným predstaviteľom slovenského duchovného, náboženského, kultúrnopolitického, literárneho, umeleckého a vedecského života, ako aj matičnej myšlienky.

ŽELEZNÝ NÁHROBNÝ KRÍŽ SLOVENSKEJ ARMÁDY V L'VOVE

Na Janovskom cintoríne v L'vove sa nachádza jeden pôvodný liatinový železný kríž, ktorý slovenská armáda počas vojny proti Sovietskemu zväzu inštalovala na hroby padlých slovenských vojakov. Je to s najväčšou pravdepodobnosťou jediný takýto kríž zachovaný na území Ukrajiny a celého bývalého Sovietskeho

Pôvodný náhrobný železný kríž slovenského vojaka na Janovskom cintoríne v L'vove

21. júla 2016. Kríž je na pôvodnom hrobovom mieste stratený medzi novšími hrobmi obyvateľov mesta

Foto: Ing. Miroslav Mičianik

zväzu. Všetky vojnové cintoríny okupačných armád boli totiž po vojne zničené. Kríž na Janovskom cintoríne zostal zabudnutý medzi novšími hrobmi obyvateľov L'vova, ktorí boli pochovaní v 80. rokoch 20. storočia na hrobových miestach slovenských vojakov. Ide o štandardný liatinový železný kríž, ktorý počas

Železný náhrobný kríž sa po vyše 70 rokoch zachoval vo výbornom stave
Foto: PhDr. Martin Lacko, PhD.

vojny vyrábala bratislavská Patrónka. V tom čase tam fungoval Ústav pre zmrzačených (Lamačská cesta 419). Práve v tomto ústave si slovenské Ministerstvo národnej obrany (ďalej MNO) objednávalo štandardizované náhrobné liatinové železné kríže s podstavcami a štítkami na osobné

Neznámi ľudia položili ku krížu kyticu kvetov. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

Prototyp repliky slovenského železného náhrobného kríža s podstavcom a štítkom na osobné údaje nehožtíka bol hotový
10. marca 2019. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

údaje nehožtíkov. Prvú väčšiu objednávku týchto krížov objednalo kultúrne a propagačné oddelenie MNO 17. novembra 1941. Objednávku na 60 krížov vystavil prednosta oddelenia pplk. Eugen Janeček. Jeden kríž s podstavcom a štítkom stál 285,00 slovenských korún. Armáda si od Ústavu pre zmrzačených v nasledujúcom období objednávala postupne viac takýchto krížov

Pôvodne sa štítky na osobné údaje prilepili na kríž špeciálnym lepidlom. Táto metóda sa však neosvedčila. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

úmerne so zvyšovaním počtu padlých slovenských vojakov na východnom fronte a s budovaním centrálnych slovenských vojenských cintorínov na okupovaných územiach Sovietskeho zväzu. MNO si

Detail podstavca s armatúrou repliky náhrobného kríža. Foto: Ing. Miroslav Mičianik

však nie všetky objednávky včas prevzalo a uhradilo. Riaditeľ Ústavu pre zmrzačených A. Šimončič preto 25. augusta 1943 adresoval MNO žiadosť o prevzatie objednaných krížov a zaplatenie celej pohľadávky ústavu. Argumentoval, že „my ako sociálna inštitúcia nemôžeme tak dlho nechať mŕtvo ležať toľký kapitál, o aký v konkrétnom prípade ide“. Keďže ústav potreboval sŕne peniaze, A. Šimončič na-

Vzhľad i spôsob osadenia nových krížov na obnovenom lipoveckom cintoríne zachováva pôvodný vzor z rokov 1942 - 1943. Celkom 68 slovenských vojakov pochovaných v lete 1941 v Lipovci malo 3. októbra 2019 na svojich hrobch opäť kríže. Foto: PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M. A.

vrhoval aj prevedenie aspoň 20 000 Ks na účet ústavu, ak MNO nemôže vyplatiť celú pohľadávku naraz.

Zachovaný kríž na Janovskom cintoríne v Lvove sa členovia Občianskeho združenia Múzeum ozbrojených zložiek 1939 - 1945 rozhodli vziať ako predlohu na výrobu nových krížov, ktoré boli v roku 2019 inštalované na hrobch slovenských vojakov v ukrajinskom Lipovci. Nové kríže zodpovedajú dobovej predlohe tvarovo i materiálovo. Majú presne také isté podstavce i štítky, aké mali pôvodné kríže. Vyrobila ich malá súkromná zlievareň neďaleko Lvova. Cena jedného kríža s podstavcom a štítkom (vrátane dovozu do Lipovca) bola 171,50 eur. Vyrobita sa celkom 71 krížov a 75 štítkov na osobné údaje nebohých slovenských vojakov. Na pôvodné hroby slovenských vojakov v Lipovci sa inštalovalo 68 krížov so štítkami. Tri kríže so štítkami a štyri náhradné štítky zostali v rezerve.

Nové železné náhrobné kríže osadené na pôvodných hrobch slovenských vojakov na cintoríne v Lipovci 25. augusta 2019. Priamo v Lipovci sa štítky s osobnými údajmi na kríže priskrutkovali, pretože lepidlo nebolo spoľahlivé. Viacero štítkov totiž počas prevozu do Lipovca z krížov odpadlo. Foto: PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M. A.

ROK 2020 NÁRODNEJ IDENTITY

Staňte sa v jubilejnom Roku slovenskej štátnosti aj vy členmi najvýznamnejšej celonárodnej kultúrnej a vedeckej inštitúcie - Matice slovenskej!

www.matica.sk

Mladá Matica

Čo je to Mladá Matica?

Mladá Matica je vlastenecká mládežnícka organizácia Matice slovenskej.

Kto sme?

Sme mladí vlastenci z každého kútu Slovenska s vyše 700 členmi a 21-ročnou tradíciou fungovania.

Čo robíme?

Naša činnosť je pestrá – ochotnícke divadelné predstavenia, športové turnaje, prednášky, turistika, rôzne súťaže, výlety, história, tradície...

Predovšetkým sa snažíme, aby si mladí, vlastenecky orientovaní ľudia našli cestu k Matici slovenskej. Tiež aby sa regionálna a celoslovenská národná história, kultúra, tradície a pocit národnej hrdosti a vlastenectva dostali aj k nám, mladým.

Pridaj sa k nám! Ako?

Web: www.mladamatica.sk

E-mail: mladamaticainfo@gmail.com

Facebook – Mladá Matica – oficiálna stránka

Instagram – Mladá Matica

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ NOVINY

ZALOŽIL EUDOVÝT ŠTÚR 1. AUGUSTA 1845 VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

www.snn.sk

■ NÁRODNE ■ KRITICKY ■ PRAVDIVO ■ OBJEKTÍVNE

Podporte týždenník Slovenské národné noviny kúpou celoročného predplatného len za 28,- EUR.
Objednávka na: www.snn.sk/index.php/predplatne. Podporte Slovenské národné noviny zakúpením si pravidelných vydaní vo Vašom novinovom stánku alebo na pošte.
Zoznam predajných miest: www.snn.sk/index.php/predaj.